

ХТЗ

ЛІТЕРАТУРА

І МИСТЕЦТВО

Л І Т Е Р А Т У Р Н А С П Р А В А
Н О В И Н Н А С Т А Т И
Ч А С Т И Н О Ю   З А Г А Л Ь Н О -
П Р О Л Е Т А Р С Ь К О Ї   С П Р А В И .

В.   Л   Е   Н   І   Н

Укрголовліт № 10836 15/х 1931
Зам. № 5291. Тираж 5.000

А Л Ь М А Н А Х

З ТВОРІВ РОБІТНИКІВ • УДАРНИКІВ
ПОКЛИКАНИХ ДО ЛІТЕРАТУРИ ЧЛЕ-
НІВ ЛІТГУРТКА ХАРКІВСЬКОГО
ПАРОТЯГОБУДІВЕЛЬНОГО ЗАВОДУ

Х

П

З

Друж. 26-1947р.

Харків

Зб. нов. м.

Харків

І МІСТЕЦТВО — 1932

ДВОУ — ЛІТЕРАТУРА

В. ВАВДІЮК—	5—	8
Ю. МІТУС—	9—	12
Г. ЕПІК—	13—	25
П. ГРУБНИК—	26—	39
І. КАЛЯНИК—	40—	46
І. УЖВІЙ - ШУТОВ—	47—	54
М. РЕЗНІКОВ—	55—	68
М. НАГНИБІДА—	69—	71
С. БОРЗЕНКО—	72—	86
І. НОВІКОВ—	87—	90
В. ВІТКОВСЬКИЙ—	91—	95
Т. МЕЛІКСЕДОВ—	96—	105
І. ЛЕВІТ—	106—	108
Л. БОПЕЛЬОВ—	109—	114
П. КУЩЕНКО—	115—	120
С. РОГОВИК—	121—	123
С. СРІБНИЙ—	124—	138
П. ЛИХОЛАЙ—	139—	141
М. АВГУСТИНОВИЧ—	142—	153
Я. ЛЕВИЦЬКИЙ—	154—	168
П. ВОРОБІЙОВ—	169—	170
В. ІВАНОВ—	171—	187

В С Т У П

Багатомільйонові маси робітників і трудящих під проводом ком-
партії та її ленінського ЦК нечуваними темпами провадять соціалі-
стичне будівництво. Успішно виконується п'ятирічку за чотири, три
і навіть два з половиною роки. В цьому третьому вирішальному році
п'ятирічки стають до лав соціалістичного фронту 518 та 1040. Зро-
стає творчий ентузіазм робітничої класи та колгоспного селянства.
Тисячі героїв трудового фронту. Мільйони ударників-ентузіастів.
Будується, твориться нове соціалістичне господарство, на основі його
твориться і нова людина.

Робітнича класа під проводом ленінської партії, успішно пораю-
чись над будівництвом соціалістичного господарства, створила ніколи
недосяжні для жадної капіталістичної країни умови культурного та
інтелектуального розвитку для робітничих і трудящих мас. З тим же
завзяттям, ентузіазмом і енергією, що й на трудовому фронті, робітнича
класа домоглася величезних успіхів і на фронті культурної революції.

Однією з найважливіших ділянок цього фронту є розвиток про-
летарської літератури, що відіграє досить велику роль в практиці
соціалістичного будівництва та чимраз більше й більше звертає на
себе увагу пролетарських і трудящих мас.

Видання першого літературного альманаху ХПЗ є наслідок швид-
кого розвитку виробництва на заводі, зростання робітничого колек-
тиву та творчої його діяльності в справі культурної революції вза-
галі і щодо літератури зокрема.

Літературний альманах ХПЗ, як продукт колективної творчості
робітників заводу, є великий успіх не тільки робітників ХПЗ, а й усієї
робітничої класи в справі творення своєї пролетарської літератури.

Літературні організації заводу, що охоплюють на сьогодні вже
близько двісті чоловіка, щільно пов'язали свою літературну творчість
безпосередньо з виробництвом заводу. Їхня літературна продукція —
це переважно відбиток героїчної боротьби робітників заводу під
проводом заводської парторганізації за виконання промфінплану. Ко-
лектив творців цього альманаху — це не сторонні спостерігачі, а
активні борці за соціалізм, що працюють безпосередньо коло вер-
стату, і це знайшло свій цілковитий відбиток в даному альманаху.
Вони разом з усім робітничим колективом боліють за ту чи ту
невдачу чи перешкоду, що гальмує успішну боротьбу за промфін-
план, і навпаки — радіють від перспективи на успіх та мобілізують
робітничі маси на реалізацію цієї перспективи.

Ось приклад, як П. Грубник оспівує з комсомольським завзяттям перспективу успішного виконання програми з паротягів:

Бажання наше колоситься
бухливим морем
гоготить.

І паротяги по країні,
як кров в артерії,
біжать.

Одним з завдань, що стоять перед партійними і професійними організаціями ХПЗ у боротьбі з плінністю робочої сили, є виховати в робітничій масі заводський патріотизм, почуття любови і гордості за свій завод. ХПЗ щодо цього має певні досягнення. Значна частина робітничого та адміністративно-технічного колективу живе справжнім життям заводу, турбується за нього, як це й належить соціалістичному господареві. Це саме ми маємо і в масштабі цеху, прогону та бригади. Але це аж ніяк [не значить, що робітники ХПЗ обмежують свій світогляд в справі соцбудівництва лише рамками свого заводу. Завдання свого заводу вони пов'язують з завданнями усієї нашої промисловости, зокрема важкої; успіхи й невдачі заводу вони вважають не тільки своєю справою, а й справою всієї робітничої класи.

Оцей настрої заводського цехового і бригадного виробничого патріотизму також відбивається в літературній творчості робітників-письменників. Поет Калянник малює величезне здивовання одного з членів бригади, яка героїчно бореться за 140-й мотор, що буцімто в його бригаді трапилось бракування деталей:

Я здивувався.
— Наша бригада?
Не може бути!
Як же це так?
Я,
Хведоре Павловичу,
не пригадую,
щоб у нашій бригаді
колись
був
брак...
...Коли ж
обшукали

цехові корпуси,
трохи
покращало діло.
Здавалось
гудки
голосніше гримять,
яскравіше у цеху
мерехтять вогні...
Ми під муром
знайшли
двадцять п'ять
іржею укритих
хитунів.

А далі цей же поет, мандруючи по Кавказу в екскурсії, пише лист на завод до своєї бригади, в якому оспівує героїчну перемогу бакінських пролетарів, що виконали свою п'ятирічку за 2¹/₂ роки, та закликає робітників заводу і зокрема свою бригаду рівнятися на бакінців:

Нам треба на них рівнятися,
стираючи піт з лиця.
Хай цифра
518
палає у нас в серцях.
Я певний —
і в спеку,

і в холод —
перемогою
закінчимо день.
Наша бригада —

молодість

день наступний
веде.

Не залишається поза увагою письменників-робітників і питання міжнародної пролетарської революції та ретельне готування імперіялістичних хижаків для нападу на батьківщину світового пролетаріату — СРСР. Робітники вже розкусили всі змовницькі проти нас тонкощі з боку імперіялістичних зубрів та знають ціну їхній дипломатичній балаканині. Про все це не погано пише в своєму вірші „Завтра“ тов. Копелєв:

Банкіри,
промисловці,
дипломати,
Рантьє,
маклери,
журналісти,
Єпископи,
парляментські депутати,
Генерали,
шпиги і міністри
В кабінетах, оббитих тисненою шкірою,
В біло-срібляних залах люксус готелів,
Над мапами,
над плянами,
над пляшками коктейлів
Виразовують.
вивчають,
вимірюють...

Нас,
наші кордони
і наші дороги,
Наші поразки і перемоги,
Наші прагнення,
пляни,
проекти,
Так досягнення, як і дефекти,
Наші індекси і балянси,
Наш транспорт, наші фінанси,
Щоб остаточно,
Повно і точно
Винайти точки
І
Несподівано
(Геть дипломатичні забобони)
Смертю
плеснути на наші кордони

Але поет не втрачає революційної перспективи і віри в те, що в разі нападу на СРСР капіталістичних хижаків перемога буде неминуче на боці батьківщини пролетарів усього світу — СРСР, бо на її оборону стануть пролетарі всього світу:

І на переможних наших прапорах
Сяйво великої мети.
Зацовзають в поросі

Нас зустрінуть на заході:
Нех живуть ради!
Лонг лів Комінтерн!
Рот фронт!

Розчавлені гади,
Позаду лишились останній кордон:

Отже літературно-робітничі організації заводу, і зокрема основне їх ядро — літстудія, свою літературну творчість органічно пов'язали з виробництвом, поставили її (творчість) на службу соціалістичному будівництву та обороні його від нападу імперіялістів. Письменники заводу борються за здійснення заповіту Леніна: — літературна справа повинна стати часткою загальнопролетарської справи.

Але, крім цього, літорганізації заводу відіграють ще досі величезну роль, як чинник національно-культурного будівництва на заводі. А тому виданням цього першого літальманаху покладена досить важлива цеглина в загальну будівлю будівництва української культури, національної за формою і пролетарської за змістом.

З П Х Літальманах, як продукт творчості робітників-письменників, є наочним показником того, як робітники українських промислових велетнів успішно опановують найскладніші ділянки нацкультбудівництва, як складової і невід'ємної частини загального соцбудівництва. Видання літальманаху ХПЗ — це ще один зайвий удар по тих маловірах, опортуністах в нацпитанні, які свого часу твердили, що робітнича кляса не впорається з керівництвом в справі будування української пролетарської культури.

Деякі літгуртки, зокрема гурток літстудії, пройшли вже певний етап їхньої літературної творчості. Багато серед літстудійців є таких, що друкуються в різних журналах та мають окремі праці. Але хоч і пройдено вже певний етап, хоч і мають письменники в своїй творчості досягнення, та майбутнє їхньої роботи все ж таки ще попереду. Перед всіма робітниками-письменниками ХПЗ стоять на сьогодні величезні завдання. Потрібно буде ретельно всім над собою попрацювати, щоб далеко вище підняти свій ідейно-політичний рівень, озброїти себе в достатній мірі зброєю марксизму-ленінізму. Це поперше. Подруге — невисокий в основному, за деякими винятками, і художній рівень наших письменників. Тут також прийдеться письменникам багато і багато над собою попрацювати.

Наша партія і вся робітнича кляса ставлять перед всіма радянськими і зокрема перед пролетарськими письменниками завдання — давати свою продукцію і ідеологічно витриману, і високої художньої якості. Пролетарі-письменники ХПЗ повинні поставити перед собою завдання домогтись цілковитої реалізації цього настановлення партії.

Не можна тут не відзначити і тої ролі, яку відіграв ВУСПП в особі своїх товаришів Епіка, Хвильового, Лакизи та інших в справі допомоги літорганізаціям заводу в їхній роботі. Але й тут зроблено ще не все. ХПЗ має всі підстави вимагати від ВУСПП'у далеко більшої уваги до молодих літературних кадрів заводу. А ВУСПП і собі має цілковиту рацію зробити ХПЗ своєю опорною базою в справі готування і вербування робітників у літературу. Для цього треба ВУСПП'ові посилити той кадр своїх робітників, що зараз прикріплені до заводу в цій справі.

Видання першого альманаху збігається з початком другого року призову робітників-ударників у літературу. Під час першого призову літорганізації ХПЗ виконали свої завдання непогано. ХПЗ'івці передали до ВУСПП'у 10 чол. кращих письменників-ударників. Є всі підстави сподіватись, що письменники ХПЗ, працюючи над підвищенням свого ідейно-художнього рівня та борючись з усіма прогріхами в своїй роботі, — і у другому році набору ударників в літературу з честю виконають своє пролетарське завдання.

Вересень 1931 р.

Виробничий стаж 19 років, на ХПЗ працює з 1916 року. Тов. Мітус в 1928 році порушив питання про організацію робкорівсько - літературного гуртка на ХПЗ і активно допомагав у здійсненні цієї мети.

Н А Ш З Р І С Т

Видаючи цей альманах, літгурток ХПЗ дає звіт усьому робітництву за свою півторарічну напружену роботу, за те величезне зростання кожного окремого літгуртківця, що пройшов шлях великих труднощів від робкора до літератора. Ось чому й надається величезного значення існуванню літгуртка на Харківському паротягобудівельному заводі а також і кожному окремому товаришеві, що в ньому працював.

Літературний гурток на ХПЗ існує близько півтора роки. Здається, що час не такий і великий, та все ж ми вже маємо такі позитивні наслідки, що говорять не лише за потребу далі підтримувати цей гурток, але й за потребу популяризувати його досвід, довести цей досвід до цехів і навіть інших заводів, де до цього часу ще не організовані літгуртки, а коли й були організовані, то через байдуже ставлення до них розпалися.

Наш ХПЗ'івський гурток за короткий час свого існування зумів налагодити роботу так, що не тільки подолав хоробливі явища, а й

З досить зміцнів. Про його боротьбу за існування, про роботу робкорівсько-літературного гуртка на ХПЗ повинен знати кожен робітник і на нашому заводі, і поза межами його.

П В минулому не раз загрожував нам розпад, були навіть випадки, коли гурток остаточно мав зліквідуватися з багатьох, на перший погляд дуже поважних, причин. Поперше, робота гуртка ускладнювалась тим, що бракувало кваліфікованих керівників: їх то надсилали до нас щоденно, але ніякої користі від цього не було (тільки т.т. Епик і Куліш багато працювали в гуртку). Відбилися також на роботі гуртка суперечки між „Пролітфронтом“ і ВУСПП'ом, що виникали в гуртку з вини самих же керівників. І найважливіше — це ставлення до гуртка наших партійних і професійних організацій. Треба відзначити, що ці організації хоча й знали про існування літературно-робкорівського гуртка, але вважали це за справу другорядну, без якої завод може обійтися: промфінплян, мовляв, буде виконаний і без гуртка. Щождо культсектора, то він ще й сьогодні вважає, що літературний гурток — це справа робкорівська, справа редколегії „Харківського Паровозника“, а заводоуправа — та навіть і знати не хотіла про існування такого гуртка і це в той час, коли в нас є добрі літературні сили з робітників, що їм можна було б доручити змалювати якусь окрему галузь з питань техніки чи то виробництва. Отже, гурткові ніхто, крім „Харківського Паровозника“, не допомагав у роботі.

Все вищенаведене, зрозуміла річ, не могло не відбитися на роботі гуртка і лише завдяки ентузіазму гуртківців-робкорів „Харківського Паровозника“ цей гурток існує й сьогодні. Треба відзначити позитивні сторони цього гуртка і організацію нових гуртків по цехах, як наслідки заклик ударників до літератури.

Два роки тому, коли настирливо вимагали закласти літературний гурток наші колишні літератори (тов. Калашніков — з воєнізованої охорони, тов. Палей — з сталеливарного цеху і тов. Йолкін — з інструментального цеху) багато працівників редакції „Харківського Паровозника“ й не гадали, що з цього щось вийде, тим більш, що натикалися на опір від таких відповідальних робітників, як колишній голова культкому тов. Писачов, що з приводу цього тоді одверто заявив: „Що там ще за літературний гурток, і чи личить редакції газети цим клопотатися“.

Але все це в минулому, коли наш завод ще не був таким велетнем, яким він тепер є. Тепер, коли в кожному кутку заводу проходить шалена боротьба за зростання, боротьба за опанування найвищої форми виробництва, коли в цю роботу вливаються все нові й нові сили, то вимогам від робітників щодо підвищення їхніх знань нема чого й дивуватися. Робкори „Харківського Паровозника“ ще раніш почали

боротьбу і весь час уперто борються за підвищення своїх знань зокрема, за опанування літературних знань, за створення своєї літератури тут же на заводі — про завод.

Багатьом із робітників, що горіли ентузіазмом, що не здавали темпів та успішно боролися за виконання промфінплану, вдалося перемогти й на літературному фронті.

Хто знав на заводі два роки тому Петра Грубника, що почав працювати на заводі чорноробом - вуглевозом, здовим, електрозварником і, нарешті, майстром зварного цеху? Тов. Грубник читав свої вірші в цеху на прилюдних зборах і завжди його читання супроводили бурхливі оплески робітників. У своїх віршах він змальовував роботу ударних бригад, боротьбу за промфінплан, за опанування техніки, нарис з побуту робітників — і робітники задоволені його віршами, бо це вірші були написані мовою, рідною робітникам. Тепер тов. Грубник працює над технічними книгами з галузі електрозварки.

Або Павлуша Воробйов — з погляду „занепадник“, але в віршах — бойовий ентузіаст і гуморист. Знали його робітники всього заводу й раніше, бо бачили, як Павлуша, працюючи в культкомісії, бігав по цехах, розліплюючи плякати й льозунги по червоних кутках. Потім бачили його токарем паротягозбірного цеху. Тепер Павло Воробйов — поет — активіст літературного гуртка.

Що можна було сказати про чорнороба сталеливарного цеху, а потім строгальника тракторного цеху тов. Шутова?

Чи знав його хто?

Знали його лише в своєму цеху, як робкора. Тепер він — Іван, Ужвій - Шутов — прозаїк, фельетоніст, автор багатьох оповідань.

Але тут, треба визнати, не все гаразд. Тов. Шутов здібний талановитий парубок, гарний колись виробничник, але, як тільки трохи підучився, відразу ж його й не впізнати. Він, перейшовши працювати до редколегії „Харківський Паровозник“, зовсім відірвався від виробництва, що відбивається також і на його літературній роботі, бо теми для своїх оповідань він тепер добирає зовсім не такі, які вимагає реконструктивна доба. Того більше, тов. Шутов, не зрозумівши завдань нашого гуртка і відірвавшись від нього, навіть повів кампанію за ліквідацію цього гуртка.

Ми маємо ще багато товаришів, які проявили себе до певної міри на літературному фронті, це — Вітковський — електрик електростанції, Левіт — токар тракторного цеху, Каляник — розмітник дизельного цеху, Мелікседов — токар тракторного, Лихолай — слюсар того ж цеху Марко Резніков — казаняр казанового цеху та багато інших товаришів, що загартувались і загартовуються тут на заводі — в умовах виробничого піднесення, що самі активно працюють в соцзмаганні й беруть на буксир відсталих товаришів, що працюють з ними.

З цих саме активістів редколегія „Харківського Паровозника“ і заклала літературне ядро на заводі, цими товаришами і поповнюватимуться в майбутньому лави пролетарських письменників.

Але на наведених досягненнях спинятися не можна, бо ми ще не вичерпали всіх джерел для успішного підготування літературних кадрів, і те явище, що в дні заклику ударників до літератури, не приклаши багато зусиль, ми спромоглися залучити до гуртка нові сотні ударників-робкорів до літератури—зайвий раз це доводить.

Заклик ударників до літератури—це перша спроба щодо готування нових кадрів літераторів.

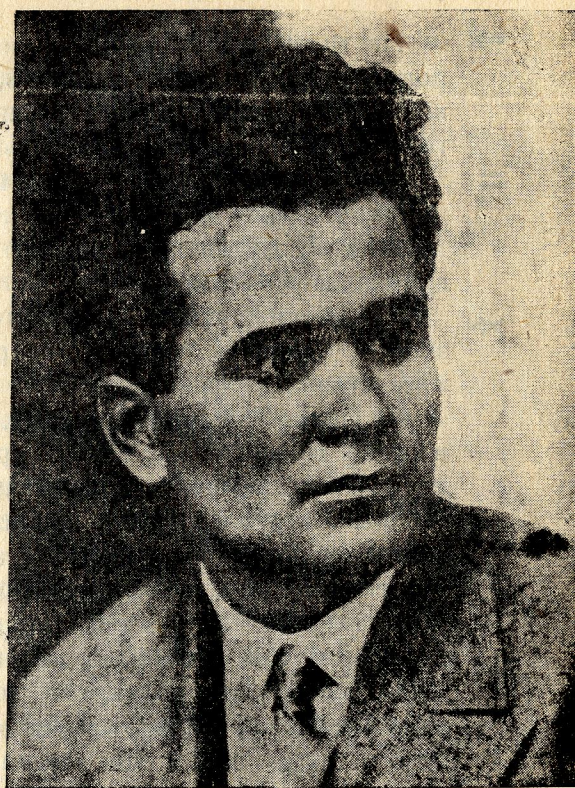
Надалі треба, щоб цей заклик поширювався, охоплюючи всі ланки нашого виробництва, а наші гуртківчани, що сами боролися за опанування літературних знань, були б призвідцями в цій справі. Цю роботу гуртка треба щільно пов'язати з виробництвом, профспілкою і комсомолом, щоб не було відриву від цих двигунів соціалістичної машини, бо того, хто відрветься, чекатиме доля Шутова.

Треба, щоб кожний товариш нашого літгуртка, що сьогодні в цьому альманахові складає іспит, склав також іспит й на масовика—організатора нових літературних груп у себе в цеху. Цього вимагає наше зростання.

Харків, 1931

Народився 1901 р. в Кам'янці на Дніпропетровщині. Батько—робітник. Закінчивши початкову школу, працював на залізниці. 18 року брав активну участь у залізничному страйкові проти гетьмана. З осені 1919 до 1920 року брав участь у повстанській армії проти денікінщини. З 1920 до 1926 року працював на різній політико-освітній, професійній та редакційній роботі. Цей час багато працював над поглибленням самоосвіти. З 1926 року вчився в інституті марксизму. Нещодавно вийшли нові книжки: „Без ґрунту“ „Том сатири“ та „Перша весна“. Член ВУСППґу. Керує літстудією ХПЗ.

ОСТАННЯ КОНТРАТАКА

Ще з вечора в Багві, як густий туман, ліг неспокій. По селу шугали найнеймовірніші чутки, збуджували і так схвилюваних артільників і гнали їх до громадських стаень. На куркульських підвір'ях, де було зосереджене артільне майно, в присмерку вечора валували великі натовпи. Більшість чоловіків приходили з обротьками, а жінки носили в руках налігачі й лантухи.

По Багві гуляла чутка про неминучу війну з французами, говорилося про Польщу, Румунію й „агличанку“. Хтось навіть визначив термін, що війна почнеться наприкінці квітня, і цей деталь, хитро кинений куркульнею, створив у наївних головах селянства велику віру ймовірності і переляку. Бо разом з ним розповідалося до найточніших деталей про кари, на які мали чекати від „агличанки“ всі, хто залишиться в артілях.

З Нестійке селянство кинулося рятувати свою „репутацію“ і валом повалило до артільних правлінь, де тепер було зосереджене майже все політичне і громадське життя села. Але тут ніхто з них не говорив про справжні мотиви виходу з колективу.

П Підігріті чуткою про війну, виламці не могли одверто заявити про причини своїх вимог і, домагаючись виходу, посилялися на силу дрібних недоладностей, що, натурально, поставали на перших кроках громадського господарювання.

Х Керівники артільного руху заспокоювали їх, скликали летючі збори, доводили, як уміли, потребу гуртом виправляти помилки, та маса стояла на своєму.

— Попробували, як у артілі, тепер будемо знову самі,— заявляли в один голос члени другої артілі, що містилася у найглухішому кутку села. Голова артілі, маленький і рухливий Степан Мельник, бігав від гурту до гурту, хвилюючись, доводив їм про безглуздя розходитися тоді, коли вже все підготовано, щоб разом вийти в поле, закликав не йти на куркульські брехні, але вони були непохитні.

— Желаєм самі!— різко крикнув Левко Тритуз.— А раз бажаємо, то не мороч нам, Степане, голови. Хіба ти найрозумніший тут, що ми всі маємо тебе слухати? Є люди, що добре знають, як було і як воно буде далі,— одверто заявив Тритуз, і знервована юрба підхопила його з такою силою, що Степан Мельник одразу мав перешикувати пляни і взяти іншу позицію. Прості розмови та докази треба було негайно одкинути. Але здаватися Мельник не мав наміру. Він добре запам'ятав Химоччин наказ „тримати кожен артільний ланку, бо від неї залежить міць і останніх артілей“ і вирішив, коли не стримати зараз, то принаймні відтягти. Це було тим паче потрібно, що на артільному подвір'ї зараз зібралося далеко більше не членів артілі і саме вони, на Степанову думку, створили отакий настрій. Тому Степан Мельник не хотів давати якоїсь певної відповіді на вимоги віддати худобу та реманент із засівматеріалом і гарячково шукав виходу.

Ухваливши одну думку — відтягти до другого ранку, він стрибнув на високий ганок цегляного куркульського будинку і твердо заявив:

— Товариші! Правління артілі ухвалило перенести...

— Не признаємо правління,— ступив до нього Левко Тритуз.— Яке правління?

— Вас ми не приймали, то й слухати не будемо.

— Я людей рятувати прийшов.

Натовп галасливо підтримав Левка Тритуза. Степан Мельник зачекав, доки вляжеться гомін незадоволення.

— ...скликати завтра загальні збори,— закінчив він думку.

— Не треба! Не прийдемо!— галаснула юрба і червою заворушилася навколо ганку

— А людей ми зможемо самі врятувати без допомоги куркулів та підкуркульників,— кинув Тритузові Степан.

— Я підкуркульник? Я підкуркульник? — вигукнув сміливо Левко Тритуз, сікаючись до Мельника.

— Куркуль,— сказав рішуче Степан.

Натовп загав з більшою силою і, хилитнувшись, одразу замовк.

З вулиці долетіли переможні вигуки жіночої юрби. Вигуки ці посилювалися з кожною миттю, а за хвилину чорний жіночий натовп, як великий клубок, перескочив ворота і з криком та вигуками вкотився на артільне подвір'я.

Степан Мельник неспокійно дивився в темряву ночі й вичікливо стояв на ганку. Інші члени правління другої артілі щільно стали навколо нього, немов збиралися захищати.

Жіночий гурт сміливо розколов чоловічий натовп і підкотився аж до ганку. Із товстого клубка вислизнула висока постать Боччиної Христі, і за мить вона стояла вже на другому крилі високого ганку. Вигляд у неї був якийсь особливо збуджений, а кожний найменший рух сміливий. Він показував, ніби Христа стояла зараз не перед кількома сотнями чоловіків та жінок, а просто поралася біля печі.

Вона махнула рішуче рукою, озирнулася навколо, певне, намагаючись орієнтуватись, і підтримана збудженими репліками своїх товаришок, майже весело вигукнула:

— На наше вийшло!..

— Що ви хочете? — запитав її Степан Мельник.

— Ми з тобою не балакаємо!.. — Мельник почув з її тону щось дуже недобре і, легко стрибнувши, став поруч з Христею.

— Я вам слова не даю! Гетьте звідци!..

— А то що? — ошкарілася Христя.

— Геть зразу мені! — крикнув Степан. Але не встиг він закінчити і речення, як дужа рука якоїсь великої жінки скинула його за полу і повалила на землю.

— Ось тобі де комуна буде! — вигукнула вона і притисла його двома коліними.

Мельник пручнувся, звільнив одну руку, хотів підвестися. Та за мить до першої, що сиділа зверху на Мельникові, підскочило ще кілька і, живо розіклавши його на землі, придавили так, що він не міг навіть ворухнутися.

— Пустіть! — простогнав Степан Мельник.

— Ага, проситися... — втішно нахилилася Христя, щоб подивитися вниз. — Ану, дівчата, переверніть його! Нехай дивиться на небо, — викликаючи, наказала Христя.

Натовп ухвально загав, а члени правління враз кинули свої місця і зникли поміж сірими постатями.

3 — Пустіть! — пручнувся Мельник. — Пустіть. Ми вас позаганяємо. Ніколи не вернетесь. Пустіть, товариші! — прохарчав він під жіночим задом.

П Передні ряди натовпу побачили, що Галаганова Марія сіла Мельникові просто на обличчя і сміх, як весняний грім, ударив на³ все подвір'я.

— Дай йому комуни, Маріє! — підбадьорюючи, гукнула Христя. — Покажи йому, нехай понюхає!..

Х Марія схопилася, наче її вкололи шилом, загорнула аж на пояс рясні-підки темної спідниці і з розгону гицнула Степанові на обличчя.

Мельник аж завив од ненависти, а натовп grimнув удруге закостистим реготом і затопив у ньому Мельникові протести.

На ганку з виглядом переможця вигукувала Христя:

— От вам комуна! От вам соз! Просили вас восьмого [березня. Добром просили розпустити сози, так ви не послухали.

— Ну й Христя. Дави його, Маріє!

— Ану ще! Гицни! Гицни, Маріє, — ревла сіра юрба з нічної темряви.

Тоді Марія моторно підводилася і часто, наче за командою, біла Степана по обличчю великим голим задом.

Юрба захлиналася в задоволеному³ реготі, а коли Марія підводилася — вимагала ще.

На ганкові побідно вигукувала Боччина Христя.

— Так уже й першої немає?

— Немає. Розібрали чисто все. Ми їм покажемо, де комуна! А ви тут просите, благаєте. Ану, мужики, на коні! — скомандувала Христя.

Натовп нерішуче сколихнувся.

— Швидше, бо сюди приїде Химочка. Достеменно знаю. Чого ж ви стоїте? — натиснула Христя і, загрожуючи, вип'яла до мужиків сухе довге тіло.

— Правильно. Куй залізо! — гукнув з натовпу Левко Тритуз. Христя вигукнула непристойне слово, що з його може лишитися на папері тільки хвіст, і першою скочила з ганку.

— Одбивай конюшні! — командувала вона. — Забирай усе. Чого ж ви стоїте, що ті стовпи? — підвела Христя голову над юрбою і зразу ж заховала її.

На подвір'я на литчиному жеребцові ускочив Ярема. За ним загупали кінські копита рясніше і у воротах з'явилося ще троє вершників.

Христя миттю прискочила до Марії і рішуче сіпнула її за руку.

— Пусти! Химочка з Логвином приїхали, — шепнула вона і потягла Марію у тінь натовпу.

Степан ледве-ледве звівся на ноги і, важко поточуючись, гидливо спльовував.

У ворота безперестанку входили нові постаті, і за кілька хвилин велике колгоспне подвір'я кишла кишіло чоловіками та жінками.

Логвин з Химочкою стали оддалік гурту і, по короткій раді, зійшли з коней.

Натовп, що спочатку захвилювався, посунувши до конюшень, стихився і міцно злігся біля ганку.

З-за рогу куркульської хати непомітно виринав Семен Пола. Він пройшов поміж гуртами, обійшов натовп кругом і десь хутко зник. Це помітив Ярема. Знаючи про зв'язки Семена Пола з Онохрієм Литкою, Ярема не міг не зважити на появу тут Пола, як і на те, що Семен Пола прийшов сюди, побувавши на розбазарюванні першої артіль.

— Семен Пола щось готує,— повідомив Ярема Химочку.— Він оце приходив і кудись зник.— Але Химочка, що розмовляв із Степаном Мельником, не звернув на Яремину заяву помітнішої уваги.

Закінчивши коротку нараду, Григорій Химочка та Логвин віддали Остапові Сухій-Груші коні і хутко пішли до ганку.

— Ходім і ти, Яремо,— сказав до нього Логвин.— Може, доведеться виступити. Щоб не шукати потім,— стиснув він Ярему за лікоть.

Ярема демонстративно помацав кобуру і, відчувши в ній твердий писк „Нагана“, рівно пішов за Логвином.

З темного дворища горнулося незадоволене гудіння натовпу. Голоси піднімалися все вище, били одвертою вимогою розпустити артіль, підхоплювалися першими лавами і закінчувалися у верескливому жіночому галасі.

Григорій Химочка знав, що зараз треба було діяти рішуче, але разом з тим і обережно. Хуліганство, яке мало не призвело Степана Мельника до смерті, конче треба було зразу ж покарати, але це могло викликати протести юрби. Та не скарати Марію одразу — визначало б виявити переляк, бо інакше цього зараз ніхто зрозуміти не міг. Товариші вирішили вжити перших заходів. Це, у всякому разі, мало зразу ж визначити, хто візьме гору на цьому зборищі й наблизити або до кінця, або до перемоги.

Товариші разом зійшли на ганок і безборонно окупували обое крил. На першому стали Григорій Федорович та Степан Мельник, на другому — Логвин і Ярема.

Натовп насторожено змовк. Хто стояв позаду чи вештався на подвір'ї — підтягався до перших, пересувався до гурту. Віддалік Остап Суха-Груша тримав у двох руках четверо коней.

На подвір'ї залягло вичікуюче, погрозливе мовчання.

Григорій Химочка напружив зір, щоб упіймати хоч одне обличчя, але він нікого не впізнав. Темрява ховала всіх навіть од Химоччиного

З пильного ока. Це значно ускладняло можливість вплинути, і Григорій Федорович вирішив ще спробувати одтягти.

— Може, розійдемося, товариші? — запитав він.

П Натовп не випустив жадного голоса. А Химоччине запитання ударилося об мовчазні голови і принесло йому першу тривогу.

— Завтра було б краще. А воно вже й те завтра недалеко, — казав рівним голосом Григорій Федорович.

Натовп мовчав і тільки позаду часто бубоніло кілька голосів.

Х Химочка помовчав трохи, а коли ті голоси стихли, він казав далі:

— Уночі ж, як кажуть, тільки злодії роблять своє діло, а нам, чесним робітникам, буде час і завтра.

— Завтра треба вже сіяти! — вирвався з хвоста незадоволений голос.

— Я знаю. Ми й не тримаємо тих, кому треба завтра сіяти, бо друга артіль має виїхати післязавтра.

— Немає вже артілі, — сказав той самий голос.

— Ага, це ви, дядьку Левку. Вам, звичайно, треба додому.

— Я не розумію вашого „звичайно“. Кажіть по-нашому, — сміливіше пролунав Тритузів голос.

Юрба порушила мовчання і вочевидь підтримала Левка Тритуза.

Григорій Федорович зрозумів, що про просте непорозуміння в даному разі мова не могла йти, і перейшов до твердих заходів. Адже цей спосіб лишився єдиний, бож ясно виходило, що всі інші буде заперечено. Думки його цілком потверджувалися тією категоричністю поведінки, до якої переходив тепер майже увесь натовп. Він збивався під ганок, шумував на тисячі незадоволених голосів і вимагав негайно кінчати справу.

Григорій Федорович вибирав зручніший момент, щоб оголосити ухвалу про хуліганство Галаганової Марії — не міг не завважити, що тільки невеличкий хвіст юрби тримався спокійніше, та ще трохи збоку біля Остапа Сухої-Груші стояв зовсім здеморалізований гурток незаможників. Це не обіцяло нічого доброго, але Химочка не хотів погодитися на їхні вимоги.

Так минуло може кілька хвилин. Григорій Федорович, як міг відтягав з оголошенням рішення і нетерпляче позирав до воріт. Але надія на прихід молоді та незаможників з третьої артілі, що мали прийти сюди, щоб підтримати другу артіль, зникала. Вони не могли прийти на цей куток [раніш як за півгодини, а натовп вигукував усе нетерпеливіше та рішучіше.

Чекати далі не можна було.

Бо зараз з натовпу вилізла Боччина Христя, а за нею Галаганова Марія. Заховавшись, коли на подвір'я заїхали вершники, вони, підтримані від юрби, підняли голови й галасували поперед усіх. Кожна хвилина тепер могла закінчитися найбільшою несподіванкою.

Пам'ятаючи закони бойової тактики, Григорій Химочка уллучив якнайкращий, як йому здавалося, момент і вирішив узяти ініціативу в свої руки.

— Товариші незаможники, наймити й середняки, — почав він, — зараз моє слово до вас.

Натовп неспокійно загув і віддав обуреними голосами нетерпіння.

— У нашій Багві діють зараз ворожі сили...

— А то правда, — багатозначно, не заховуючи глузування, сказав Левко Тритуз. — Добре, що призначаєшся. Пізно тільки, — намагався він перебити Химоччине слово.

— Я заявляю, що всіх, хто спробує вжити будь-яких насильств, ми безжально покараєм.

— Це нас? За наше добро та ще нас і карати, — пролунало кілька голосів.

Натовп підхопив їх, кинув на чотири боки і повернув до Химочки зливу протестів.

Але Химочка ніби не помічав того і стояв непорушний і зовні спокійний.

— Я заявляю це твердо. Товариші середняки. Сільський виконавчий комітет рад закликає вас до спокою. Ми закликаємо вас стати пліч-о-пліч із незаможниками, одкинути всі куркульські брехні...

— Годі вже нам про куркулів! Чули! Годі, — загукали з усіх кутків.

Химочка зачекав знову, упіймав кілька голосів, що сперечалися з куркулями та підкуркульниками, і, підбадьорений ними, продовжував:

— По Багві пустили чутку, що у квітні почнеться війна.

Натовп стих, мов поринув у воду. Химочка попав якраз у масть і поспішив, щоб хтось інший не перейняв цієї уваги на себе.

— Але це безсоромна контрреволюційна брехня, що її поширює розкуркулена глитаїня та її підбрехачі.

— Не буде? — засміявся Левко Тритуз, виказуючи цим способом повне недовір'я.

— Не буде! — категорично ствердив Григорій Федорович.

Тоді наперед просунулася Боччина Христя. Скеровуючи своє запитання до Химочки, вона майже крикнула:

— А хто ж ви такий, що так здорово брешете?

Григорій Химочка вражено оступився. Сміливість та нахабність Христі перейшли всі межі. А те, що її зараз знову підтримали не тільки баби, — показувало всю непереконливість Химоччиної заяви.

Натовп щільніше збивався до купи, густо викидав репліки невдоволення та недовір'я і закінчував їх категоричною вимогою «роздати коні».

- Кінчай уже!
- Однаково не обдуриш!
- Не хочемо! Настраждалися!
- Не дурить голів!
- Роздавайте! Самі заберемо!

— Бий їх,— крикнула несамовито Христя, покриваючи всіх і наближуючись. А ще за мить вона підскочила до Логвина і ухопила його за ногу.

— Геть з крильця, криворукий!— крикнула вона і сіпнула ногу до себе. Та не встигла вона і розігнутися, як наймит Ярема простяг свою руку і, мов опуку, одкинув Христю набік.

— Не піднімай рук на представника. Він з города,— заявив гордо Ярема так, ніби вона та й усі не знали, що Логвин був за „представника з города“.

Христя одскочила і, погано вилаявшись, плюнула Яремі межіочі. Григорій Федорович говорив знову.

— Товариші! Ви бачите, що робить цей разнузданий елемент. Раніше він облизував царському стражникові передки, боячись, щоб той погано не глянув на нього, а тепер проти влади робітників і селян вони чинять просто повстання. Вони добре знають, що наша влада не карає...

— Годі вже! Завів,— зірвалися голоси.

— Але ми не можемо безкарно прощати цього. Сільський виконавчий комітет постановив...

Натовпом пройшла хвиля занепокоєння.

— Марію Галаганову та Христю Боччину послати туди, де вже сидить Одарка Литка. Товаришу Остапе,— гукнув Химочка голосніше,— заарештуйте цих хуліганок. — Але не встиг Остап Суха-Груша і з місця рушити, як на нього хлинула частина юрби, змішала його з собою, одібрала коні й з гиканням та свистом потягла за ворота.

— Товариші неможливі! Тримайтеся!— гукнув Григорій Федорович. — Куркулі пішли в наступ. Тримайтеся!

Ярема, що стояв поруч із Логвином, захвилювався і, ніби звертаючись до натовпу, крикнув:

— Зараз прийде підмога з нашої третьої артілі.

У відповідь йому голосно брязнула шибка.

Логвин обернувся й хотів говорити, та за першим ударом у вікно гамір зчинився такий, що сказані ним кілька слів не досягли далі Яреминої спини, а на ганок з усіх боків густо загупало каміння.

— Бий їх!

— Бий, бий!— вибухало з натовпу, що насувався на ганок і вигортав із своєї пащі мільйони найпаскудніших образ.

Товариші закликали до порядку, гукали до незаможників, кидали застереження, але темна юрба тисячоголова і тисячорука підкочувалась до них, хапала за ноги, тягла за руку, смикала спереду, з боків, і ззаду і вимагала самосуду.

Товариші, оточені з усіх боків, виривались із їхніх рук і стійко трималися на крилах ганку.

— Ні за що не одходить,— наказав Логвин, обороняючись, заховуючи поранену руку.— Дивись, Яремо! Не хвилюйся. Не гарячись!— застерігав він товариша.

Ярема перехилився з боку на бік, оборонявся, як і інші, і намагався утриматися. Але так тривало не більше хвилини. Бо переконавшись вочевидь, що голими руками нічого не вдієш, куркульня вжила інших заходів. І перший відчув їх на собі Ярема.

Почувши, що Левко Тритуз осатаніло вигукнув „дай дорогу“— Ярема обернувся й побачив його просто проти себе...

— Уставай, наймитюго,— гукнув Тритуз і, замахнувшись товстою дрючиною, пустив її Яремі на голову.

— Б'ють!— крикнув Ярема і упав на Логвина. В цей же час дрючки запрацювали й на другому крилі. Логвин узяв Ярему під пахви і, помітивши у нього на лобі пляму крові, миттю потяг його у сімці.

Кілька постатей скочило воднораз з двох боків на ганок і загорнуло товаришів у сімці.

— Бий, бий їх — озвіріло гукали й сопли куркулі.

Відчувши небезпеку, Логвин кинув Ярему. Він вмить схопив оком присутніх, узяв двері і натиснувши рамена, посунув ними куркулів назад.

— Химочко, допоможи! Зачиняй двері! Швидше,— наліг він усім тілом і зачинив.

Натовп лишився за дверими і осатаніло гув. У сінях було зовсім темно, а в кутку боляче стогнав Ярема.

— Підперти двері. Ти чуєш, вони домагаються перебити всіх,— хвилювався Григорій Федорович.

Степан Мельник миттю знайшов драбину і живо примусував її так, що одним кінцем вона впиралася у двері, а другим у стіну.

З-за дверей, що вели до кімнати, почувся брязкіт битого скла і тріск рам.

— Вони лізуть у хату!— захвилювався Мельник.— Треба оборонятися. Стрілять. Інакше нас переб'ють.

— Стрілять не можна!— категорично наказав Логвин.— Спробуємо їх не пустити.— Яремо, Яремо! Ти можеш устати?— черкнув він сірника.

Ярема простогнав, перекинувся і важко звівся. Лице було йому геть заюшене і смертельно бліде.

— Можеш триматися на ногах?

— Можу, товаришу Логвине. Іду, — зорієнтувався Ярема і пішов до хати.

Вікна плакали рештками скла, тріщали рами і на долівку часто гупало важке каміння.

— До вікон! — скомандував Григорій Федорович. — Нікого не впускать.

Товариші стали в простінках між чотирьох вікон і щільно повлипали до стін.

— Я буду стрілять! — витяг „Нагана“ Ярема.

— Сказано — не стрілять!

Ярема почув Логвинів голос і неохоче опустив руку.

— Ми переможемо і без цього.

— Я розумію, товаришу Логвине. Тільки ж сволочі вони. Для них працюєш, а вони тебе вбивають. Мені, конешно, жисть копійка, ну так по-дурному умирати не хочу — філософував Ярема під акомпанімент битого скла на тріскотняви сосни, час од часу визираючи з-за простінку. Логвин помітив це, розгнівався і категорично наказав Яремі стерегтися.

— Та наче Литка там, — визирнув Ярема. — Їй-бо, Онохрій Литка! — вигукнув наймит на всю хату. — Ось перед моїм вікном, — захвилювався він.

— Здорові були, комісари, — гукнув з вікна глузливий голос.

— Литка. Товаришу Логвине, я його шпокну.

— А як попадеш когось?

— Я?

— А ми ось вам соломки! — прогарчав Литка й сховався.

— Треба стрілять, Григорію Федоровичу, як ви? — запитав тихенько Мельник.

Під вікном блиснув сніп вогню і зразу ж за цим у хату влетіло воднораз чотири кулі околоту.

— Нас хотят підпалити! — тривожно вимовив Степан і забігав по хаті, намагаючись викинути кулі назад у вікно. З вікон полетіло каміння.

— Підпалить хату! — скомандував Литка.

Завіконня скажено загуло сотнею голосів, кинулося кудись, а потім під вікнами, наче потоки води, зашелестіла солома.

— Треба тікати! Товаришу Логвине, тікай! — підскочив до нього Химочка. — Біля мого вікна немає нікого.

— Я тікати не буду. Треба з ними почать розмову.

— Здаватися? — запитав Химочка.

— Виграти час. — Біля Химоччиного вікна щось голосно шаркнуло й важко гупнуло біля хати.

— Держи! Лови його! Лови!—загукали надворі і потупотіли на город.

— Степан утік!— сказав Ярема.

— Тягни його! Тягни! А що, втік? Утік?— вигукувало кілька голосів, змішуючись з хряскими ударами.

Степана кінчали не більш як за півсотні кроків од вікон. Це чули всі товариші, але ніхто не промовив жадного слова.

Крик, що оточував вікна, на хвилину стихився.

— Нам треба виграти час. У районі напевне вже знають про наші події, потім ось-ось мають прийти з третьої артілі.

— Але нас, Логвине, зараз підпалять.

— Це факт,— потвердив Ярема.

Під вікном знову загупали кроки й вигуки задоволення.

— А тепер до цих,—прохарчав Литчин голос.

— Може б, ви вийшли, господа?— блимнув він біля вікна.— Товаришу Яремо, як там вам? Краще, ніж на Литчиному коникові?

— Уб'ю, гад!—смикнув Ярема руку з „Наганом“, але Литка враз заховався і, закликаючи, вигукнув:

— У них оружжє, господа!

— Пали, пали!—загукали.

Литка ще блимнув повз вікно і голосно заявив про свою згоду підпалити.

— Треба діяти!— твердо заявив Логвин і кинувся до вікна. Григорій Химочка потяг його назад за протестував, щоб Логвин підходив до вікна.

— Зараз не час. Можливо, вони не стрілятимуть,— кинув Логвин і став просто перед вікном.

Його одразу помітили там і стихли.

— Здається?— запитало воднораз кілька голосів.

— Ми хочемо з вами поговорити,— заявив Логвин, намагаючись тримати себе якомога спокійніше.

— Давай поговоримо,— кинув Литка, обережно висовуючи голову.— А стрілять не будете?

— Ні,— сказав категорично Логвин.

— Ну, то й ми не будемо,— кинув Литка і вмить висунув короткий писок обрізана.

Логвин хилитнувся набік, а за цим блискнув вогонь і разом з вибухом упав і комунар.

В кімнаті й за вікном на момент стала страшна тиша.

— Я своє зробив,— сказав голосно Литка.— А тепер і с тем досвідання,— закінчив він спокійно.

Логвин застогнав, здригнувся й стих.

Коли, опам'ятавшись, Ярема та Химочка підійшли до нього— Логвин уже не дихав.

В кімнаті запанувала неймовірна тиша, тихо було й за вікнами. Ярема з Химочкою сиділи біля Логвинового трупа — один зліва, другий справа. Вони мовчали і не могли промовити жадного слова. Безконечний біль, як темна ніч, натиснув на них з неймовірною силою, одібрав здатність говорити й мислити.

Вони сиділи так дуже довго й не ворухилися, немов їх було представлено вартувати тишу. І певне б просиділи так і до ранку, коли б крізь вибиту раму не проліз Нездійминого і не перервав їхньої німої жалоби.

— Уставайте! — промовив він важко й по черзі підвів їх на ноги.

— Ми запізнилися, — зідхнув він нахилиючись до холодного Логвинового лоба. — Але і в нас усе пропало.

— Прощай, дорогий товаришу, — стазав тихо Петро Нездійминого і тричі поцілував його високе чоло.

Ярема стояв, нахилившись на побите підвіконня, і плакав, а Григорій Федорович розчиняв двері.

На підвір'ї мовчки стояли кілька юнаків та чоловіків з третьою артілі. Над головами нерівно горіло шість смолоскипів, а два великих прапори легко здригували передранковим вітром.

Нездійминого вийшов до товаришів і, тихо одібравши шістьох з них, повів із собою до хати.

Колгоспники знали вже, що трапилося цієї ночі, і в сумі очікували наказу. Хтось часто й важко зідхав, а посередині невеличкої рівної шерехи голосно схилювала Вольга Юхимівна.

Від гурту відокремилася два смолоскипи і, гойдаючи вогневими чубами, попливли до ганку. Назустріч з дверей четверо дужих юнаків винесли забитого Логвина. Смолоскипи гойднулися в повітрі й покірно схилилися над тілом комунара.

Логвина винесли на середину двору і мовчки поклали на рівну повозку.

Ярема похнюплено підійшов до прапороносця, узяв у нього прапор і обережно накрив Логвина. Потім він зііз на повозку і голосом, що в йому було безмежжя болю, сказав:

— Клянуся од усієї молоді, усіх наймитів і незаможного селянства, що ворога ми знищимо, а тим сліпим, заради кого поліг наш геройський товариш, добудемо кращої долі. Не один ще поляже наш товариш дорогий, але нас багато. Ми наступаємо і назад ні кроку.

Стрункі шерехи порушили важке мовчання і, немов бойовий наказ, пролунав їх одностайний могутній голос „клянемося“.

— На руки! — сказав тихо Химочка.

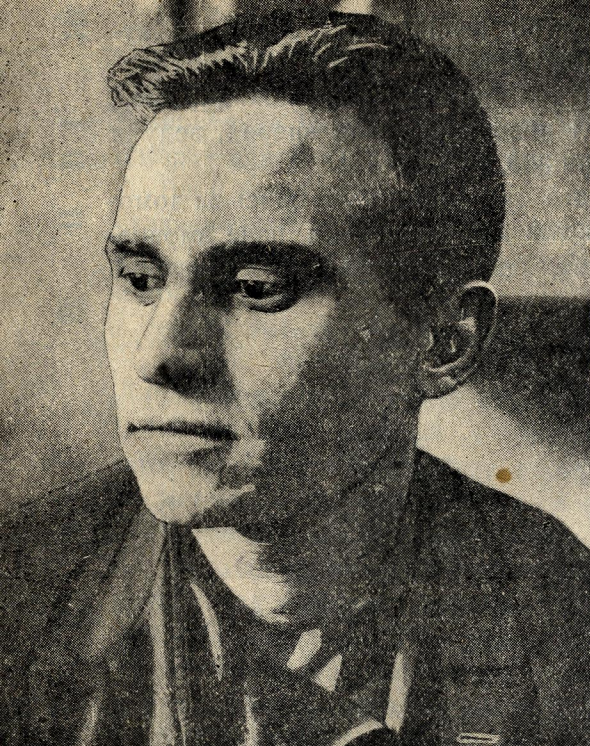
До повозки рівно підійшло з п'ять чоловіка. Легко рипнувши в станкові, повозка піднялася вгору.

— Кроком руш!— скомандував Петро Нездійминого, і кілька десятків ніг жалібно загули слідом за повозкою. Обабіч рівного чотирикутника, що на ньому лежав мертвий Логвин, трохи похилившись, палали чубами шість смолоскипів і поволі посували вперед, ведучи за собою мовчазну шеругу колгоспників.

Ярема та Григорій Химочка ледве ступали, посуваючись за домовиною. Вони обидва були без кашкетів і йшли мовчки, наче змовившись не промовити жадного слова, щоб не порушити безконечної глибини жалобної тиші.

Народився в селі Коломаці на Харківщині 1907 року. Батько Данило Іванович і мати вийшли з селянської родини. В революцію батько вчився на лікпома й зараз працює в Ново-Іванівській цукроварні теж на Харківщині. Я працюю з 1923 року, закінчив ФЗУ. Останнім часом працював за майстра зварника на ХПЗ. Зараз працюю заступником редактора газети „Харківський Паровозник“. В комсомолі з 1924 року. Член партії з 1930 року. На виробництві ударник. Зараз член ВУСПП. Вийшла книжка „В саяві вольтової дуги“. Проза — основне, але невтерплю, щоб не писати віршів. Така доба.

Щоб крицею блищало
сонце,
З мартенів золото текло.
І щоб нових людей
нове життя
могутнім струменем несло.
І хай несе
У зоряні країни,
де естокади маками
цвітуть.
Гей, всесвіте старий!
на тебе леріони
нової молоді ідуть.

Їх сила,
перемножена на силу
мільйонів електричних
вольт.

НАША МІЦЬ

Її дають турбіни
гідростанцій,
її дають морські глибини вод.

Палають стяги,
очі яскравіші
за світло електричної дуги.
І жар цього
ентузіязму
не виміряють вороги.

Ідуть брати
могутнім кроком;
ненависть їхня пута
рве.
То наша міць,
За хмарами в повітрі
у тисячах пролетарів
гуде.

Немає кінця,
немає краю,
людському розуму.
Отут,

— ти чуеш?
люди під землею
вибій кайлами гризуть.

Бажання наші колосяться
бурхливим морем
клекотять.
І паротяги по країні,
як кров в артеріях,
біжать.

Ми загартовані в боях,
і наша зброя ленінізм.

Ми, а не хто
інший
повинні збудувати
світ.

Бо сила в нас
помножена на силу
мільйонів електричних
вольт.

Її дають турбіни
гідростанцій,
її дають морські глибини
вод.

Це творча сила —
думка мільйонів,
мільйонний переможний
рух.

На ґрунті паростків
всесвітньої комуни,
вони ростуть.

Сьогодні тут пустеля,
куйовдяться вітри.

А завтра,
Завтра колотимуть небо

риштовання нові.
На клаптики поділили
географічну мапу
нової Росії.

Зірками розкотились
крапки важкої індустрії.

Переплутався з хмарами
високовольтними пасмами
дріт.

І гомоном праці
незнаних часів
повітря весняне бринить.

Розхристані груди.

Закочені
рукава косоворотки.

Очі палають вогнем
творчих ідей,
м'язи вузлами напружені, —
от

образ сучасних людей.

Гей, ви,
Пожовклі з часом,
томи людської історії,
Ви химерні.

Вам не зрівнятися
з сторінками нашої
ери.

І скільки б не довбали
лісі історики заходу,
Історій „ґрунтуючи“ шлях
Всесвіте, слухай!
нашу історію пише
рука в мозолях.

Не буде на ній
брудно - жовтого
цвіту,
Її вивчатимуть нащадки
цілого світу.

м. Харків

З П Х ЗОЛОТЯТЬСЯ ДНІ МОЇ ЮНАЦЬКІ

Золотяться дні мої юнацькі,
в душу лине новий спів.
І горять вогні яскраві
комсомольських буйних днів.
Залиті сяйвом естокади,
гарчить пневматик
на котлі.
Гей, молодь! Пам'ятай!
за будівництво відповідаєш
ти.
І хай напружаться м'язи
вузлами.
В очах палає юнацький
запал.

До строку, до строку
виконай,
від епохи замовлений плян.
Догнати й перегнати
захід,
залишити Америку
в хвості
ніхто не зуміє
краще за нас
прапори комуні нести.
Золотяться дні мої юнацькі,
лине в душу новий спів,
І горять вогні яскраві,
комсомольських буйних днів.

Харків

ЗВАРНИЙ ЗВІД

Тов. Богомаз, обмотавши голову червоною хусткою, зігнувшись під швелерами здовгових узлів, насвистував якоїсь пісні. Така вже в людини вдача, працює завжди з піснею. Він поважно вибирає з свого ящичка новий електрод, на його місце кладе недогорілу частину електроду. Цілиться в якийсь куточок і разом з луком починає співати.

— Чого це ти розвився? — іноді запитують Богомаза.

— Чого ж його плакати, коли співати кортить? — одказує Богомаз і знову затягує якоїсь червоноармійської.

— Доки це я буду тут плазувати, — всі руки обпік, давай зміну, — вимагає у бригадира Богомаз.

— Тебе на останні дві години змінить Клавдія, — відповідає бригадир. Клавдія, почувши своє ім'я, виключає свій апарат і йде змінити Богомаза.

— Ну вилазь, тепер моя черга.

Богомаз не збирається віддати своє місце.

— Диви яка, от герой дівка! Я тебе не кликав, чого прийшла?

— Богомазе, не дурій, коли моя черга, то значить звільняй апарата.

— О, та ти сьогодні сувора. Йди краще в кабінку, я й без тебе зумію обпектись.

Клавдії нічого роботи. Пішла до своєї кабіни.

А Кашарновський, вгляdivши, що вона вернулаcь від зводу, запитав:—Що, сам буде зварювати?—Не захотів віддавати чергу. Затирає жіноцтво, жаліє щоб не спеклась.

І нахилився над своєю роботою.

Кожен зайнятий своїм ділом, серед цеху тільки бригада збиральників розкладає нову ферму зводу, а зварники, затулившись ширмами з брізенту, вторять ударам молотів, музикою вольтових луків. Зварний звід—це вже щось занадто нове, не тільки для наших технічних кіл, але й для закордонних фахівців. Немає того дня, щоб звід не оглядали або екскурсії, або техніки та інженери, що може випадково потрапляли до заводу.

— Ну як ви гадаєте, буде міцний — через перекладача цікавилися думкою робітників чужоземці.

— Ясна річ, працювати під ним збираємося, гибелі собі не варили б.

Чужоземці посміхаються. Їх цікавить погляд робітників щодо самої конструкції зводу.—Чи вдало сконструйовано?—запитують далі. Зварники викладають свої думки. Так точилося не мало розмов.

Електрозвід без жадної заклепки дивує відвідувачів своєю незвичайністю і, коли вони розмовляють з зварниками або з цеховою адміністрацією, очі горять їм вогнями здивованості.

Новий цех з колосальними перспективами роботи мусить мати чимало допоміжних машин, щоб впоратись з своїми зобов'язаннями, однією з тих машин і є електрозвід.

Адміністрація цеху є автор зварного зводу, це вона примусила заводоуправу збудувати цю машину методом зварювання.

Зварникам дано обмежені строки. За дві декади зварники мусіли виконати роботу, що клепальники робили за півтора місяця.

Зварники такі строки не тільки виконали б, але й значно раніше здали б роботу, коли б їх не затримували збиральники.

Бригада досвідчених збиральників не встигала постачати зварникам роботу. Спершу працювали на два апарата, а далі зварники були примушені працювати тільки одним. Хоч бригада збиральників і змагалася з зварниками, та все ж темпів роботи не витримала.

— Хіба за зваркою встигнеш? Ту роботу, що ми готуємо для зварника, не зробили б і десятеро клепальників, а тут для одного насилу вистачає.

— Натискуй, братішки, натискуй!—підбадьорював збиральників зварник Богомаз, а сам включився вогником луку у ферми.

Казанярі навідувались до зводу, від першої тракторової рами між цехами утворились якісь особливі відносини.

З П Х Казанярі навідувались до зварного цеху, постоять, подивляться, розкурять цигарку з зварниками, оповідаючи різні дрібниці заводського життя, і йдуть до себе. Казанярі слідкують за розвитком електрозварювання і часом не добереш, чи підтримують вони його, чи може в душі лютують, не бажаючи з часом міняти свій фах.

Зварювання росте. Воробництво підйимальних машин цілком розв'язує питання про те, щоб використовувати електрозварювання в будівництві.

— Хай лише замовлять, то ми хмародряп зробимо,— кажуть робітники і частю, розгортаючи нові журнали, розглядаючи фота та малюнки величезних наших будівництв, зварники зацікавлено розпитують один одного, чи є хоч одна нова будівля зварна.

Зварники знають ціну вольтового луку, вони знають необмежені можливості своєї справи і тому мають право дивуватися, коли їм кажуть, що зварювання в будівництві використовують тільки зрідка.

— Поїхати б до Магнетобуду, попрацювати, вже й молоді вистачить впоратися з роботою,— мріють старі зварники.

— Не вміють як слід використовувати нові засоби в своїй роботі.

І зварники, щоб перевірити, який стан зварювання в будівництві, їздять на найближче будівництво (Тракторобуд коло Харкова) і там серед робітників агітують за зварювання. Зварники дбають за те, щоб їх досвід використали на будівництві нового велетня.

— Хіба так треба працювати?

— Клепають ферми, варити їх треба,— незадоволено бурчить Колісниченко, перший зварник на Тракторобуді. Думку т. Колісниченка цілком підтримують колишні його колеги Удянський та Лимаренко.

Конструктор зварного зводу, опрацьовуючи рисунки нової роботи, зацікавився зварюванням і з самого початку роботи над зводом майже щодня відвідував цех. Він був цілком переконаний, що нова метода роботи дасть добрі наслідки. Розмовляючи з робітниками - зварниками, конструктор, не соромлячись, каже робітникам про припущені прогріхи.

— Мало я знав зварювання, коли брався до роботи. Тепер таких хиб уже не припущу— і конструктор, указуючи на гусети додає:— Вони тут цілком зайві. Без них був би ще компактніший і набагато красивіший, а щодо тривалості, то гусети навіть знижують її.

Докладно розповідає конструктор робітникам про матеріали, що він їх під час роботи мав.

— Нічим буде керуватись. Нове діло... досвіду в нас немає, а без нього важко, і, бачите, помилки.

— Нічого, на перший раз досить добре,— підтримували робітники і тут же давали пораду конструкторові.

Конструктор уважно вислухав, а іноді записував думки робітників у свій блок-нот.

— Я ваш досвід використаю, будьте певні, ваші поради будуть для мене найважливішим матеріалом в майбутніх роботах.

І, розпрощавшись, він йшов до себе, задоволений товариською розмовою з робітниками.

Робітники поважають свого конструктора.

— Це не яканебудь крутилка, що закаляє, собі пальці тушню і на світ не гляне.

Та хіба й справді багато таких, щоб свою роботу прийшов оцінювати в цех до робітників?

Мало таких, і конструктор зварного зводу — це новий тип, тип нового радянського фахівця. Минув уже чималий час, а робітники й досі пам'ятають розмову конструктора з якимсь фахівцем, що разом з конструктором прийшов до цеху.

— Полюбуйтеся, — казав конструктор. — Жадної заклепки. Набагато легший і цілком задовільна працездатність. Я вже не кажу про те, що на зварний звід треба удвоє менше часу.

— Да-а, — протяг фахівець, — зовнішній вигляд звід має добрий, але все ж я під нього не стану.

— Не він перший і не він останній, — кажуть робітники. У нас же багато таких, що бояться змінити прадідівщину на сучасне, нове.

— Не стане він під зводом!

— Ми варили його не для того, щоб стати та постояти під ним, робили для того, щоб працювати за допомогою його, а він побоювся навіть стояти.

— З таким наробиш!

Вислів невідомого фахівця образив зварників.

— Та на наш звід, замість шости тонн, поклади десять і з ним нічого не станеться. Може воно й справді новій людині боязко, бо вона не знає, як воно робиться, — каже Богомаз. — Я сам варив, то й стати чи хоч спати то не побоюся, проварець дав який тільки треба. Як би й поламався, то зламається десь на цілому, а звар ніколи не здасть.

— От зварили звід, зразу робити стало легше. То було як зварили який деталь, то й скликай на допомогу усіх святих, щоб його витурили з кабіни, так було й пильнуєш, щоб без ніг не залишився. Тепер добре, зварив, узяв, свиснув і підв'язник витягне готовий деталь з кабіни, а тобі подасть новий.

— Велике діло машина. Вона допомагає людині, зберігає її сил, щоб людина вміла берегти машину та керувати нею.

Зварники дійсно пройшли шлях кустарщини. Їм багато разів доводилось надсаджуватись, пораючись коло важких деталей паротягу.

Звід своєю шоститонною міццю завжди наготові. Він, на першу вимогу зварника, як іграшки винесе важкі деталі, внесе нові, а готові складе на вагонетку. Бери й вези.

Звід, це остання перемога, і її важливість у тому, що з новим зводом суспільству остаточно доведено багатогранні можливості електрозварювання.

Зварний цех за два роки виріс до розмірів, коли питання механізації стає актуальним питанням. В такій стадії розвитку був зроблений перший зварний звід.

Відділ облаштування заводу відкрив новий відділ в своїх справах під назвою „Зварне устаткування“ і розмашна рука співробітника записала: № 1, Зварний шоститонний звід. Електрозварники в своїй роботі далеко виходять за межі плянової роботи, щомісяця більше доводиться обслуговувати виробництво зварюванням нових частин устаткування заводу.

Зварювання обслуговує всі ремонтні роботи заводських шляхів, естокад тощо. Зварювання випускає з цеху десятки нових колон для підзводових шляхів.

Зварювання виконує роботу коло будування нових кроков на нові будівлі. Ще не було жадного випадку, щоб не можна було використати електрозварювання, як дешевий і цінний засіб роботи.

С У Х О П А Р Н И К

Вже минуло півтора роки, як на зварювання потрапив паросушник. В перші часи ця робота цікавила зварників. Але минув деякий час і зварники до роботи так звикли, що виконання її не утворювало будь-яких труднощів для робітників.

— Це для нас дрібниця, ми до неї так вже звикли, що сонними будемо робити, не погіршуючи якості. Та й деталь це невідповідальний, а лише нутро відповідальної деталі.

Паросушник є справді нутро серця паротягового сухопарника.

— От як би добратися до самого сухопарника і поспробувати зварити — оце діло!

Зварники, надумуючи, добрались луком до серця паротягу. Десятки разів ходили у казановий цех на розвідки, придивляючись, як встановлюється сухопарник на казан паротягу.

Огляdivши добре роботу, зварники між іншим поговорили з казанярами, збиральниками.

— Оце ходимо, придивляємось до сухопарника. Понакліпуєте на нього сотню заклепок, так, за ними самого деталю не видно. Та гляньте, на одному подовжньому шві ставити півсотні заклепок! Буржуї ви! — казали зварники казанярам. — Тепер треба берегти кожну заклепку, а ви ліпите, як мухи.

— Киньте плескати дурниці, чи знаєте ви, що тут саме тиснення на 37 атмосфер?

— Ну й це ж, що тиснення? Хай собі тисне, а економити все ж таки треба.

— Та кинь! В чужому оці трісочка, а в своєму коляка. Попадись тобі, ти півтонни натопиш.

— Півтонни чи може ні, а гадаємо, що сухопарник куди полекшав би.

Молодий робітник, пораючись коло сухопарника на казані, весь час слухав суперечку зварників з казанярами. Зробивши своє діло коло сухопарника, він по драбині швидко зійшов на землю.

— Ви б краще не точили баляси. Подали пропозиції, гляди й дозволили б. Бо воно й справді тут з ним мороки багато,— сказав молодий робітник.

Тут казанярі не витримали, бо справа набирала непередбаченого характеру.

— Ти, скороспілко, так тобі і дозволять варити. Коли варити сухопарник, то це все одно що весь казан... Розумієш?

— Що ж тут незрозумілого? Варитимуть і паротяг, дешевший удесятеро буде.

— У вас все по-американському, та тільки діла мало, хоч і диму багато!— образились казанярі.

Молодий робітник засміявся і зник за казаном, а зварники свої так:

— Знаємо, що боляче слухати такі речі, а все ж він правду сказав.

— А коли правду, то чому й досі нічого не роблять, не переводять на зварювання і дурно витрачають кошти? Чому?

— Тому, що немає ще всіх умов, щоб цілком замінити клепання на зварювання,— доводили зварники.

— Нема! Нема, кажеш?— натискували казанярі.— Як це так нема? Ми будуємо, виходить, машини утриморога? Ми, значить, сами себе підриваємо?

— Ми сами собі шкодимо тим, що не зуміли раніше технічно підкуватися. Ми шкодимо собі тим, що не удосконалюємо свою роботу,— говорили зварники.

— От скажи,— запитав зварник одного з казанярів,— ти хоч раз насміївся поставити заклепку по-новому, краще, ніж вона стояла раніш? Ні? От тому і пришлось вчитися у всяких там Америк.

Суперечка закінчилась тим, що казанярі погодились із зварниками. Зварники повернулись до цеху і, сміючись, розказували своїм товаришам про розмову з казанярами.

— Розмовляти—це мало. Доказати треба на фактах,— каже Кашарновський.

— Докажемо, аби дозволили.

В той час, коли точилися ці балачки серед зварників, в технічній конторі вирішалося майбутнє сухопарників.

З
п
Х
Кілька фахівців, обміркувавши всі технічні умови, дійшли однієї думки: сухопарник варити можна.

Конструкторський відділ, розробивши відповідні рисунки, надіслав їх до цехів. Через п'ятиденку подали з казанового деталі. Чутка про нові деталі за хвилину облетіла цех і зварники, кинувши роботу, вийшли з своїх кабін глянути на майбутнє серце паротягу.

Кому ж варити?

Охочих багато, але чи дозволять всім варити? Безумовно, що на цю роботу поставлять найдосвідчених і найстаріших зварників.

Робота справді відповідальна, треба буде вжити всіх заходів, щоб забезпечити належну якість продукції. Перед тим, як узятися до цієї роботи, провели відповідну дослідницьку роботу. Шов криці, що мав лягти на сухопарник, пройшов добрі іспити і лише тоді Кашарновський та Богомаз дістали дозвіл варити сухопарник.

— Ми знаємо,— казали зварники,— що від якості нашої роботи залежить працездатність машини. Ми знаємо, що наша робота може стати державі в великі кошти, коли в ній будуть хиби. Ми знаємо, що, зварюючи сухопарника, беремо на себе відповідальність за життя громадян нашої країни, що користуватимуться машинами нашого заводу. Беручи на себе зобов'язання виконувати цю роботу, ми переконані, що виконаємо її без хиб.

Старі робітники, бригадири з казанового цеху, другого дня уперто садили в новий сухопарник молотами, приганяючи його до казана. Пред тим, як відсилати казан паротяга до збирального цеху, він мусів був витримати іспита в казановому.

— Якщо буде низька якість і сухопарник забракують — втечу з заводу від сорому за свою неміч! — каже Кашарновський.

— Коли іспита сухопарник не витримає, то в цьому виною не зварювання, а зварник, що не вміє керувати вольтовим луком, що не вміє впоратись з розтопленою крицею.

Зварники напружено чекали іспиту казана з зварним сухопарником.

Нарешті, дочекавшись дня іспиту, зварники після шабашу кинулись до казана цілим загonom на чолі з Кашарновським.

— Ну як, потік? — це перше питання, що найбільше цікавило зварників.

— Не візьмуть чорти, — відповів той самий молодий робітник, що колись радив зварникам подати пропозиції про сухопарника.

Як виявилось, сухопарник, чого й слід було сподіватися, іспита витримав. Зварення сухопарника, — це майже останній щабель перед зварюванням самого казана паротягу. Крім того, що цей деталь зазнає досить великого тиснення, треба мати на увазі, що він працює в розпеченому стані, а це збільшує відповідальність цієї частини і тому так обережно і ґрунтовно підходили до неї.

— Ми стали одним з найвідповідальніших цехів нашого заводу,— каже Кашарновський,—і наші обов'язки не абиякі. В будівництві тракторів без нас не попреш, в будівництві паротягів ми посідаємо важливе місце. Тепер нам можна вже свій зустрічний виставляти.

— Дайш тисячу паротягів!— жартує комсомолка, зварниця Ната.

— Тисячу не тисячу, але можна підтримувати паротягозбірний на чверть тисячі.

— Ну тоді тисячу тракторів,—домагається свого Ната.

— Щодо тракторів, то з тисячею цілком згоджуюсь. Навіть голосуватиму обома.

Зварники жартують. Вони, бадьорі і раді з своїх перемог, переодягаються в роздягальні. Голова виробничого сектору не знає крашого місця в цеху, як роздягальня, і всі стіни заліпив своїми об'явами про чергову виробничу нараду.

— Поки комір застебне і об'яву прочитає,— мотивує він причини, що заставили його обліпити стіни роздягальні. Крім своїх об'яв, він з своїм столом і сам вмовстився у червоному кутку, так що, сидячи за столом, він бачить всіх, хто виходить з цеху.

— А гей, Коробко, ти ж що сьогодні й на нараді не будеш?

— Я до лікарні, там ліки взяти треба,— відповідає Коробка, настигнутий окликом голови.

— Хорий, виходить? Тоді йди, а то ще на нараді впреш, ховати прийдеться.

Коробці стало ніяково і він, підійшовши до столу, ображено каже:

— Ти, Федю, не бузи, коли б міг, то залишився б, кажу ж, що йду до лікарні.

— Та йди, я тебе не затримую, це я так, пожартував.

І, обоє сміючись, вони прощаються до наступного дня.

Куток поволі заповнюється робітниками. Голова, всадивши невгмонних, відкрив нараду. В той день зварники разом з виробничим сектором зафіксували свою чергову перемогу на виробництві. Бурхлива то була нарада, зварники, встаючи один за одним, стверджували свої досягнення.

— Ми, — казали робітники, — підійшли до самого паротягу, ми навчилися давати високоякісну продукцію і тепер залишається слово за заводууправою та технічними силами нашого заводу, а ми завжди готові взяти під зварювання один чи два паротяги.

Питання поставлено руба, робітничі ініціатива підштовхує олівці конструкторів, а вони, невтомно перелічуючи складні розрахунки деталей, один по одному переводять їх на зварювання.

— Ми хоч і молода виробнича організація і працюємо всього 18—20 місяців, але маємо досягнення, що навіть важко їх зрозуміти,— каже начальник цеху.

— Стежати за технічною літературою і порівнюючи розвиток електрозварювання закордоном і в нас, ми бачимо, що зварний цех ХПЗ за два перші роки п'ятирічки пройшов такий шлях, на який першому - ліпшому цехові найкращого заводу закордоном треба принаймні десять років. Такий наш поступ можливий лише тому, що в цеху фахівець, зварник і чорнороб пориваються до загальної мети, доповнюючи в роботі один одного.

Нарада підсумувала успіхи, підсумувала цехові вади. Таких нарад буває не багато і може тому, що ця нарада була віхою нової фази розвитку електрозварювання, після наради зварники ще довго не розходились.

Зв'язані загальним бажанням, вони сперечалися, заглядали в майбутнє свого цеху,

В їх розмовах чувся могутній дух віри в цілковиту перемогу своєї справи, в їх розмовах було щось нестримано — рухливе, що будувало в мозку нечувані обрії для електрозварювання.

Розмовляли десятки ентузіастів, розмовляли люди, що колись розстрілювали дні в борні за ради, а тепер в ударних бригадах будують міць країни.

Коли працюєш з ентузіастами соціалістичного будівництва, коли живеш життям ударних бригад, стає ясним, стає зрозумілим, чому ми крокуємо кроками, яких не знає жадна епоха людської історії.

РАМА ТРАКТОРА „КОМУНАР“

В затишку кабінетів заводууправи стурбовано метушились фахівці. Директор відкрив нараду з приводу наближення другого року п'ятирічки. Заводоуправа додержувалась такої думки: завод спроможний випустити лише шістсот тракторів на рік. Це міркування підпиралось низкою доводів, опертих на технічних труднощах. Головний директор заводу казав:

— Той сліпий і не знає технічних можливостей свого заводу, хто збирається випустити на рік тисячу тракторів.

Та тисячі робітників заводу, висуваючи свій зустрічний промфінплан, не були сліпі. Вони бачили цілком реальні можливості для того, щоб на рік випускати не шістсот, а тисячу тракторів. На робітничих конференціях лунало бойове гасло „Дамо країні тисячу потужних сталевих коней“. Ось чому бігали злякано фахівці, ось чому в кабінетах метушились стурбовані люди. Зустрічний план ламав розрахунки заводууправи, то й було досить причин, щоб скликати важливі засідання і говорити без кінця про сліпоту тисячі робітників. До голосу робітників тракторного, казанового та сталеливарного цехів робітники зварного цеху приєднали свій голос: — Ми розван-

тажимо казановий цех, ми допожемо випустити тисячу тракторів. Найважливішу частину роботи, тракторну раму, беремось виконувати електрозварюванням.

Найшлись і тут „розумні люди“, що намагались погасити вогонь творчого ентузіазму робітників.

— Це вам, товариші, не тендер. Тендерові не доводиться витримувати такого, як витримує рама трактора. Та зварна рама розсиплеться, поки „Комунар“ вилізе за ворота заводу, ваша зварна рама розпадеться від самого тільки дрижання мотора.

Зварники вимагали негайно перевести на зварювання рами. Із стін клином у розум вбили яркі плякати: „Тисяча машин — бойове завдання другого року п'ятирічки“. Плякати вривались в життя і кололи очі вогненними літерами: „Дамо сталевих коней на радянські лани“

Гігант-завод стає в перші лави борців за реконструкцію, за машинізацію сільського господарства. Зустрічний порушив старі болячки невір і вони, лякаючись темпів, з підмостків виробничих трибун намагались розбити хвилі ентузіазму. Та хіба можна збити з шляху тисячі людей якісь купці обмежених фахівців та купці боягузів? Їх знесли з підмостків. Тисячі сказали своє слово про тисячу сталевих „Комунарів“, зварювання виходить на допомогу.

Такі ж розмови, як в минулому про тендер, чути в конструкторському відділі. Службові записки пурхають з кабінета в кабінет і вкриваються резолюціями. Нарешті, конструкторський дістав наказа опрацювати нову конструкцію зварної тракторної рами. На світ з'являються рисунки рами без жадної заклепки, казановому даю наказ заготовити деталь, а зварники в той час вивчають рисунки нової роботи.

Після шабашу зварники як завжди збираються до цехового червоного кутка. В цій кімнаті відстоюють право вольтового луку з самого початку існування цеху. І тепер тут б'ється колективна думка над новим завданням.

— Попаритесь, братішки,— каже один з зварників і, складаючи сіру продірявлену крапїлинами криці куртку, з комічним жахом додає:

— Мабуть, доведеться попрощатись з рукавами, бо там сталевому зварювання буде до схочу.

— Нову дамо, аби вмів зварити,— відповідають йому.

Робітники чекали на нову роботу. Найстрашніше в ній було сталеве зварювання.

— Я тепер щодня муштруюся на сталевому,— каже один із зварників.— Спочатку нічого не виходило, а тепер воно для мене не страшне. Правда, виходить некрасиве, та зате міцне.

І тут починаються розмови, як краще варити, як рухати електродом.

— Я ручуся, що буде дебельша за клепану,— запевняє товаришів Лимаренко.

Зварники, зваживши всі обставини, вирішили, що в першій роботі можуть трапитись помилки, і, щоб це не заплямувало цех, виділити на зварювання найдосвідченіших робітників. Перша така робота, коли бракує будь-якого досвіду в цілому Союзі, покладала на зварників велику відповідальність. Їхня [робота має обумовляти можливості виконати зустрічний промфінплан, а тому вони з якоюсь надзвичайною турботою запитували свою адміністрацію, чи не зроблено яких помилок в рисунках конструкторського бюро.

Казановий цех заготовив деталі. Заводууправа, зацікавившись новою спробою зварного цеху, дала занадто обмежені строки для цієї роботи. Наспів проектується пристосовання і в тракторну раму впираються проводи зварних трансформаторів.

Робота почалась, робили уважно, кожен метр прокладеного шва обдивлялись, вживаючи всіх заходів, щоб забезпечити потрібний провар. Технічний персонал досконально вивчає кожну окрему операцію. Рама „Комунар“ народжується під вогнем зварників-ентузіастів.

Зварені окремо частини рами складаються поволі до купи, і рама набирає своєї звичайної форми. Казанярі цікавляться новою роботою, по одному, по двоє приходять до зварників, розглядають її, казанярі цікавляться самим процесом роботи, беруть у зварників маски і, стежачи за зварюванням, кажуть:

— Що ж, ясна річ, звар держатиме, бо коли придивишся, як вона розтоплює, то здається, що у окремих частинах рама буде міцніша від клепаної.

„Фотографи“ робітного часу й на крок не відходять від рами фіксуючи час, витрачений на роботу.

— Ну як?— запитують казанярі у фотографів.

— Удвоє швидше посувається робота,— відповідають фотографи і знову безутомно клацають хронометрами і швидкими голками олівців розкидують числа за відомими лише їм законами.

Рама „Комунара“ складала нечуваний іспит. Минуло усього кілька днів і зварна зайняла своє місце на конвеєрі збирального відділу тракторного цеху. Обплутана крицевими швами, серед сотень своїх клепаних сестер, рама впадала в очі. Вона вихоплювалась із загального числа рам своєю незвичайністю, своєю новиною. Миготять в очах голівки заклепок на рамах, а зварна притягує увагу своїми спокійними контурами. Збиральники тракторів розглядали нову раму, як заморську гостю. Розглядаючи звар, робітники оцінювали раму, як нову перемогу радянської техніки. Клепана рама вдсятеро більше забирає людської енергії, ніж зварна. Клепання довша справа й потребує більше матеріалу.

— Якщо якістю зварна рама не буде гірша від клепаних, то ерація робити зварні,— вирішили збиральники.

Зварна рама пройшла звичайний шлях збирання. Дужий мотор з складною системою підойм вріс у раму. І коли цепи лягли на зубці ходових коліс, рама, як немовля, поворушилась, подаючи певні ознаки життя. Від верстату до верстату підтягався новий трактор могутнім зводом і так посувався вперед через увесь відділ. Біля останнього верстату проклали від газового баку в циліндри артерії мідяних трубочок. Машина ожила. Кинувши в повітря чадом бензолу, трактор вийшов з конвеєра й тихенько почвалав до воріт.

Виглянувши на сонце очами прожекторів, трактор на хвилину зупинився і моторна рука контролера вмістила трафарет чергового номера. Трактор залишив цех.

Настав час іспиту. Досвідчений старий моторист дістав наказа випробувати машину.

— Гляди,— попереджували його,— на цій машині рама зварна. Коли помітиш дефект, то краще зразу повертайся до заводу, щоб не довелося розбирати машину в полі і частинами звозити в цех.

— Не вперше їду,— промовив тракторист.

Машина покірно слухалась руля. Трактор ішов у поле, де мав відбутися іспит. Але моторист не спинився на поляні, де щодня випробували нову продукцію. Він вирішив вибрати найтруднішу місцевість і там рама мусіла довести свою життєвість. П'ять годин трактор метушився по ріллі, по шляху. Трактор на повнім ході перестрибував через канами і п'яно крутився вправоруч та вліворуч. Трактор то брався на гору, то скочувався вниз. Сильний мотор шматував раму, бив її усім своїм тілом, а рама слухняно корилась йому.

Іспит закінчено. Оглянувши трактора, контрольний відділ найшов низку дрібних проліків конструкторського відділу. Помилки викрито, і раму прийнято. Загальні збори робітників цеху вислухали спеціальну доповідь про розвиток зварювання в тракторобудівництві, а цех дістав наказа готуватися до плянового вироблення рам. Зварники раділи. Перемога була очевидна, а нова рама рушила до далекої Москви здавати ще одного і мабуть останнього іспита.

Пізніш з центру надійшли відомості про успіхи зварної рами, та, на жаль, в другому році п'ятирічки ця рама була перша і остання. Заводууправа на початку виробничого року хоч і примушена була прийняти зустрічний промфінплан робітників та все ж своєї роботи відповідно до вимог виробництва не перебудувала. Заводууправа пасла задніх, гальмувала роботу і, кінець - кінцем, зірвала зустрічний. „Опортуністи не дали варити тракторних рам“,— кажуть робітники. Опортуністи зірвали роботу цеху. Їх викрито. Ударники попросили звільнити від них завод і вольтів лук знову вп'явся в тракторну раму. В третьому році п'ятирічки зварні рами стали пляною роботою зварного цеху.

Робітник дизельного цеху ХПЗ з 1930 р.
Поет. Друкувався багато в періодичній
пресі та у виданнях ЛІМ'у.

МИКОЛИ НАГНИБІДИ

В С Т У П

В нашій бригаді сім чоловіка:
дві дівчини й п'ять хлопців.
Як вугілля в топці,
палає наш вік.
Палає наш вік, як вугілля,
наші м'язи напнуті,
наче в шторми снасть.
Вірю —

ніколи
не вкриється цвіллю
наша
завжди ударна весна.
У дощі, у спеці,

Б Р И Г А Д И Р

у холоді
перемогою
закінчимо день.
Наша бригада —
молодість
завтрішній день
веде.
Про це читачам
дізнатись варто:
вийшло просто —
підраховували зводки:
за ними,
завдання на перший квар-
тал ми виконали на 140%.
Ніколи не забуду день цей,

пам'ять ніколи не зрадить —
на загальнозаводській конференції
перша премія —

нашій бригаді.

З такою братвою — діло.

давай,

та роби, як слід,

з такою братвою

з 5/6 білого

ми

зробимо

червоним світ.

Буде нашою Німеччина,

буде нашою Греччина.

Досить?

Без мріання,

без жарту —

вірш продовжується:

НАДЗВИЧАЙНА ЛЕКЦІЯ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОГО КВАРТАЛУ

До початку зміни

40 хвилин,

в цеху

розгойданий

рев.

В червонім кутку

цигарковий дим

і лекція

„Укртуре“.

На стінах

написи — „Не курити“,

за стінами

праці ударної

ритм.

На лавах,

під блюзами,

риси м'яз —

вперті,

рвучкі,

тугі...

„... Вітер в проваллях

дме. Навкруги

блакитні на

верхів'ях сніги —

такий, приблизно, Кавказ.

На мурах старих є багато ран —

там билися за мету,

там приходив кривий Тамерлан,

приходив смуглявий тюрк.

Там давні легенди

сміливі як — Гей!

(але це не голівне). Те

голівне, що там

збудували Загес,

що Ріон

бетоном цвіте.

Тютюн, помаранчі дає земля

і трактора має аул“...

Здається —

в цеху

не верстати шумлять,

а Терек підносить гул.

Хлопці слухають і мовчать

вперті,

рвучкі,

тугі...

Вже надійшов призначений час,

і гудок за ним наздогін.

Іду туди,

де мене

чекає верстат,

а в мозку,

гасло стоїть:

„Щоб захищати

Країну Рад —

треба

знати її“.

Підхожу.

З хлопцями
старі знайомі,
вітаємось.
Вони рушають
додому,
а я,
як і десятки тих,
включаюсь
в праці біг.
Верстатів
вислухавши такт,
прилагоджую
деталь.
Пильно стежу
за різцем,
в'ється
стружки
срібний
край,
а за мною
стежить
цех,
попереджуючи

брак.

Чотири години
невтомної праці,
напруження
мозку,
м'язів,
вій.
Думка біжить —
ми маємо
рацію,
коли кажемо,
що
переробимо
світ...
Чую дзвінка
верескливий
тон,
верстати
вже
не співають
музично.
Перерва.
Лягаю на лаву.

(ТРОХИ ФАНТАСТИЧНИЙ)

У темряву вгрузає Терек,
водою б'є і трусить берег,
шумить, клекоче і регоче —
напружений, як молодий,
а крізь туман веселі очі
впинає в скелі молодик.
Каміння трощить ярий Терек,
водою б'є, зриває берег —
підносить хвиль сталевий ніж.
На чому б силу показати?
До верхів сивих розігнатись,
водою з гір залляти ніч?
... В лабетах стиснутих Дар'ялу
химерна жінка виринала
поетам завжди.

Під гудіння
біси співали їм пісень,
а Терек бив, колов каміння.
І от

фантазія
несе

мене у соняшну реальність.
Вже в першу чергу до ідальні
іде юрба каменярів.
Від вибухів тримтять будівлі
і в перший раз гірські верхів'я
чіткої праці чують ритм.
Над скелями червоний ранок
підносить з білого туману
мережі індустриїних рис.

Протока з берега на берег —
і кіловати дикий Терек
водою кидає з гори.
Серед важких, зелених гір
сидить засмаглий інженер,
схилившись над великим пляном.
Бо заборгованість земля нам,
приховану між гірських лав,
не всю ще й досі віддала.
А ген Казбеком в синю гору
повзе вагон фунікульору,

внизу похмурі та імлісті
очиці льодових проваль.
Розмови і пісні туристів,
примружена від снігу даль
до себе у обійми ловить,
приглушує...
... Раптом
наче звук сурми —
перерва скінчилась,
за вікнами морок,
а вірш.—

ЯК МИ БОРОЛИСЯ ЗА 140

В нашій бригаді
7 чоловіка
2 дівчини
і 5 хлопців,
як вугілля в топці,
палає наш вік.
Кожному з нас по двадцять
м'язистих,

пружистих,
струнких.

Ми можемо розігнатись,
скеровуючи рухи руки —
на кволість,

за темп,
за якість,

за тракторову даль.

Вироби наші

брак їсть —

по браку
жорстокий
удар.

В бригаді

було нас 8

та менший чомусь

був розгон.

За ролики,

кільця,

вісі,

ми виключили

одного.

... Трапилось це,
пам'ятаю, зимою:
майстер
з цеху
вийшов зі мною,
каже:

— Серьога,
погана гра!
ваша бригада
приховує
брак.

Я здивувався:

— Наша бригада?

Не може бути!

Як же це так?

Я,—

Хведоре Павловичу,

не пригадую

щоб у нашій бригаді

колись

був

брак.

Тоді він підводить

мене до паркану:

Не відкрутишся, хлопче,

бо

влип.

Я аж знемів,

коли тільки глянув —

Де ж мої очі,

кажу,

були.

А він: —

— Не знаю.

Й пішов до сусіди,

попрямував до цеху

назад.

Як він дізнався?

Як він провідав?

Досі мені

про це не сказав.

Я до осередку —

(соромно заходити в цех,—

в ньому, як і завжди,

вперта робота)—

запропонував секретареві,

щоб. випадок цей

обстежила

легка кіннота...

Потім

зібрали бригаду —

і от

з тим,

хто робив це,—

короткий роцот...

Дні пролітали

стружками блискучими,

і коли перемога

підійшла

під сто,—

навис над бригадою

неминучий

(майстер любив казати)

перестій.

Знову зібрали

збори бригади

в шабаш.

З облич

втома зникла,

і кожний міркував

і кожний радив,

як нам здобути

хитуни.

Хитунів, за карткою,

зробити

сто.

Сто! —

як око вовче,

дивилось на нас.

Робота —

стоп! —

зриває

цех заготовчий.

Майстер руками розводить: —

— Нема,

Не турбуйтеся, хлопці,

дарма,

бо в коморі

немає

деталів.

Один з нас підвівся

і серед тишини:

— Ти, Хведоре Павловичу,

трохи прогавив,

а ми

знайдемо

хитуни.

Звичайно,

нелегко

зробити це,

і ми

забили

на сполох.

Є чавунноливарний цех,

а в ньому

осередок комсомолу.

Шукали в коморі,

у себе в цеху,

крізь стіну

нехлюйства

тверду

і глуху.

В коморі —

не пощастило.

(Лаялися на всі голоси).

Коли ж
обшукали
цехові корпуси,
трохи
покращало діло.
Здавалосьь —
гудки
голосніше гримлять,
яскравіш у цеху
мерехтять вогні —
ми під муром
знайшли

двадцять п'ять
іржою укритих
хитунів.
Це запас
на чотири дні,
плян
не порушиться —
є хитуни...
...В ливарному
сполох діяв —
три дні
хлопці
не спускали вії,
і ранком

четвертого,
як жадані вогні,
до нашої бригади
сімдесят п'ять
хитунів...
Кожний крок наш
проходить
у впертій борні,—
коли —

стоп —
зразу ж —
сполох.
І живуть металеві
засмаглі
дні
кров'ю партії
і комсомолу.
Ми досягнемо
мети
до строку,
фортеці хиб
беручи
з бою.
От що написав
про нас
Робкор ОКО: —

ДО ГАЗЕТИ ЗАВОДСЬКОЇ

„Тл“ цех у виконанні кількісних та якісних показників промфінплану, як і в ударному кварталі, вийшов на перше місце.

В цеху є декілька ударних бригад, що ведуть перед не тільки у виконанні виробничих завдань, а і в розгортанні творчої ініціативи.

Краща з цих бригад,—бригада т. С. Копка одержала 1-у премію. Всі члени бригади одержали го-

динники. Бригадира надіслано на м-ць до Кавказу.

Робкор ОКО.

Все як було.
Звичайно!
Так!
Щось іншого
і не пригадую,
Тепер —
кінець,
лише —

З Л И С Т А Д О Б Р И Г А Д И

...Зараз пишу з Тифлісу,
за вікнами соняшний дим,
соком тугим налилися
персикові сади.
Спека до смерти зварить,
пил тут у кожний кут.
...Бачив пам'ятник комисарів
26 у Баку.
Там — нафта чорна іскриться
і пахне, як наші степи,
Ні, не даремно ж англійці
хотіли Баку захопить.
Там праця проходить чітко
(у нас ще не так, — це злить)
нафтовики п'ятилітку

другу розпочали.
Нам треба на них рівняться,
стираючи піт з лица,
хай цифра
518
палає у нас в серцях.
Я певний —
і в спеку
і в холоді —
перемогою
закінчимо день,
наша бригада —
Молодість
день наступний
веде.

Березень — травень 1931

Народився 1908 р. в родині харківського робітника. Закінчив трирічну міську школу. Працює на виробництві з 1927 року. Перше оповідання надруковано 1926 року.

Ц В И Н Т А Р З А З А В О Д О М

Над вечір Сашко навмисне не поспішав додому.

Тай чого поспішати: дружина ще встигне довідатись і наплакатись, і йому там робити нічого. Не поспішав ще Сашко й тому, що завтра ранком йому вже не йти з виселку до темної брами, де стоїть бородатий охоронник Манах. Не побачить вже його він завтра і не примружить по звичці ліве око: „Здоров, голуб'ятник“. Він цього вже завтра не скаже. Ні, і вже голубів у нього Сашко купувати не буде і торгуватись з ним теж. А Манах любив торгуватись за голуби:

— Ти, брат ти мой, придивись но краще, справжній миколаївський. Не голуб, а птиця - жар. Та ти йому, брат ти мой, тільки гукни, свисни і в долоні вдар, так він уже і в небі скрився. За таку птицю і десятки не жалко.

Тепер вже цього не буде, бо Манах на заводі, а Сашко... Сашко цілий день блукав по місту, хотів було щось купити на базарі

і роздумав, навіть пити не хочеться. А Сашко любив випити. Та це було раніше, як він був на заводі, зараз ні. Сашко все думав і думав. Впливали думки одна по одній і зникали хутко. Від цих думок десь на дні мозку сідав густий, важкий і неприємний осад. Він вагою своєю гнітив Сашка і не давав йому спокою. Мерехтів увесь час перед очима неприємний папірець:

„За систематичне порушення правил унутрішнього розпорядку — часте пияцтво в цеху звільнений наказом по заводу Олександр Пантюшенко“... Начальник цеху інженер Міллер...

Сашко обминув завод і пішов стежкою, що йшла повз цвинтар до виселку. На цьому цвинтарі Сашко частенько гуляв з хлопцями, та це теж тоді було, як працював на заводі. Хлопці зараз на заводі, а він... Кому зараз потрібний він, відірваний від тіла велетня, що зараз за спиною Сашковою спокійно дихає димом і чадом у вечірне небо. Йому все одно — чи з ним він, чи без нього, працює. А скільки Сашко йому праці віддав? І лють нестримна, жагуча тиснула на думки Сашка. Став, стулив кулаки й повернувся до заводу.

Ніжна м'яка темінь кинула темнопрозорі легкі фарби на заводську огорожу, на великий ливарний цех з естокадою за нею. На заводському подвір'ї на довгих стовпах електро-ліхтарі гаптували темінь довгими нитками світла.

Вечірні фарби надавали заводові виразу якоїсь задуми, що її порушувало скиглення кранового торсу на естокаді. Десь на кінці заводу високий тонкий димар сипав іскри додолу. Перед очима Сашка знову повстав папірець і слова його, здавалося, були іскрами з того он димаря, вони сипались на мозок Сашка, гостро-гарячі і пекли нестерпимо болюче:

„За систематичне порушення... Звільнити“... Начальник... Міллер...

З цвинтаря почулася пісня. Голоси, що тягли її, були невпевнені в своїй силі, якимось зупинялися рвучко. Стиснуті кулаки у Сашка послабли, він прислухався, хтось там, на цвинтарі, співав.

Сашко повернувся туди, до пісні, насунув кашкета на очі:

— Ет, там, плювати! — кинув він зухвально і пішов стежкою, що йшла повз цвинтар до виселку.

Холодком віяло від багатьох чорних хрестів і далекої витягнутої у височінь церкви без креста.

Сашко прислухався до пісні:

Налей, налей, товарищ...

Сашко намагався встановити в собі безтурботний настрій і теж тихесенько заспівав. Але та пісня, що повзла довго і нудно, змією, незграбно звиваючись по цвинтарю, заважала йому і Сашкові здалося, що в ній відчувається знайомий для нього голос.

Сашко став, прислухався. Так, то дійсно голос Рудого, його сусіди з виселку і слюсаря із заводу.

Сашко звернув із стежки й пішов на голос. Коли Сашко ішов до них, то один голос припинив спів, а другий тягнув далі:

...что с нами случится впереди...

Поміж двома могилами, на траві сиділи дві постаті, одна мовчки щось жувала і тягла руку до пляшки, а друга била її по руці і співала. Перша постать проковтнула свою жвачку і зирнула на Сашка:

— Диви, Рудько, когось несе!

Другий, що був дійсно сусідою Сашка, перестав співати й за-сміявся:

— Ні, Ваню, не піддуриш, не піддуриш, думаєш, гляну, а ти за пляшку хап, ні, я тоже не з Богодухова. Не можна так, Ваню, по-свинячому все пити і пити, треба і поспівати.

Перший сказав сердито:

— Тю на тебе, дурний, та глянь!

Сашко підійшов до них:

— Що ви тут горлаєте, чорти, міліції на вас немає? Рудий повернувся до Сашка і закліпав очима:

— Саша, якою тебе це дорогою занесло сюди? Сідай, Саша, випий, обов'язково випий, бери пляшку і пий, он там огірки, заку-суй, як ще та тварина їх не пожерла.

Рудий простяг було руку до пляшки, але вона хутко і мляво опустилась і він заспівав.

Сашко сів і ковтнув горілки з пляшки. Рудий говорив:

— Ти, Саша, не серчай, я тобі зараз все поясню, як ми сюди потрапили. Я, Саша, больничні получив, пам'ятаєш, місяць болів, руку вибив, так оце получив. Та ще й до того жінка моя мениниця, думав пораду, купив гарячого і прийшов до неї. Так і так, кажу їй, Марусечко, з днем твого янгола і ставлю на стіл гаряче. А вона мені по-бабськи у вічі пху і каже: іди, каже, до батька свого дурного алькоголіка менини справляти, з хати геть. А так, як мій батько давно помер, так я з цією твариною і прийшов на цвинтар.

Приятель Рудого все щось жував, слухаючи його і під кінець додав, проковтнувши жвачку:

— Від тварини це все чую!

— Пий, Саша, пий!

— Не хочеться щось.

— Чого там не хочеться, це моїй бабі не хочеться по-людськи менини справити, так ми без неї.

— Не хочеться, Рудько.

— Це тобі не хочеться?

Мовчав Сашко, знову на нього повіяло холодком від могили, хрестів і церкви довгої, високої.

Рудько чекав відповіді.

— Не хочеться, Рудий... бо мене із заводу вигнали.

Рудий здивовано якось хитнувся у бік Сашка і, дихаючи горілкою, шепотом запитав:

— Те-е-е-бе-ее?

— Мене, сьогодні, і рощот получив, пив, у цеху...

Рудий вдарив рукою по землі. Цей момент використав його приятель для того, щоб схопити пляшку й присмоктатися до горлушка.

— Тебе вигнали? Пропала революція. Пролетарія з діда-прадіда женуть із заводу. Хто ж тоді соціалізм в одній країні будувати буде? Оті жевжики, що їх на станки понаставляли, та вони різця від точила відрізати не можуть, а не тее. А ти тварино вже тее, радий, що в мого друга горе і до горілки відразу ж.

Приятель Рудого витер губи і почав шукати очима поміж могилок закуски, її вже не було.

— Від тварини це все чую!

— Ти їм, Саша, цього не даруй, ні, ні, не даруй. Революція в небезпеці, а ти тее. Якби це на мене, то я б тими чорнильницями, що на столах, морди покалічив. Ти, Саша, тее, не даруй... Сашко мовчав. Рудий витяг з кишені непочату пляшку і, спритно вдаривши її в денце, відкрив і подав Сашкові.

— Пий, Саша, набирайся хоробрости і сили, будеш боротись за революцію, за себе, проти бюрократів. Позасідали там вороги наші і вередують. Та хіба ж в тому біда, що робоча кляса п'є. А чому б їй не випити, коли вона хазяїн і будує соціалізм. Чим ми гірші за колишніх хазяїв? Наприклад, я служив за старого режиму хлопчиком у одного хазяїна. Прізвисько тільки його забув. Бувало він зачинить свою майстерню в суботу і каже: „Гайда, хлопці, в ресторан, хазяїн угощає“. А зараз я хазяїн, хіба я не маю права сам себе вгостити? Аби діло не страждало. Правда, скажи, тварино?

— Від тварини чую!

Приятель Рудого не зводив очей з пляшки в руках Сашка, а потім подивився на Рудого:

— Чуєш, Рудько?

— Чого тобі?

— Знаєш, чого мені захотілося?

— Мабуть знаю, випити з пляшечки...

— Ні, не з пляшечки, із кринички з зеленою жабкою...

Рудий і Сашко з цікавістю подивилися на нього.

— Чого, чого?

— З кринички в степу, косовиця зараз... а в степу криничка чиста, чиста з камінчиками, а на них зелена жабка. Вода холодна, ух...

— От, тварина, на пий краще з пляшки...

— Не хочу, дай з кринички...

— От мужик! ти, Саша, на нього не дивись, не хоче і не треба, пий сам...

Імлиста хвиля напливла на думки Сашка, загорнула їх у щось м'яке, гойдливе.

Кинув пляшку, вона дзенькнула, розбиваючись.

Стало зовсім темно, холодком повіяло від чорних хрестів, зникла церква, що тяглася було вгору цибулястими боками.

Було лише чути, як дриньчав кран на естокаді там на заводському подвір'ї.

— Так пий, Саша, і того діла не даруй,—вів знову Рудий, моргаючи п'яними очима.

— Ні, Рудий, не подарую,—погоджується Сашко, і перед його очима знову повстала постать Міллера з кошлатою головою.

Ліхтарі на довгих стовпах сміялися гострим світлом, а цвинтар мовчав, мовчав.

.....
На брамі плякат. Електричний ліхтар боронить браму від вуличної темряви. Не дав вулиці замазати пляката густою темінню. А з плякату дивиться на Сашка голова. Голова тримає в руці склянку і щулить око. Хитнувся ліхтар, колихнулось світло, моргнула голова оком Сашкові і здалося йому, що це голова Рудька і це вона моргає і каже:

— Ану, давай вип'ємо...

І бачить ще Сашко на плякаті літери: „У цій невеличкій склянці можна втопити великий завод“...

Чудно Сашкові, не віриться. Маленька скляночка, а внизу завод такий великий.—Брехні це все,—вирішує Сашко.

Стоїть Сашко і дивиться, а в браму ідуть і йдуть.

Третя зміна.

З прохідної будки вийшов... Манах. Сашко хотів увійти, сором Манахові на вічі показуватись.

Але він його побачив:

— Здоров, голуб'ятнику, що це ти мов у тещі на менинах стоїш тут, ждеш, поки запросять, провалюй до цеху.

— Чекаю хлопця одного,—відвернувся Сашко.

— Не дуже то й чекай, бо гудок зараз...

Боїться Сашко глянути на Манаха, здається Сашкові, що гляне Манах йому у вічі і вгадає все: що він п'яний і що його звільнено.

Хитнувся Сашко, ступив наперед і пішов у браму. Не дивився на Манаха, а відчув, що він пильно вдивляється на нього. Зашепотів Манах йому в слід:

— Хильнув Сашко, я ж бачу, піди хоч водою освіжись та тримайся на роботі...

Зайшов Сашко хутко у подвір'я, не озираючись.

Пішов Сашко вуличкою поміж цехів до свого цеху.

... Тепер вже він не його цех і може до нього Сашко йде востаннє.

Від цієї думки Сашко міцно стулив щелепи, голосно вилаявся... Гудок, що раптом зірвався і м'яким розпливчатим залізом заповнив подвір'я, на мить зупинив Сашка, навіть злякав.

... Куди він іде і для чого? Загуб же гудок не для нього, йому ж не закінчувати роботи і не розпочинати на всенюк ніч.

З цехів вийшли робітники. Щоб не зустрітись з кимсь із знайомих, бо вони вже напевне знають про його звільнення, Сашко завернув у завулочок поміж електростанцією і ливарним.

З напіввідчинених дверей станції тяглася безкраю довга нитка рівного шумування динамо.

Із станції текли пасма сліпучо-яскравого світла, і Сашко поспішився минути її й увійти в темні закутки. І коли він пішов у темряву, в голові застрибало щось маленьке колюче:

— Злодій... Злодій... Злодій... Не маєш права бути на заводі, ти загубив його, це право... Злодій... Як не маю, кому я потрібен, крім заводу, маю... Ні, не маєш, ти загубив. Злодій...

Так сперечаючися сам із собою, Сашко спіткнувся об купу залізного лому і впав. В руку щось болісно кольнуло, і сорочка, зачепившись за уламок маховика, затріщала. Сашко не витримав і голосно вилаявся. Від станції постать гукнула на Сашка:

— Хто там лазить?

— Хто ж... може лазити... свій, у цех іду...

— В цех одна дорога є.

— Ну, і піду, дорогою, що ж ти думаєш, дороги не знаю! Завернув за ріг і пішов до паркану.

Як іти попід парканом, то можна дійти до свого цеху. Знає Сашко всі стежки і дороги в заводі.

Пішов.

Дійшов. Недалечко і вишка, на ній охоронник вартує. Дивиться він туди, за завод на цвинтар. І мабуть від хрестів чорних і могил йому в думки журба плескотом.

Цех. Сашко став. Цехові ворота відчинено, і враз із них вирвалось, заливаючи подвір'я, біле молочне пасмо світла. Плавка. Злякався Сашко, від світла утік за стовп, на якому ліхтар електричний сховався.

Побачить ще хто. Задиричав кран на естокаді. Із цеху з грюкотом викотилася вагонета, а з нею двоє. Притулився Сашко до стовпа. Гукнув крановщик:

— Гей, куди під вантаж з вагонеткою преш!

— Не видко поночі!

— Очі роззуй!

Урвалась розмова, заспокоїлась ніч.

Сашко стояв і ждав. Ждав, поки згасло на паркані молочне світло, каталі із стружкою загнали вагонету в цех і вартовий доспівав свою пісню про ніч, сади і місяць.

Тоді вийшов Сашко з-за стовпа. Пішов вподовж цеху до кутка, де контора.

У конторі вікно відчинене і світло. Над столом низько схилилася кошлата голова цехового інженера Міллера. На столі синька для креслення рисунків.

Міллер розглядає його.

Став Сашко, вп'явся очима в Міллера.

...Сидить, ось хто звільняє нашого брата. А соціалізм хто будувати буде... Сашко зробить своє... Це ж він, він сьогодні ранком червоним олівцем підписував розрахунок...

Схилився Сашко додолу і, обмацавши землю, знайшов щось важке, чорне, залізне.

Не обмірковуючи навіть, Сашко націлився і жбурнув у вікно, і залізо поставило крапку на скроні Міллера. Він хитнувся на стіл, рука зсунула синьку на край.

Сашко відбіг від вікна, до паркану у темряву. Гуркотячи виїхала вагонетка із цеху, з нею двоє.

— Гей, Васю, заснув там на сідалі, крана давай!

Злякався Сашко, здається йому, що про злочин його вже знають, ось зараз вийдуть із цеху і гукнуть:

„Гей там, Сашко, давай його, вбивцю!..“

...Тікати, зараз же тікати... В прохідну будку не пустять, зміна не закінчена... Через паркан... Страх змішався з жагучим бажанням втекти, бути поза заводом, хочай би там... на цвинтарі.

Нервово схопився руками за парканову перекладку. Виліз... зірвався, стукнув черевиком об дошку. Притулився до паркану, припинив.

Чатовий співав.

Сашко знову почав лізти на паркан. Нігтями скріб дошки, занозив пальці, і ось уже схопився рукою за гострий зубчатий паркан. Зараз там, скоріше б... скоріше...

Чатовий припинив спів і випростався, він чув, як Сашко скріб паркан. Побачив, гукнув:

З

— Гей, хто там, злізь!

Сашко напружився увесь, поставив ногу на верхню перекладину паркану.

П

— Злізь, стрілятиму!

Сковзнула нога, ледве не впав Сашко.

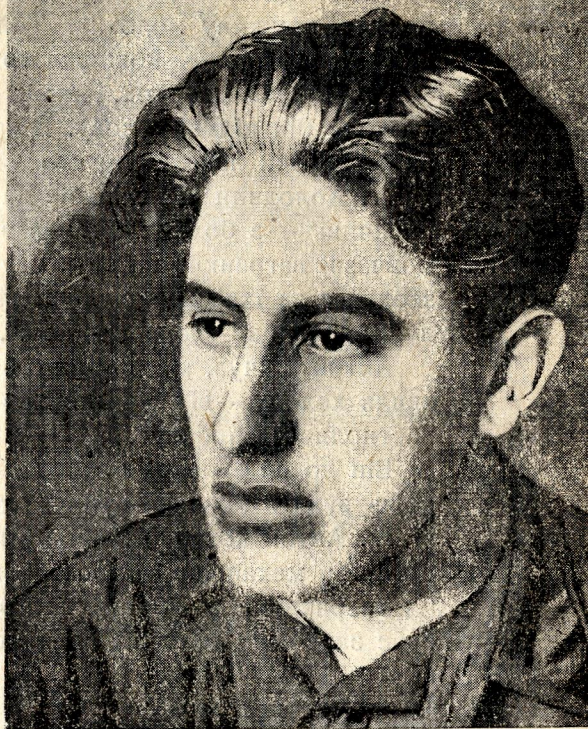
— Злі-іі-іі-зь!

Х

І це „і-і-і-і“ рвонулося далеко, шарпнуло ніч, наздогнало Сашка на паркані і вогнено вдарило, штовхнуло, кинуло його на той бік заводу на шлях до цвинтарю.

Гудок сповістив про перерву на третій зміні.

Народився 1911 року в м. Ромодані.
Закінчивши семирічку, 1927 року пішов
працювати на виробництво. Почав писати
з 1 9 2 9 р о к у.

О Д Н А Д О Б А

О П О В І Д А Н Н Я

Р О З Д І Л П Е Р Ш И Й

Він не відразу опам'ятався.

Стояв мовчки — мов укопаний, схиливши голову — розгублено дивився в брудну підлогу.

— Як же це так? — ухопившись за голову, проговорив. Кашкет йому з'їхав на потилицю, відкривши лису голову, що з боків рідко обросла сивим волоссям.

Збори вже розійшлися, а він самотньо стояв серед громад сірих формовок.

Перерва скінчилася. Тиша раптом змінилася гострим шепотінням повітря в шлангах, лазкотінням молотків на обрубці та застережними дзвінками зводів. Тихо пливли величезні формовки в повітрі, переносилися з місця на місце.

— Давай!

— Сто-оп! — неслося знизу і, мов по команді, звід хоровито скавчав, зупинявся — і знову пливла формовка в повітрі.

3 Антон хитаючись ледве дійшов до свого місця. Викрутив повітря, притис пружину молотка. Той глухо зацокав, врізаючись в задру вилитого деталю — пожирав тоненькі шматочки крихкого чавуну.

П ... Поклав молоток. Не міг працювати. Страшна думка не давала спокою. Він підвів голову. Вагранка клекотіла вогненними язиками, примушуючи людей, що стояли біля неї, затуляти очі.

Х ... Холодний піт зарядив на Антоновому чолі. „Завтра цього [не побачиш“ — з боєм подумав він і перед] очима повстав пустий цех мовчазні вагранки; не чути стукотіння молотків та жалібного голосу зводів, а за їхнім цехом зупиняється решта цехів заводу і в повітрі лунає жакливе слово „прорив“.

Антон відчув, як зоміли йому руки і по тілу пройшла колюча хвиля холоду — він примружив очі, а в ушах стукалом молоточком настирливе: „прорив“...

Він до болю зіпив зуби, а слово з скаженою силою проривалося крізь вуха в мозок — руйнувало його.

... Антон ковтнув хвилю гіркою диму від оце зараз запаленої цигарки, механічно попростував у глибину цеху.

Звернувши в другий прогон до вагранок, Сорока почув позад себе знайомий голос. Обернувся і проти волі здригнувся. До нього підходив брат — Іван.

— Антоне!

Серце Сороці хутко забилося і гаряча хвиля підкотилася до голови. Стояв нерухомо. Вмить пригадав обличчя братове в той час, коли той зупинив збори...

— А що ударнички, домагалися! — припам'ятав Антон, скільки люті було в цій жменці слів. А далі:

— Завтра, виходить, на відпочинок можна, гарна річ, допромхвін-плянилися значить украй... — обличчя йому неприємно скривилося і він виклав жакливу звістку...

Сорока мовчки чекав.

— Дай цигарку, Антоне.

Той задовольнив бажання брата і пильно стежив за його хитрим обличчям. Він до дрібниць вивчав кожну рису рябого обличчя і собі на сором упевнився, що багато дечого ще не знав в ньому.

— Так ти справді, Іване? — спитав Антон після павзи, коли Іван запалив цигарку.

— М-м, ти про що? — не виймаючи з рота цигарки.

Антон ледве стримував себе. Він був ладний взяти цю нахабну скручену постать і зробити з нею щось надзвичайне.

— Я про чавун...

— Еге, — всміхнувся Іван, — звичайно, правда, весь завод говорить, а ти, не віриш?

Антон до болю стис кулаки, що аж шкіра побіліла.

— Ну і що? — нетерпляче запитав і зосереджений погляд втупив у підлогу.

— Сьогодні вночі чавуну кришка, а завтра...

Раптом постать Івана ще більш зменшилася. Він скрутився, обличчя побагровіло, з'єдналося з плечима. Кашкет з'їхав, відкривши рудий, неохайно збитий у кучу, чуб. Він ухопився за Антонову руку.

— Ну що ж, братіку, подбай, це ж як кажуть ваша справа, хе, хе, ударницька — хе, хе — почесна — а... — з-під лоба глянув на суворого Антона.

— Рятуйте, друзі соціалізму, а ми... ну, звичайно, підтримаємо! — тиха єхидна усмішка сховала останні слова.

Антон мов чимось різануло. Він з силою опустив руку і скручена братова постать забилася в куток під колону.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Сорока блискавкою влетів в осередок.

— Ти до мене, Антоне? — запитав молодий мужчина в шкурятянці.

— До тебе, Сеньо...

— Одну хвилинку, я відпущу товариша.

Антон відійшов у другий бік кімнати, де стояла невеличка тумбочка з книжками. Його увагу притягнув згорнутий аркуш, що неохайно ваявся на тумбі. То було свіже число стінгазети. Антон розгорнув газету, хутко перечитав заголовки.

Число присвячувалося зустрічному промфінплянові на майбутній рік. Після невеликої передової Сорока прочитав нотатку про висунуту робітниками зустрічну цифру.

„Після докладного виявлення виробної спроможности кожного робітного місця — групи нашого цеху висунули зустрічну цифру 14.000 тонн замість 11.700 за пляном адміністрації“.

„Відповідь добра, — міркував Антон і знову згадалася братова звістка, — цифра то цифрою, але що з того, коли у нас чавун сьогодні останній?“

Він одкусив шматок гільзи, нервово розім'яв у зубах.

„Залишилося 11 днів до кінця кварталу, — текли думки, — а ми тут сядемо“. В перший місяць ударного цех перевиконав програму, другий дав прорив — а в третьому ось тобі...

„І хто міг гадати?“ — питав Сорока. Він глянув на секретаря, що захопився розмовою з незнайомцем — і йому раптом спало на думку: „Невже він нічого не знає? — і запитання мов електрика вдарила його. „Не може бути, організація реагуватиме“, — майнула думка.

Хвилька сумніву примусила підскочити до столу.

— Товаришу секретарю!— кричав, не пам'ятаючи себе, Антон Сорока.— Сеню! Кинь ти розмову, тут важливіша справа.

Секретар мовчки глянув на Антона і знову звернувся до розмовника.

— Сеньку!— хвилювався Антон,— ти розумієш, Сеню, велика загроза... Останній чавун у вагранці... ти щось знаєш?

Стояв сполотнілий, очі йому поширилися, зло визирали з-під навислих брів. Сорока тремтів, нервово кусав край сивої борідки. Секретар мовчки дивився на схвилюваного Сороку.

— Ну чого мовчиш?— не вгамовувався Сорока.— Я питаю, ти знаєш щось, адже завтра нічого робити в цеху. Ну, кажи...

Він хмарою навис над секретаревим обличчям і той відчув на собі Антонів важкий нетерплячий погляд.

Секретар пильно вдивлявся в пітне лице, що нависло над ним, він бачив червоні великі очі, а далі холодний погляд упав на величезні зашкарублі руки в червоних кров'яних болячках.

— Відкіля ти знаєш?— зрештою спитав секретар і його погляд упав на уважного незнайомця, що очей не зводив з розтурбованого Сороки.

Антон присів поруч секретаря і уривчасто-нескладно розповів про все, що знав.

— А головне, хто приніс цю звістку,— закінчив він,— брат мій Іван, він десь у дворі про це чув.

— Так,— сказав секретар, вистукуючи олівцем по столу,— це правда. Вчора ми дізналися, що в нас запасу на одну добу.

Антон тихо вилаявся, розтурбованим поглядом уп'явся в зосередженого секретаря, він з увагою стежив за кожним його рухом, припинивши подих, ловив кожне слово.

— Так,— казав секретар,— так, ми були спинилися майже в прориві.— Павза. Хуткий погляд пробіг по Антоновому обличчі.— В прориві і дуже в глибокому, треба сказати, бо той чавун, що є зараз на заводі, в вагранку не влезить...

— Його треба бити копром,— вставив Сорока.

— Так, а це справа не менш як на 3 дні...

Важка мовчанка на хвилину опанувала просторінь.

... З цеху доносилися глухі вигуки людей, хоровета пісня зводів та цокіт молотків з обрубної.

Антон ухопився за голову, її атакували сотні думок. Проморгали— думав він— доведеться чекати 3 дні, доки з копра подадуть, а це ж 60 тонн...

Він рвучко підвівся.

„Простої... Три дні... цех замре... не цех, а пустеля... тиша як в домовині і лише миші бігатимуть по шишельній, шукаючи їжі“.

Він не міг собі уявити такого. Як же, коли все його життя становило виробництво, коли молоток і формовка дорожчі за родину — а тут на три дні замре усе... „Ні,— майже крикнув він,— не припустимо“.

— Так що ж робити? — не витримав Антон. — Ну, скажи, Сеню. Як, по-твоєму, питаю, де організація була, невже не можна було запобігти?

Секретар підвівся. Він розгублено глянув на незнайомця, потім на Антона.

— Спокій перш за все. Не забувай, що ти комуніст... — зупинився. „Розгубилася людина“ — міркував секретар і водночас дивувався. За 10 років спільної роботи він Сороку вперше бачив таким. Були за ці роки серйозні випадки, коли потрібні були спокій і впевненість, і Сорока це виявляв якнайкраще. А тепер. Невже ж цей випадок вплинув на нього більш ніж те, що коли він перший в цеху оголосив себе за ударника?

Секретар пам'ятає, як іронізували з Сороки робітники вкупі з Іваном, коли проходили повз „заклик“, що висів на колоні біля Антонівського місця. Тоді Сорока реагував дуже просто і спокійно.

Чи ще факт. Коли в цеху почали на зборах опрацьовувати питання про масове охоплення соцзмаганням, певна група робітників на чолі з тим таки Іваном навіть почала агітувати решту робітників проти змагання, мовляв „конкуренція“, вижиматимуть останні соки“. І тут Антон не розгубився — він спокійно і вперто боровся з куркульськими розмовами тієї групи.

„Що ж таке сталося?“ — запитував себе секретар і ще раз глянув на Антона, зустрівши його напівзляканий погляд.

— Так от, Антоне Матвійовичу, — почав секретар, — справа дійсно серйозна, і дуже добре, що робітники знають про це, але треба додержувати спокою.

А після павзи:

— Все ж таки тобі сором, ми ж, брат, були вже з тобою в важких перепльотах і ти себе тримав хіба ж так?

Слова ці ніяк не вплинули на Антона. Він уважно слухав секретаря, а на обличчі було обурливе незадоволення.

— Все це сталося якось зненацька... — говорив секретар, — ніхто не сподівався такого, а сьогодні люди з комерційного відділу в розгоні по всіх заводах.

— Комерційний... — роздратовано сказав Антон, — докомерціювалися... їхню матір... — підвівся. Говорив: — Не повірю я ніколи, щоб хтонебудь з них не знав про небезпеку — а мовчали. — Павза. — Ні, Сеню, нічого з цієї біганини не буде.

— Як це?

— Бо не тоді собак годувати, коли на полювання йти — розумієш? Мовчанка.

— Ні чорта вони не зроблять.

Він поправив кашкет, застібнув спецовку.

— Бо вже все зроблено,— відповів секретар.

— Ні чо-рта!— Ну що ж, побігають по заводах, нароблять галасу і все... А користи ніякої, ну що? Одже чавун не вода, не на ширість справа.

Він нервово став ступати вдовж кімнати.

— А ось ми проморгали, давай одверто скажемо.— Павза.— Ну так, Сеню, що ти зрештою скажеш?

Секретар хотів щось сказати, але Антон перебив його.

— Ти розумієш, вісім годин і ми зупинимось на 3 дні. Правда, здорово?

Замовк. Всередині якась тягуча важкість. Він ще швидше заходив з одного кутка в другий. Тихо казав:

— І все це тоді, коли ми присягли перевиконати програму. Сеню, подумай, який сором. Ні, друзі, так далеко не підеш, хай вони бігають, а ми теж повинні щось діяти, треба зібрати людей, треба організувати. Думай, Сеню,— кричав Антон,— думай скоріше, бо Іван щось наробить. Вже ходять чутки... Гляди, ще вискочить щось неприємне...

— Досить!— крикнув секретар.— Іди працюй і кришка.

— Як?

— Просто дуже. Чавун є.

Антон скам'янів, а секретар говорив:

— На сусідньому заводі ми склали умову на двадцять вагонів. Вже платформа там.

Антон сполотнів, голос йому затремтів, він міцно ухопився за секретареву руку.

— Правда, Сеню?

— Так, але...— секретар зупинився, опустив голову, тихо мовив:

— Знову гальмо...

— А що?— захлинувався Антон.

— Людей нема, сусіди вимагають наших вантажників, а у нас людей теж не розкидаєшся...

Напружена мовчанка.

— Не знаю— зараз умовляються там. Може самим щось доведеться зробити.

Антон скам'янів, він стояв мовчки копирсаючись в сотнях думок, хотів щось сказати, але замість слів з горлянки виривалися хрипкі незрозумілі вигуки.

Він кулею вискочив з кімнати.

Антон раптом взяла злість. Він стояв самотньо в невеликій, напівтемній кімнаті під сходами, що вели вгору до кабінету.

Стояв напружений — похмурий. В середині щось в'їдливе гризло „що ж буде?“ і від цього він ще більше обурювався. Непевність щасливого кінця розжарювала нутро. Він тихо лаявся, лаяв всіх без розбору, а ще більше себе.

„Невже тобі більше треба? — питав у глибині, — „Чому ніхто не турбується, а ти“...“

Антон не міг на це відповісти. Він зціпив зуби, щоб заглушити нутро, але воно не вгамовувалося.

„Всі працюють як завжди, а ти“...“

Антон проти волі насторожився. Цех працював як завжди. Стукіт обрубних молотків, скажене шипіння форсунки, змішані голоси людей та зводів — усе було як завжди, як щодня.

„Всі на місцях, — говорило нутро, — чого ж тобі мотатися“. І Антон погодився, він зробив крок до скляних дверей, але раптом осередку почувся гучний голос Сені. Він з кимсь говорив. Антон прилав оком до щілини і побачив купку людей в осередку. Він помітив начальника цеху, інженера та Охрова — голову профкому.

— Тов. Айзман, — говорив Сеня, — остаточно, на скільки в нас чавуну?

— До ранку, — була тиха відповідь. Далі Антон нічого не чув. В осередку заговорили тихше, а в цеху заскреготав звід. Сорока попрямував до цеху.

...В голові бриніли слова Айзманові.

— „До ранку“ — проговорив Антон, і ці слова були кращою йому відповіддю. Ранком цех стане. Хіба було таке за час Антонового перебування на заводі? Ніколи. На одну зміну запасу — це ж чорт зна що!

— Ось чому я не можу заспокоїтися, — проговорив він уголос.

Антон за своє життя бачив чимало, навіть із смертю зустрічався і все ж такого з ним не було... Не впадав він у розпач тому, що якоюнебудь жертвою можна було б урятувати все, ну, а хіба тут це можна зробити...

Ця саме думка й гнітила Сороку. „Що ж, — думав він, — я готовий все зробити, щоб цех не зупинився“.

Але тут жертва не потрібна. Чавун є, його треба вантажити, для цього потрібні люди. В цьому і труднощі. Треба зорганізувати людей, щоб за ніч навантажити кілька платформ, і вранці вагранку буде наготовано.

Ця думка з'явилася зненацька. Вона променем полоснула мозок, примусила швидше рухатися — бігти, говорити, діяти. Холодний піт виступив на Антоновому чолі.

Идучи цехом, Антон зустрів старого ливарника Охрименка.

— Що ж Антоне,—привіталися за руку—правда, що зупинитися доведеться?—І непомітна усмішка сховалася в бороді.

— Чуть було так.

— Ну?

— Люді потрібні.

І він коротенько розповів про все.

— Розумієш одна ніч і вагранка не зупиниться.

— Мобілізуй, Антоне, людей, молодь—роби діло, та братіка свого не забудь...

Антон злісно хитнув рукою.

— А ти, Герасиме, підеш?

Це запитання очевидно образило Охрименка, він почервонів, з-під лоба глянув на Сороку.

— Що ж, я людина така... Коли люди йдуть—я не відстану.

...І дві зашкарублі руки міцно потисли одна одну.

Антон сидів на брудному верстаті, що під колоною, втомленим поглядом обводив цех.

— „Один є“—подумав він, глянувши до вагранки, де працював Охрименко. Далі його погляд перейшов на шишельну і на обрубну.

За два кроки від нього на підлозі обробляв деталь підручний Федір.

„О, цей піде!“—з певністю подумав Антон. Він стежив за кожним Федоровим рухом.

Федір спочатку не помітив старого, а потім повернувся, всміхнувся Антонові.

— Чого симулюєш, старий?—подскочив до Сороки,—дай цигарку.

— І доки ти жебратимеш?

— До кінця п'ятирічки, а там свої будуть,—одповів Федір і знову взявся до деталю.

— Слухай, Федоре...

— Ще цигарку дасте?

— Не дурій, серйозне діло є.

Федір зосередився, а Сорока пильно вдивлявся в молоде обличчя хлопця. Він раптом зморщив чоло і холодний погляд упав на драну спецовку, де серед багатьох зморшок на грудях весело сяяв маленький „КІМ“.

— Слухай,—почав Антон,—ти знаєш, що ми завтра зупинимось?

— Знаю.

— Відкіля?—зацікавився Сорока.

— Весь цех знає.

Антон хотів щось сказати, але Федір перебив його.

— Комсомольський осередок мобілізувався на цю справу.

Антон скам'янів. Щось холодне, колюче пройшло по тілу, парализувало його, горлянку заклало чимсь важким, не давало дихати. Сорока ухопився за Федорову руку, до болю стис її. Федір сказав:

— Сьогодні йдемо штурмувати ніч — до гудка чавун буде.

Антон підкинуло. Голова йому обертом пішла, а з очей посипалися червоні крапки.

— Ти правду кажеш, Федю?

— Слово честі.

...Руки Сороки безсило опустилися, його кинуло в піт.

— І як це я про вас, чортенята, забув? — сказав збентежено. — Зовсім таки з уваги випустив.

Винуватий погляд ліг на Федоровому обличчі, він нервово кусав борідку.

— Так, молодці комса... Діло знаєте, — хвилювався Сорока. А Федір гордовито підніс голову.

— А ти думав... Тепер Іван твій нехай не турбується, не дамо спочити. І ти, дядю Антоне, можеш спати спокійно, чавун буде...

Антон здригнувся від несподіванки, тремтячим тілом приник до Федора, притис до себе.

— Ні, ні — я... я з вами, я теж піду штурмувати.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

...Нарада була коротка — напружена.

Сиділи мовчки, хто на чому, на лавах, на вікні, на батареї парового опалення. Густі клуби диму імлою заслали просторінь, а в далекому кутку мов з-за хмар виднілося червоне розпалене обличчя секретаря Сені. Його тихий голос лунав в тиші, западав глибоко в нутро.

Глуха мовчанка.

— Якраз перед кінцем ударного кварталу наш цех опинився перед загрозою зупинитися, — говорив Сеня. — В той час, коли країні потрібні паротяги, трактори — наш цех зупиняється.

Він кинув погляда навколо себе.

— А чи припустить це хтось? Ливарники були завжди передовиками, тим паче, що чавун є і одна ніч урятує справу.

— Урятує - є! — зідхнув хтось в кутку. То був Іван Сорока.

— Передовики... почав був він, але секретар перебив його.

— Коли ти бажаєш говорити, візьми слово.

— Ну дай я скажу.

— Не треба йому давати! — крикнув хтось.

— Дайте!

Іван говорив:

— Які ж ми передовики, коли їсти нічого.

З — Досить! — не заспокоювався голос.

— Кажи до діла, Сороко!

П — От я ж і кажу — вантажити нам нічого, хай пани наші підуть, вони декоммерціювалися, а ми, значить, виручай, на біса воно здалося? Антон не витримав. Він сполотнілий, підвівся — підійшов до столу, де говорив Іван.

Х — Досить тобі гарчати, мордо... Можеш спати спокійно, а відпочинку тобі однак не буде.

Іван хотів відповісти, але Антон грізним поглядом примусив замовчати, глянув навколо себе.

— Товариші, йти треба, це ми робимо не для когось, а для себе робимо. Буде чавун — буде робота, і паротяги будуть, говорити досить. Комсомольці та партійці мобілізовані; тепер черга за стариками. Охрименко, Гнат заливач, Якименко шишельник не відстають, теж йдуть штурмувати, хто ще йтиме — записуйтеся і край.

Замовк. Запалив цигарку.

Антон палив безперервно, це було певною ознакою його хвилювання. Взагалі Антон палив мало і лише тоді, коли всередині було „неблагополучно“ — як він казав, у нього з'являлася жага забутись. В таких випадках єдиним порятунком були цигарки. Він жадібно котвав дим і всіма зусиллями намагався затримати в легенях якнайбільше.

Секретар читав плян штурмової ночі, Антон уважно прислухався до Сенінового голосу, а очі його зупинилися на братові, що злісно виглядав з кутка.

— І таким чином до ранку ми дамо дві плятформи металю, — закінчив Сеня.

— Значить кепська була справа, — почув Антон позад себе, — мало не зас...

Це був шишельник Микола. — „Дозмагалися!“ — реготав він. Антона пересмикувало.

„Панікери... вашу матір, вішать вас. Сам би часу не пошкодив, з братухою на одній гілці“.

... Виходив останнім, ішов поруч секретаря, про щось тихо говорив з ним.

— А я здорово був злякався.

Секретар не відповів.

В цеху працювала вечірня зміна. Цех мов змінив обличчя. Замість розкиданих формовок, куп глини та піску, що були вранці, на підлозі охайно — шерегами розмістилися приготовані до заливання формовки з зазначенням назви деталей на кожній. Моторні заливачі в пропалених спецовках з ковшиками розносили білу піну — заливали сірі формовки.

Біля вагранки зібралася групка людей. Високий неголений хлоп'як залізним дрючком розчиняв „рота“ вагранці, за хвилину „рот“ відкрився, випльовуючи рівчаки білої лави. Напружені пітні обличчя шулилися від жару. Кожен знав своє місце і вже був наготові підставити свій ківш, коли майстер вкаже очима.

Першу лаву злили в великий ківш, що помалу хитався на зводі, для рівноваги його підтримують довгим великим прутом. Коли шлак сходить і починає йти вогненне течиво, чується міцний голос майстра.

— Давай!

Підбігають два молодих хлопці. Підставляють ківшик. Затуляють обличчя руками.

— Досить,— кидає майстер,— далі!

Чергова пара підхоплює потік.

— Швидше... вашу матір, опортуністи!

Грохіт сміху ховає його останні слова.

Антон з секретарем стояли осторонь, з захопленням стежили за роботою.

— Молодці хлопці!— радіє Антон.

Секретар не відповів.

— Новенькі все, а як працюють.

Да, запал є.

...Антон попрощався з секретарем. Він стояв надворі біля воріт, з яких доносився стукіт обрубних молотків та скажений шепіт форсунки.

Він уважно прислухався до грандіозної пісні цеху і якесь приємне чуття оволоділо ним.

За воритьмі в цеху жила нероздільна частина заводу, без якої він не міг існувати.

Їхній цех вливає кожухи для велетнів зульцерів, частини паротягів та залізних коней „Комунарів“.

В цеху йшло все як завжди. Обрубування, формування— все це окремо Антон розбирав своїм звиклим вухом, кожний рух, кожний звук він почував окремо.

Напроти нього сусіда—тепловий, сірокаменна озія з сотнями жовтих скляних очей.

...Мороз брався дужче. На небі збиралися хмари. З кучерявого воно робилося суцільно сизе. Срібний місяць намагався прорватися крізь хмари, але марно—велика хвиля, що насувалася з заходу, в одну мить пожерла його, з'єднавшись з сизою завісою.

Дув холодний вітер.

„Сніг буде“—подумав Антон, натягнувши на вуха шапку.

Сніг жалісно скавчав під ногами.

З Настрій Антонові зовсім змінився. Він був певний перемоги, за-
непадницькі думки зникли і тепер лише інколи по тілу проходила
дріж від спогадів.

П Тепер він нетерпляче чекав на годину, коли час буде йти на су-
сідній завод.

В дворі жодної людини. Інколи прогулькне закутана постать —
сховається в темній хвортці.

Х В тепловому випробовували зульцер. Він величезним птахом гучно
ляпотів могутніми незримими крилами, а на відповідь йому десь у
імлі за світлими озіями цехових корпусів відгукувалася глуха луна.

Антон стоїть нерухомо, пильно вслухається в складну заводську
пісню і йому зибиває дух. „Здорово!“ — шепоче він і знов слухає.
Край заводу сиреною кричить „кукушка“, а їй могутньо відповідає
моложавий голос оце зараз народженого велетня - паротяга.

А зовсім близько зідхає електростанція, захлинаючись від натуги
в хмарах білого пару.

— Чох, чох! — зідхає.

— Очх, очх! — вторить луна.

Антон прислухається і йому радісно, хвиля радощів наповнила
нутро, він з розкритими очима шукає чогось... а з далеких глибин
нутра визирає ниточка сорому.

За 30 років життя на виробництві він уперше чує це і лише сьо-
годні ухопив цей складний зміст. Зрозумів він його через те, що
передчував загрозу зупинки не лише свого цеху, а всього заводу.
Ось чому сьогодні він зрозумів життя заводу. Ось чому сьогодні
завод став дорожчий за все. Ще трохи і завтра цього ритмічного
руху він не почув би. Не випробували б зульцера, не крєктала б
станція, не кричав би блискучий паротяг...

...До хвортки потягнулася людська смуга. Друга зміна йшла обі-
дати. Антон зник у натовпі.

...Сорока поспішав. Він йшов хутко. Підганяла одна думка —
скоріше додому, а там на завод.

„А здорово вийшло все — три десятки забезпечено“. І раптом
десь в глибині заворушилося: „А що ти влень співав“? Сорока збен-
тежився. І справді, розм'як'я був здорово. Забув про сили наші“.

— Антоне! — почув він раптом позад себе. Зупинився.

Його наздогнав Іван. Він тримав у руках загорнутий в папір пакунок.

— Біжи хутко, оселедці дають, ось тут в церобкоопі. Та швидше,
бо розхватають.

Антон не рухнувся.

— Дожилися, братіку, — казав Іван, — за їржавими оселедцями го-
дину цілу стояти. Е-ех б... — зідхнув, — до чого ж людей довела
п'ятирічка ваша... не люди, а звірюками поробилися.

Антон затремтів від злости, вмить з'явилося бажання поглузувати з брата..

— А хіба ти теж людина?

— А якже!

— Худобина!

Антон зник у темряві. Він прискорив кроки і, коли завертав за ріг, почув:

— Ударнички, чавун втік з-під носа, а тепер ночі не спати, дураки.

Антон, не зупиняючись, всміхнувся — сказав:

— Дрібниці!

Р О З Д І Л П'Я Т И Й

Небо сизим ганчір'ям нависало над землею, розсипалося білим пухом.

Пухнаті вогкі краплини сипалися зверху, обсипали очі людям, що силюетами рухалися в темряві.

Ніч. Мороз. Вітер волохатий. Сніг.

Присліпувате око ліхтаря скупі розсипало жовті бризки світла на невелику площу біля копра. Десь в імлі голосно кричала кукушка, і пронизливий сюрчок стрілочника попереджав людей про небезпеку. Важко зідхала силовня, ритмічно гуркотів двоповерховий збірно-механічний.

Тихо підкотилися п'латформи і щось глухе металеве гучно вдавалося об днище.

Рухалися мовчазні темні постаті. Рухалися хутко. Глуха мовчанка. В імлі не видно один одного, а проте це був єдиний міцний колектив.

Працювали м'язами і мозком, працювали по-ударному. В таку непогоду, коли мороз сковує м'язи, і сніг холодними шматками заліплює обличчя, а вітер наскрізь продуває, коли більша частина людства в цю пору спить у теплих ліжках, маленька жменька людей самовіддано працює і у всіх одна думка:

„До ранку дати вагранці їжу“.

Дати сировину, щоб вогненний шлунок переварив її в частину до тракторів, дизелів, паротягів, щоб виконати ударний квартал з перебільшенням.

Тільки це керувало жменькою, підганяло її — примушувало ще більше напружити м'язи, що послабли уранці.

...В грілці напівтемно, забруднена лямпочка скупі розкидала жовті промені.

Один по одному заходили темні зігнуті постаті. Грілися, скидали брудні рукавиці — хукали парою на набряклі від морозу, зашкорублі руки.

В темному кутку зібралася молодь — серед них Федір, згуртувалися навколо нього тісним колом і тиха пісня мляво забриніла.

„Ой, вербо, вербо, де ти росла? — тихо співала Ганна, заворгосередку, — що твоє листячко вода знесла...“

А десяток таких же молодих енергійних голосів повторював останні слова.

Обличчя втомлені і водночас веселі. Співали з запалом.

— Давай другу! — порадив хтось.

— Нікто путі пройдённого у нас не отберёт! — раптом випалив Федір, і град сміху заглушив останні слова.

Біля червоної печі зібралися „старики“ — гріли на вогні руки, тихо розмовляли.

Антон приютився біля секретаря осередку — пильно вслухався в його слова.

— Значить труднощі фактично ліквідовано, — говорив він, — чавун буде; одне, друзі, залишається — перевиконати програму.

Мовчанка.

Говорив Антон:

— З програмою так: 11 днів залишилося до кінця кварталу, а місячна програма дев'ятсот тонн, з них ми виконали шістсот, треба триста за 11 днів.

— Виконаємо! — зауважив ливарник Охріменко і на зморшкуватому обличчі засяяла радісна посмішка.

Напружена мовчанка. В десятках голів бджолами забриніли думки, кожний думав стомленою головою і приходив до висновку: — Чого б не коштувало — а виконаємо!

— Ну братці, досить, відпочили — до роботи час.

По коліна в снігу знову рухалися мовчазні темні постаті.

...Було вже далеко по півночі, коли перша платформа, стогнучи від вантажу, зникла в темряві.

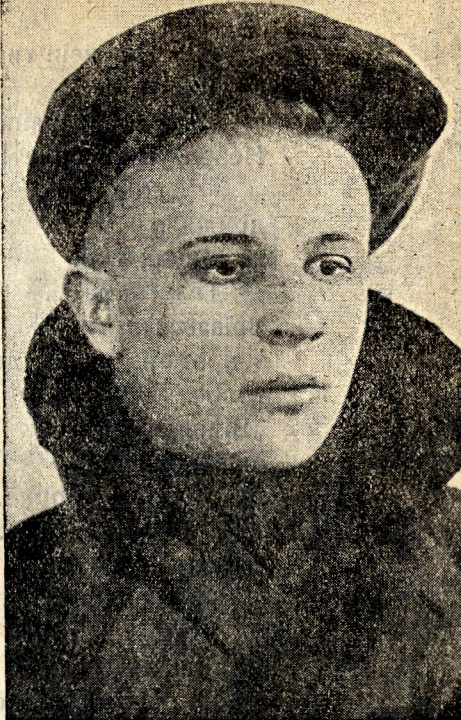
Лютий - березень 1931

Харків

М. НАГНІБІДА

Народився 1911 року на Таврії. Батько — сільський фершал. 1928 року закінчив семирічку; цього таки року комісія ДД надіслала на виробництво. Працював на ткацькій фабриці та на вельозаводі за слюсаря. З 1931 р. член ВУСПП'у. Комсомолец. Зараз на ХПЗ.

О Б О В'Я З О К

Били сосни прибоєм
у сірі масиви

хмар,
і шибки
скляною грою
занотовували
кожен вдар.

Між дерев шугала,
ніби на герць,
вітерним бігом
з-за Байкалу
осінь.

В кімнаті
ледве жив каганець,
тіні лісорубів
кинувши остін.

І замовкли
в розгойданій

гушавині
стукіт сокир
і тріскіт зрубів.

Від холоду лютого
Крижанів

найміцніший
із чорт

лісорубів.
Кидали роботу,
бо камінням кров
ставала у жилах рук.

Між дерев,
скаженіючи, йшов
вітер,
в землю втинаючи
ожеледь.

— брук
Раптом — дверей

протиснутий спів —
на порозі
схвильований лісоруб.
Незрозуміле сплетіння
слів
дрижало
на вінцях губ.
— Телеграма...
Врізався в тишу
з промерзлих грудей
голос — гуд:
„Відряджайте,
ешельони лісу.
Затримка — прорив.
Дніпробуд“.
Дружно заграв
сердець
стукіт,
міцнішали м'язи
від телеграфних
слів.

— Краще у нас
кригою руки,
ніж там
на фронтах
прорив.
Виходили...
В розгойдану
гушавину
врізався бригад
незламний крок,
бо міцніший
граніту,
чавуну
соціалістичний
о
б
о
в,
я
з
о
к.

ПІСНЯ ПРО БРИГАДИРА

Ніч доспіває
над вибитим степом,
ніч доспіває
на плечах,
на гривах,
ніч степова
важка,
палахива.
На чиюсь молодість,
старість
десь чекає земля...
під битими копитами
корчиться шлях.
Сто ясних струмків
у тугих руках

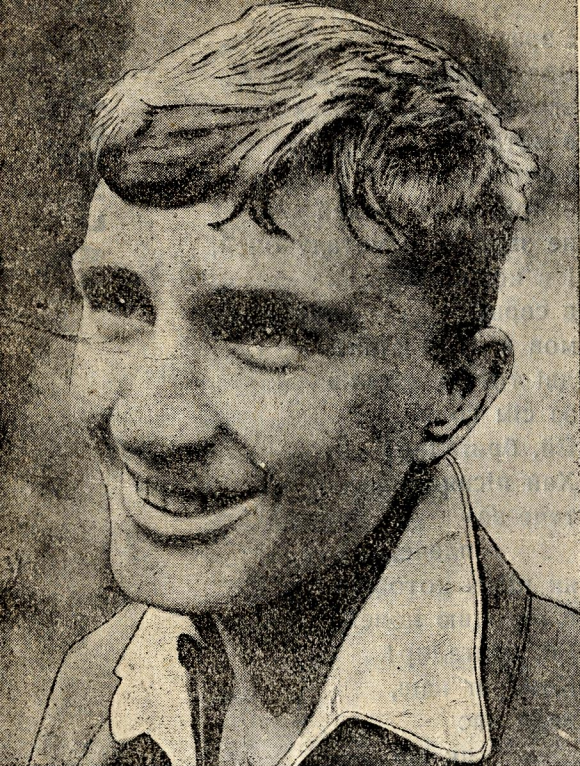
і п'яніє піснюю
зорядний дах.
І в кожного в серці
мов вбитий клин:
затримати банду
на сім годин.
Хоч кулею,
хоч шаблею,
хоч трупом своїм
затримати банду
на сім...
Повниться тупотом
чорний степ
„Яблучко“ кров'ю налите
росте.

Раптом під сотнею
стала земля,
команда комбрига :
„Лягай“.
Як „яблучко“ близько
з п'ятьми
виростало,
ніч розкололась
на тисячі
скалок.
Земля приймала
і рідного й клято —
— гоміном,
гудом...
Розмову про це
раптом
розвіяв цех.
Здрига від гудків
ранкова синь
і ось уже
пісню
заводять паси.
В очах
з молодю,
ясною грою
мій бригадир
торкає підойму.

І зразу ж,
мов безліч жал,
вгрузають різці
в метал.
І сотні
напружених людей
не зводять з металу очей,
і в кожного
в серці
мов вбитий клин:
дві тисячі деталей
за сім годин.
Ей, бригадир!
Хай пісня наша
тече за
плече,
як пісня котовців
в безодню ночей.
Ей, бригадир!
Комбриг наш,
веди нас
як вів
братву на Сіваш,
щоб молодість була
із кожних очей,
щоб пісня шугала
за кожним
плечем.

ЗОЛОТИЙ ШЛЯХ

УРИВОК З ІІІ ЧАСТИНИ

В той час, як Євген був на Волховстрої, на заводі відбувалися надзвичайні для заводу події. Комісія для чистки радянського апарату чистила Табакова. Засідання комісії провадилось у клубі асенізаційного обозу два вечори і щовечора довгий, вузький, мов провулок, клуб замощувався кругляком сірих робітничих кепок.

Голова комісії тов. Рожанський, суха, маленька людина з головою, заспіраленою кучерявим волоссям, провів до чистки велику підготовчу роботу, і тому перед комісією лежав туго набитий справами портфель.

Чистка несподівано накрила Табакова, але вийшов він на трибуну спокійно, оглянувши залю суворо холодним поглядом. Голова комісії запропонував йому розповісти свою біографію. Табаков не втаїв своє дворянське походження, але довго оповідав про свою революційну працю. Його перебив Рожанський:

— Ви член партії?

— Ні.

Табаков з трибуни обернувся до Рожанського; той дивився на його знизу, нахиливши голову косо над столом. Табаков бачив великі в роговій оправі окуляри, кут їх нахилу був так поставлений до соняшних променів, що вони набирали вигляду притертих до очей скляних затичок. Табаков одразу ж відзначив собі, що думає він не про те, про що треба думати, що затички ніякого стосунку до справи не мають, але не думати так він не міг, бо, дивлячись на них зверху вниз, він бачив, що вони були справді схожі на затички, він навіть згадав, що дитиною ще бачив банки з такими же затичками у домашнього лікаря.

Все це промайнуло в голові швидко між двома питаннями, які задавав йому Рожанський.

— А у партії ви були?

— Був.

Рожанський нахилився до Ольошки контуженого, який засідав у комісії від заводу. Табаков не чув його слів, але бачив, що той уперся носом черевика об стіл і швидко-швидко, мабуть нервово, трусив ногою.

— Так. І чому ви вийшли з партії?— запитав голова.

Табаков запнувся на одну мить, в голові чорним птахом закружляла думка і разом з поглядом упала на стіл. „Знають чи не знають?“ І в суті було однаково, бо раз почату брехню треба було провадити до кінця. Він пожвавів, з насмішливою інтонацією в голосі, мов од своєї правоти, сказав:

— А вийшов тому, що був органічно зв'язаний з троцькістською опозицією.

Рожанський повільно потяг до себе й розкрив портфель, але нічого з нього не витяг і тут всі, не тільки Табаков, побачили, як у Рожанського підстрибуючи засмикалась оперта до столу нога. Він втягнув голову в себе, і, гостро дивлячись Табакову в перенісся, спитаві:

— А що ви робили в дев'ятнадцятому році?

„Так воно й є, так і знав, починається!“— подумав Табаков. Він якось із середини закусив губу, так що тінь його щелепи на стіні набрала прямокутної форми. Підвищений цигарками настрій загас, і Табаков показався людям жалюгідним, яким його ніколи ніхто не бачив.

— Я був...— Він засікся повторюючи ще раз.— Я був... і— потім утрете, наче підшукуючи відповідні слова:— Я був у підпіллі, у білій армії.

Він на одну мить замовк, а потім, розправивши в'язи, говорив далі, дедалі дужче, по-юнацькому зацікавлюючись сам своїми вигадками.

З Говорив він про те, що його послав ЦК партії розкладати тил білих у Одесу.

— Але я не знайшов явки і мені довелось працювати двірником.

П Гришко Циган, що уважно слухав і не пізнавав Табакова, кинув дотепа:

— От дворянин, що при білих перетворюється на дворника.

Х Всі чули і всі пізнали густий, мов засмажений сонцем, Гришків голос і, щоб не образити сміхом Рожанського, прикрили огники сміху долонями.

Але голова комісії сидів спокійно і ні одна риса обличчя не відбивала вражіння од слів Табакова. Той дивився на його гострокутні щелепи і миті шаленої радості змінювались на важкі думки. „Все, все знає. Там у портфелі вся справжня біографія“. Тоді він ніяковів, обличчя ставало сірим, наче над його головою проходила хмара. Голова комісії припинив думки Табакова.

— Так, так добре, добре. А скажіть, хто персонально з ЦК посилав вас у підпілля?

Табаков назвав кілька прізвищ і в тім числі т. Котлова. Рожанський отдкинувся з стільцем, уперши його на дві ножки назад, і подивився на Табакова, так начеб наперед знав його відповідь.

Табаков стрів його погляд і, вдруге почувуючи безповоротність, подумав: „Ось воно, ось межа слідчої чемности, а за нею починається провалля прокурорських фактів“. І він не помилився.

— Чому ви зачіпаєте мертвих? У вашому переліку прізвищ немає жодного живого товариша,— сказав голова і з його підвищеної інтонації не тільки Табаков, а й усі присутні почули, що він розкриває карти і що зараз почнеться безпощадний град фактів.

— Ну що, не пригадуєте? Тим гірше для вас.

Табаков мовчав.

— Ви казали, що 19 року були в Одесі. А в Києві ви не були в 19 році?

— Ні, не був.

— А Чумака не знали?

Табаков щось бурмотів нікому не чути.

— Не знаєте поета Василя Чумака? Віршів його не читали?

Ніхто, крім Табакова, не зрозумів запитання. А Табакову в очах мигнула якась до цього небачена слабкість, він ухопився обома руками за поруччя трибуни, видаючи себе з головою.

Після питань до Табакова голова комісії запропонував робітникам висловлюватися. Висловлювалось багато робітників—всі вони крили Табакова, але найцікавіший був виступ заводського механіка.

Фрази його були короткі, як удари долоні, але били вони по найбільючіших місцях. Хоч механік був цілком тверезий, все пам'ятав і все обмірковував, та він перебував немов у стані сп'яніння—так

опанувала його ненависть до Табакова. Він пригадував Табакову все, своїми словами потверджуючи цілу низку документів, підшитих у портфелі Рожанського, він перший зачепив куркульський хутір Федорців, куди одсилали сапні заводські коні та загнали заводський двигун, він бив за м'ясо вхорих на сибірку тварин, яке продавалось з заводу, бив за розхристаність і розпутність, яку завів на заводі Табаков. І Табаков не міг не згодитися з тою наочністю фактів, якою оперував механік у своїй промові. Промову свою він закінчив такими словами:

— Я знаю, що доля Табакова вирішена, але на його місце треба поставити нашого, свого робітника, такого, що до цього часу порався у заводському смороді, такого, що розуміє специфічність нашого підприємства і зможе не тільки керувати заводом, а й приносити країні тисячі утилізційного зиску.

Після механіка взяв слово голова комісії, щоб обрисувати обличчя Табакова на підставі наявних документів. Говорив він без всяких записок, не упускаючи ні одного факта, очевидно мав чудову пам'ять. Він сказав, що не треба і він не буде повторюватися щодо заводських помилок Табакова, які вже підкреслили тут інші товариші, але зупиниться на тому, що Табаков утаїв і чого не знають робітники. Він розстібнув сатиновий комір косоворотки, оголюючи жмутки волосся, схожого на матрацну набивку.

— Ну, так от в 19 році офіцер Табаков: служив у Київській контррозвідці і під його начальством там катували, а потім розстріляли радянського поета Василя Чумака.

Усі погляди звернулись до Табакова: він стояв, нахиливши голову з увагою розглядаючи шнурки на власних ботинках.

Рожанський крок за кроком малював боротьбу українського пролетаріату проти гетьманського і білоармійського окупантства, і от на фоні цієї боротьби вставляли постаті борців.

— Кожен борець трохи поет, але боротьба висуває і поетів, що хист свій поетичний обертають на знаряддя боротьби. Поетом-борцем був і Вільгельм Чумак, він мав усі дані вирости на великого поета революції, та табаківська куля урвала йому дев'ятнадцятирічне життя.

Рожанський іще не закінчив, як на сцену вийшли два агенти ДПУ і заарештували Табакова. Він побілів, йому стало жарко.

На вулиці срібними флюгерами кружляли метелики навколо ліхтарів. Табаков повернувся, за його плечима були антрацитові гори ночі. Над головою покотилася зірка, він забобонно згадав про себе, потім про слід, залишений зіркою, що нагадав йому криву, кинуту в нужник, гусарську шаблю.

Ганна стояла в центрі комісії. Суворо поважними очима, наче вона ніколи його не бачила, оглядала завод. Завод був такий же, як і раніш, закісний легкою сіткою зелених мух. Поруч стояв голова комісії, інженер Ващенко; він чадів од заводського смороду, верхня губа його разом з носом робила гидливу гримасу, він почував цю гримасу, але не робити її не міг і тому, соромлячись нового директора, шморгав носом, удаючи нежить. Він дивився, як Кузінча порався біля конячих трупів і думав, куди йому вкласти мільйон, приділений владою на перебудову заводу. Але за його придумувала Ганна, вона обрубала його думки:

— Вам прийдеться знести стайні, бо тут буде пудретовий завод.

У інженера від холодного сталевого погляду стружкою одірвалася вгору брова.

— Але для цього ж є колонтеча?

— Я домовилась з комгоспом про закриття колонтечі, на тому місці буде центральний міський парк.

Її здивував вираз інженерового обличчя. Він хотів (справді хотів,— Ганна це бачила) мило посміхнутися, але посмішка вийшла крива, видаючи його думки. Але ні одним рухом Ганна не показала, що вона зрозуміла інженера.

— Ми знищимо бочки закордонними машинами. А пудретовий завод вам прийдеться збудувати за шість місяців. Я вчора підписала договір з Колгоспцентром про те, що до кінця майбутнього року ми дамо на колгоспні поля три з половиною мільйони пудретових цеглин.

Інженер дав їй докінчити і тоді, чемно, з інтонацією, яка показувала, що він неприємно вражений, сказав:

— Тов. Осадча, я головний інженер будівництва, у мене ще не складені пляни, а ви вже підписуєте договора на продукцію ще не збудованих заводів.

Ганна спокійно, не помічаючи, що інженер вражений, не вважаючи на підвищений його тон, сказала:

— Я тільки можу шкодувати, що ви, як головний інженер, не в курсі наступної своєї роботи.

Вона розуміла всю важливість своєї спільної праці з інженером і тому сказала це, не забуваючи про політичний такт. Вони обоє замовкли. Третій член комісії, представник окружному партії, зразу ж почув всю незручність мовчання і; не довго думаючи, запитав, безпосередньо ні до кого не звертаючись:

— Ви кажете пудретовий завод, ув'язуєте його з Колгоспцентром. А що таке пудрет, убий мене бог — не знаю.

Йому відповіла Ганна:

— Дивак ти!

Інженер посміхнувся сухою інтелігентською посмішкою, губи його залишились дерев'яно спокійними, тоді як од очей радіусами розбіглись зморшки. Ващенко давно зацікавила лантуховита фігура представника і коли представник той запитав про пудрет, показуючи свою необізнаність у справах, доручених йому від партії, інженер силкувався придумати відповідну назву, що характеризувала б представника, і тому посміхнувся, коли Ганна назвала представника диваком. Інженер іменно такими уявляв собі диваків, Ганна повторила ще раз:

— Дивак ти, у нас же на колонтечах гинуть мільйони тон параші.

Інженер манірно зморщився, чемно зауваживши Ганні:

— Вам, тов. Осадча, пора вже одвикати од вульгаризації,— не параші, а калу.

— Ну так от,— провадила далі Ганна,— ми будемо з неї... Вона запнулась,— то пак з калу робити цеглу, яка буде найкращим угноєнням для землі. Колгоспники будуть розбивать її на радянських полях, а це ж зайві мільйони вагонів пшениці.

Вона з приємністю ляскнула язиком.

— На наших колонтечах гинуть мільйони валюти, яку ми повернем у радянські кишені.

Повз їх проїхало чотири ваговози, навантажені дерев'яними бочками. Інженер роздув ніздрі. Запахло чимсь неприємно знайомим. Бочки почали скочувати біля заводу, на купи розкиданих конячих копит. Інженер подумав „цемент“ і одразу ж згадав: пахло новоросійськими вуличним запахом. Звертаючись до Ганни, інженер суворо спитав:

— Хто розпорядився, щоб везли „цемент“?

Також суворо, не порушуючи такту, Ганна відповіла:

— Я.

— Помилуйте, у нас іще немає плянів, а ви вже займаєте матеріалом місце майбутніх будівель.

— По-моєму, цемент не буде для вас зайвим, але цього мало, сьогодні ж тут почнуть розвантажувати ліс та залізо.

Інженер не знайшов що відповісти і тільки по-птичому низав плечима. Було в цьому рухові все, починаючи від здивування до повного розуміння директора тресту, якому треба було віддати всі свої знання, бо інстинктивно почував, що протиставити себе їй він не може,— це його дратувало і він подумки вирішив на перші часи ставитись вороже до Ганни, хоч і відчував з перших її розпоряджень всю некорисність такого ставлення. Він витяг бльокнота, мов би підтверджуючи думку, яку хотів висловити представник окружкому,

що „розмова вичерпана і час переходити до діла“. Два інших інженери зробили теж саме і комісія почала оглядати завалений трупами завод. Головний інженер забув суперечки, фахівська гордість брала своє, у голові проходили картини перебудови заводу, технічне оформлення великого тресту за закордонними дослідками. Він оглядав машини, цегельний фундамент, землю, припечатуючи до бльокноту гіеоргліфи цифр, залишаючи на папері сліди забруднених пальців. Комісія піднялась з машинної філії саме тоді, як розвантажили штаби заліза і від нього над заводом стояла руда хмара іржі, вона принесла інженерам насолоду праці. Коли, попрощавшись з Ганною, члени комісії сідали в автомобіль, представник окружкому нагадав інженерів:

— Не забувайте, що через три доби ви доповідаєте про плян будівництва в Держпляні.

Інженер поквапив шофера. Повз них на Золотому шляху пробігали вантажні авта з трямами та залізом.

Головного торкнув за плече один із молодших, інженер Лапта.

— Володимире Сергійовичу, з такою бабою не пропадеш, га?

— Так, так.

Перед головним інженером вставав годинниковий механізм рисунків, томи англійської технічної літератури, паки кошторисів та проєктів, його ясна голова обчислювала мільйони зиску, які даватиме трест, він зацікавлено дивився обіч, уявляючи всю майбутність забрудненого ескрементами Золотого шляху.

III

Через день у районі заводу з'явилась сотня землемірів та техніків. Вони розставляли приладдя, з провінціальних китиць чубів виноградом сипався піт, вони міряли землю. Їх працею керував інженер Лапта.

Був Лапта з походження інтелігент, батько його служив інженером на одному із металургійних заводів Дніпропетровського. В сімнадцятому році Петро кинув сьому клясу гімназії, кинув батька і, обкапаний воском материних сліз, пішов добровільно у Червону гвардію, повернувся 20 року з орденом Червоного прапора і без обох ніг, які по кісточки відбило гарматнем. За ногами він дуже не жалкував, бо зроблені за його ескізами протези не могли його не задоволити, бо у нього давно вже вирізьбилась думка, що все зроблене за його керівництвом повинно відповідати своєму призначенню. Він недавно закінчив інститут і з насолодою взяв участь в будівнанні Утильтресту, легко змінивши бойові події фронту на будівництво, додержуючись правила, що на все є свій час.

Робітники міряли землю дрючками, відзначаючи потрібні пункти. Тут було узгір'я, з нього давалося бачити весь Золотий шлях, що ним, обгортаючись димом, бігли вантажені авта. Лапта дивився на них, чув, як вони зупинялись біля заводу і, перекликаючись між собою, робітники розвантажували їх.

Через кілька годин прийшла Ганна і принесла Лапті рисунки; вона скинула поглядом на апарати для нівелювання та розкидані по полю фігури людей.

— Треба поспішати. З завітрішнього дня почнуть будувати залізничу колію на Балашівку.

Ганна випадково глянула під ноги і засміялась. Лапта здивовано підняв брови, вона зрозуміла його і, нахилиючись, зірвала кілька прямих жовтогарячих квіточок. Розтираючи їх між пальцями, сказала:

— Мій шапран, я його садовила.

Тільки тепер Лапта побачив, що вони топчуть рівні золоті грядки шапрану, він теж засміявся і розгорнув рисунки, принесені Ганною.

— Чорт бери, електрична станція, де паливо — сміття, жодного кілограма вугілля!

Він захоплюючись читав доповідь, прищеплену до пляну.

— Наше місто дає 1000 тонн сухого сміття на добу. Чудово, чудово! Золоті гори, Алдан на Колонтечі, а! У вас і аналіза міського сміття — 33,66% горючих речовин.

Він не знаходив, що казати, дивився на горизонт — там зеленою стіною вставав хліб. За обрієм були колгоспи, для яких будувався пудретовий завод. Інженер уявив собі колгоспників і подумав, що на пудреті у них буде хліб високий, мов очерет.

IV

Од заводу на Балашівку клали драбини залізничних рейок.

Над будівництвом заводу поралось більш од тисячі робітників сезонників, бризками білої піни гойдалися у дворі їх сорочки, вони збігалися під величезні мости риштовань, гуртуючись лійками в центрі робіт.

Дружні веселі білгородські тинькарі кепкували з побруднених вареною олію малярів.

— Маляр, хлеба дасть?

Ті огризались.

— Корова матер'ял попила, а ти хліба.

Хтось кричав зверху:

— Швидше, хлопці!

— Скоро кошке женяться да слепими родяться.

— Ей, ви, ударники, годі петрушку терти, он бригада Молошого двадцять метрів затинкувала, а у вас хисту не вистачає.

— Погоді, ішо твій Молошний плакати буде, ми ішо покажем.

— Надмись, хлопці.

— Нам надиматься нічого, ми з червоної дошки не сходимо та ще й прапора візьмемо.

На місці шапранових грядок мулярі виводили стіни смітьопаливної електростанції, яка повинна обслуговувати усі заводські машини, а також знищувати сміття, що дюнами насувалось на околиці.

До архітектора та економістів, що працювали в управі тресту, додали двох професорів ветеринарного інституту, які довели потребу збудувати на території заводу сапний ізолятор та зразковий свинарник на п'ятдесят тисяч свиней: міських харчових покидьків вистачить вигодувати щороку сімдесят п'ять тисяч свиней, а місто щороку витрачало понад півтора мільйони карбованців та те, щоб вивезти та знищити цей харчовий утиль.

До заводу безперестанно підвозили матеріал. У дворі поставили величезні електричні зводи, які вивантажували скрині з закордонними машинами. Лапта був повсюди, він керував соцзмаганням між собою окремих будівель, наглядав за вивантаженням машин, креслив та виправляв рисунки, консультував техніків та інженерів. Робітники про нього казали:

— Лапта хлопець знаменитий. Цей маху не дасть, з ним держи вухо гостро.

— Йому й море по коліно.

— Хлопець свій.

Більше нічого не казали, але в цих словах було дуже багато любови. На його енергію рівнялись сотні ударників будівництва.

Залізні покліті нових будівель бульбились робітниками, наче по них з утра до вечора хлестали важкі краплі дощу. Роботу провадили в три зміни. Ганна поспішала з будівництвом заводу, що по п'ятирічному пляну мав був почати робити при кінці другого року п'ятирічки, її мучив мільйон, приділений від влади, але в глибині душі вона була певна, що в перший рік своєї роботи завод поверне країні цей мільйон. Вона найдужче од усіх брала до серця інтереси заводу, плутуючись в технічних питаннях будівництва, ревнувала завод до інженерів, на самоті почувавши всю анекдотичність свого становища, бо клясово почувала, що в країні, яка наздоганяє Америку технічно, неграмотному господарникові немає місця, вона розуміла (та інакше і уявити собі не могла), що через два-три роки і на всіх командних висотах будуть молоді радянські інженери. Щоб самій бути у курсі заводської роботи, вона з труднощами вступила до вечірнього інституту. Енергію та працездатність Лапти ставила Ганна собі за приклад і навіть настояла, щоб його призначили за головного інженера будівництва, бо Ващенко переводили на Магнетобуд.

У процесі соцзмагання Лапта добився, що робітники за чотири години робили те, що на інших будівлях робили за сім. Над головами натягнуті, як струни, кодоли, ними день і ніч пролітають вагонетки з бетоном. Вночі на південь од міста палахкотіла зоря, наче сотня домен викидувала світло мільйоном житніх снопів. Зацікавлені громадяни приходили, щоб цілі години дивитися, як фосфоричною морською брижею при світлі прожекторів переливаються лопати та сокири робітників. По двору, струшуючи землю, блискучими рейками пробігали сочні тачок, навантажених матеріалом. Шум машин, верещання підйомних зводів, стук од kleпання та крики робітників підіймались угору. Хмари куряви стояли над будівництвом. Робітники жили на Абештівськiм полі у брезентових наметах, які білими ліхтарями горіли в антрацитові ночі, але Ганна організувала з робітників три виробничих комуни, які збирали гроші на будівання двох великих будинків на Золотому шляху.

Літо стояло сухе, робітники просолювали спини власним потом, що висихав на вітрі. Були вже зовсім докінчені: дерев'яний свинарник, що пахнув смолисто, та пудретовий завод. Докінчували альбуміновий та щегинний заводи. У повнім розпалі проходило будівання смітьопаливної електростанції та костюмлина.

З ранку у колгоспі було засідання, на ньому Ганна робили доповідь. Говорила вона коротко, остуджуючи горло водою з грудочками льоду. Голова засідання, що знав Ганну й раніш, не міг не помітити зміни, яка трапилась з Ганною. Вона дуже схудала, а на загорілому обличчі жовтизною позначилась перевтома. Вона обстоювала потребу закрити рідинну колонгечу та перевести асенізаційний обоз на автомашини, бо можна і треба (щоб виконати договора) пускати пудретовий завод. Колгосп погодився з Ганною, а це визначало, що Золотий шлях буде асфальтирований та асенізація перейде до тресту. З колгоспу вона вийшла задоволена, коли пустять пудретовий завод вона почне віддавати країні гроші, вкладені в будівництво тресту.

Йй до болі захотілось, як іноді хочеться попустувати і накоїти дурниць, побачити Лапту, повиснуть йому на шию і, по-дитячому плигаючи навколо його, розказати про всі свої радощі. Вона сіла у машину, загортаючись голубою шарфою диму та куряви. Повз очі пробігали жовтоблакитні знамена пивниць, а перед заводом впали очі на бригадні дошки з відсотками виконання завдань, і ні одна дошка не показувала менш од ста. Лапта її стрів напівроздягнений, забруднений замазкою, він порався біля озонаторів, що мали висмоктувати заводський сморід.

На шию вона йому не кинулась, а тільки промовила:

— Ну, Петре Семеновичу, через дві п'ятиденки почнемо випускати пудретову цеглу.

Він нахилив голову на ознак згоди, а потім, щоб не забруднити, двома кінчиками пальців дістав телеграму.

У телеграмі ВРНГ наказувала з'явитись на засідання з приводу будування Тракторобуду і використання металоутилю всіх харківських заводів. Ганна замислилась. Лапта знав, що вона думала про свій завод, не пристосований до утилізації покидьків металу, про будування нової філії заводу: з бесемеґсм, міднотопною піччю, центрофугами та справжньою цегельнею, що з жужелі вироблятиме огнетривалу цеглу. Вони обоє глянули на будівництво. Над хмарами куряви кривулястими блискавками злітала свіжостругана аналітика риштовань.

Бездіяльність, цікавість та напружений стан перед матчем примусили Євгена зранку з'їздити на стадіон. Повернувшись, він досадливо дивився на Золотий шлях,— по вулиці мело, наче сотня велосипідистів ішла на фініш. Цю картину доповнювали срібні спиці перших крапель дощу. Євген думав, що злива поспе роззначене білими смугами футбольне поле і самотно стояв біля вікна, закривши руки в кишені. Він не чув, як до нього підійшов Лапта і повернувся тільки тоді, як над самим ухом зашелестів інженерів макінтош. Макінтош і кепка, наче припалені ляпісом, були втикані здоровими краплями дощу. Лапта заговорив про матч. Євген грав у збірній Харкова і Лапта неодмінно хотів разом з ним піти на стадіон подивиться, як чемпіон світу, уругвайці, будуть грати з харків'янами. Лапту щось неусвідомлене тягло до Євгена, він часто збирався з ним поговорити, але не було часу, тепер він нутром почував, що не можна говорити ні про що, крім про футбол, але до матчу залишалось кілька годин і розмова потроху скотилась до теми, що хвилювала інженера.

— Вчитися тобі, Женю, аж кричить треба. Візьмим, наприклад, мене, хто я?—інженер, радянський інженер, ноги свої поламав на фронті. Але, кров у мене інтелігентська, а Радянській владі потрібні командарми індустрії, ніготь від нігтя і кров од крові робітничої.

Він міцно заплющив очі, підшукуючи відповідні слова, які думками проходили у нього на чорному екрані повік.

— От, наприклад, і ти, і Ганна—горлаї, м'язи дерете за реконструкцію, берете поривом, а знання у вас з гороб'ячу душу. І ти, і Ганна довіряєте мені, а відкіля ви знаєте, може я не шкідник?

Несподівано струмком литтьової лави сонце перерізало хмару і водоспадом вдерлося до кімнати. Євген кинувся до вікна. Досі сірі, вкриті пилом дощу бупрівські будівлі та Куряжанський монастир

тепер, наче вимиті бензиною, стали близькі та ясні. Далеко справа брудними ганчірками падали хмари. Лапта посміхнувся своєю радісною, властивою тільки йому, посмішкою.

— От і непогано куряву перед матчем прибав.

Він знов почав урвану розмову:

— Крий, Женько, до інституту, рівняйся по Ганні і важ на мене все, що знаю, все тобі розжую.

Євген розумів важливість того, що говорив Лапта, але думки його були зайняті матчем і слухав він механічно, не відчуючи всього змісту Лаптиних слів, гадаючи подумати над цим вільної години.

Час був їхати на стадіон, Євген сів їсти, але напружений стан відбирав йому апетит.

Переодягнувшись, Євген взяв чемодан і вдвох з Лаптою вийшов на Золотий шлях. Автобуси йшли з Основи напхані народом, але коли їм пощастило зайти у вагон, народ зашумів, хтось запитав — „Чи здоровий мішок везете, хлопці.“ Всі погляди зупинились на Євгенові, він був у центрі уваги, а людей ніщо так не перевтомлює, як пересолена увага, і рухи Євгенові стали повільні та сонні. Що ближче під'їздили до стадіону, то більш стрічали людей. Цілий день на заводах тільки і розмов було, що про матч, після шабашу робітники, блискучі від мастивного бруду, тисячами повалили на стадіон. Трамваї утворювали цілі поїзди, туго папхані народом.

Морським прибоєм гуля тисячі екіпажів та пішоходів, яких сотня кінних міліціонерів відкидувала назад, а вони знов рівномірно вертались, намираючи на стіни стадіону. У кожного було одне бажання — продертись за зелений паркан і хоч навшпиньки подивитись, що діється на блискучому одлакованому сонцем футбольному полі. Коли Євген з'явився біля стадіону, його помітили, натовп крикнув:

— Швидше! Дайте дорогу Гопті!

Але протиснутися біля воріт було неможливо і саме в цей момент відтіля з-за паркану розтігся свисток і оркестра гримнула „Інтернаціонал“. Народ мов збожевотів, рвнувся вперед, одгиснув міліціонерів. Ворота не витримали, тріснули і покогилися перед наговпом, у кожного була одна думка: утриматися на ногах, щоб по йому не пройшли задні. Євген з Лаптою, держачись за руки, продерлися вперед, перелізли через бар'єр і пішли до роздягальні. Їх помітили, густим дощем над стадіоном пороснули оплески. Повз Євгена пробіг рудий маненький Шпаковський, на ходу крикнув, звертаючись до Євгена:

— Мерщій, ідуть уже.

Звідусіль закричали:

— Скорей! Скорей! Скорей! Швидше!

З
П
Х
Євген дивився на поле. Тонконогі одягнені в червоні майки, уругвайці приперли харків'ян. Од них одірвався лівий край, випереджуючи всіх, біг на ворота. Євген бачив, як йому назустріч повз уже вдарений м'яч, кинувся голкіпер Норов. Натопт завмер, але м'яч пішов вище, ударившись об дерево. Всі 20 тисяч людей чули і бачили, як тріснула верхня перекладка. Один загальний тисячеротий видих полегкості охнув над стадіоном.

Лапта сів біля роздягальні на лаву і звичним оком спортсмена окинув еліптичної форми стадіон. Навколо непокійним морем хвилювалися тисячі розпатланих голів. Внизу під ногами, коло самого бар'єра, ніби піна, облизуючи берег, бігла біла окравка цигаркових недокурків. Матч тривав кілька хвилин, а вже блакитні фуфайки харків'ян стали темніти од поту. Уругвайці грали „на красоту“, вони починали головами від центру і доводили до воріт, не спускаючи м'яча на землю, але Костя Фомін снімав у них з голів м'яча і знов, і знов радіусами від себе кидав його за центр у гушавину боротьби. На 17 хвилині уругвайський бек хотів перепаснути м'яч своєму воротареві, але маленький, швидкий Шпаковський перейняв м'яч. Одну секунду був нерухомий напружений стан. Всі чули, як хтось радісно, аж захлинаючись, крикнув:

— Ура, Шпаковський!

І в ту ж мить гольман кинувся під ноги, а м'яч рибою забився у натягнутій сітці воріт. Оплески, гамір та свист хлопців хвилин з п'ять лунали над стадіоном.

Лапта з болем дивився на гру. Такий біль мабуть почуває осінній журавель з перебитим крилом, що не може летіти за товаришами у верхів'я теплого Нілу. Він почував забутий спортивний свербіж у рештках обламаних ніг.

Уругвайці насіли на харківські ворота, уже на відстані чотирьох метрів уругвайський форвард від воріт. Всі погляди сконцентровані на Норові. Він кинувся під ноги, але його спритно обвели і от шут по порожніх воротях. Здавалось, уже кінець, але за метушню ніхто не помітив Євгена, що сидів біля самих воріт, перев'язуючи буца. Він перейняв м'яч головою, стадіон задрижав, охнув і закрутився перед очима в Лапти циклоїдами оплесків та голосів. Щось забуте, далеке, схоже на ревності, захвилювало душу. Вперше Лапта почув себе калікою, на очі набігла вогкість і він пішов, протискуючись на вулицю, і вже там, на вулиці, він почув свисток і повітря здвигнулося від „Інтернаціоналу“. Інженер подумав: „За цією музикою я ішов у бої і за неї віддав свої ноги, а коли треба буде, то за цю пісню віддам і життя.“

Він сам до себе, але голосно, так, що на його повернулись крамарки з насінням, сказав:

— А тепер мені залишається будувати, будувати і тільки.

Починався холодний вітер і небо штрихувалось косим дощем. Лапта здригнувся і, щоб розсіяти нерозуміння крамарок, спитав:

— І чого воно так холодно?

Ласкаво дивлячись на його, одна стара жінка сказала:

— Терен цвіте, синочку.

Ганна вирішила відвернути події. Не тільки ж їхній трест провадив будівельні роботи, почали от і Тракторобуд. Перший рік п'ятирічки знищив безробіття і на біржах не можна було знайти жодного робітника.

Перший звернув на це увагу Лапта. Йому було незручно, але він натякнув Ганні, що робітників у них менш од мінімуму, що термін стоїть під загрозою зриву. Ганна поставила питання на бюро партосередку, становище ставало надзвичайно гострим і треба було негайно вживати заходів.

Призначили закриті партзбори.

Інформацію Ганни слухали уважно. Виконати п'ятирічку за чотири роки, зменшити строки будування тресту,— одна партійна мета. Понад 200 чоловіка комуністів та комсомольців вирішили оголосити до відому ударних бригад про прорив і всі, як один, мобілізувались на ліквідацію прориву.

Збори були короткі і потрібні, як перший квітневий дощ. Прямо з зборів 200 чоловіка пішло за завод робити насип для залізничної колії. То була перша штурмова ніч комуністів Утильтресту. Було холодно, небо кутав білий кожух хмар. Робітники швидко розібрали лопати, рискали та ноші. Від Балашівки було півкілометра прокладеної колії, там парові молоти паровозів заганяли у чорні вугільні шари ночі золоті клини світла, вони підвозили вагони, навантажені скаллям, піском та камінням. Комсомольці відокремились від комуністів,— таким чином утворилось дві бригади, що змагались між собою. Було холодно, а у хлопців з голів затіркою котився піт. Вони будують насип, придавлюють його камінням, кладуть ще вогкі шпали, що пахнуть смолою та креозотом. Угорі зеленою зорею пролітає Юнкерс. Літун, мабуть сам робітник, дивиться вниз і знає, що то не мурашня тягне соломини, а робітники несуть важкі залізничні рейки, вони кладуть їх на шпали, забивають бретналі і крок за кроком паротяги ідуть вперед. Од заводу насип будують комсомольці. Блукитними сполохами падають блискавки, там зварники зміцнюють ферми мосту, з-під мосту хвилями іде пісня:

— Молодого, молодого, молодистого.

Один робітник прислухався до пісні, сказав Лапті, що стояв біля нього:

— У таких ніколи гайка не ослабне.

Лапта оберся на лопату, відповів:

— Такими можна латать прориви.

Робітник почухав великим пальцем бороду, хотів щось сказати, але хтось збоку крикнув:

— Годі вам чухатися, скоріш давайте, а то комсомолія всім вам носа утре, за нею не вженешся!

Закінчили працю тоді, як зійшло сонце. Угорі, наче дитячий змій, блідий у соняшнім сяйві розтавав місяць.

Всього за ніч проклали півкілометра колії. Всі раділи і всі бачили що такими темпами прорив буде ліквідований. Того ж таки дня ударники будівництва оголосили себе мобілізованими і викинули гасло:

— Рівнятися на партію, знищити прориви!

Народився 1904 року в селі Тернівка. Син селянина. На заводі працює 13 років. Писати почав 1930 року.

С Т Р У М

Не знати як вплинуло це на Миколу, коли побачив, що їхній таки сусіда Ничипір Сватаний, звичайнісінький селянин, приїхав із міста на тракторі. Бачив трактора і раніше Микола, та то зовсім інше було.

Чув він, що трактори роблять у Америці, і думав, що керують ними особливі якісь люди. А Ничипір не тільки керує трактором, а й розкажує, що цей трактор геть увесь не американського, а нашого, радянського вибору.

Коли Ничипір Сватаний керує трактором, то певно й роблять трактори такі ж, як Ничипір, як і він, Микола.

І, милуючись з того, як соняшний промінь грав на мідній затищі радіатора, думав Микола, що він неодномінно й собі поїде до міста та стане на завод, де трактори виробляють. Думав про це і другого дня. Ніщо його на селі не держить,— ні господарство, ні сім'я. І Микола усміхнувся кінцевій думці: „Хай Ничипір на них їздить, а я буду зате їх робити“.

Певно прийняли б роботящого незаможника й наймита Миколу на тракторний завод, та не було такого заводу в місті, куди він приїхав. Були зате інші заводи і потрапив Микола до електровні одного з них. Тракторів тут не робив Микола, як мріялось, зате довідався він про ще цікавішу річ — електричний струм. Що воно таке — не бачив і не знав Микола і через три місяці роботи на електровні, та знав що і лампочки від нього горять, і людину той струм убити може, отже треба поводитись з ним обережно. Знав ще й те, що йде струм дротами до всіх цехів заводу, крутить верстати, а на них уже виробляють речі, які й руками можна помацати. А багато дечого не знав і не розумів. Машину треба мастити, щоб не розжарювались частини, які одна об одну труться. Це втямити не важко. А от нащо прилади всякі — це вже трудніше. Спитає іноді в котрого, що за річ та чи та коробка, почує тільки:

„Амперметр. Вольтметр“. І слова такі, що й не вимовиш одразу.

Якось, помастивши машину, підійшов до дошки, що на ній важільки якісь, прилади круглі, наче очі, порозставлені.

Черговий коло дошки трапився лагідний. Розказав, що це розподільний щит, від нього напрямляють струм до всіх цехів, а прилади показують, який струм виробляють машини і чи досить його, а також скільки який цех забирає струму.

— Так його теж можна облічити? — здивувався Микола.

— А як же, — відповів черговий, — треба ж знати, скільки який цех витрачає енергії, чи не гайнує він її дурно, чи правильно використовують у цеху встаткування.

Дізнався Микола: розподільний щит допомагає визначити, чи справді цех працює по-ударному, бо коли там витрачають багато енергії, а мало дають продукції, значить з роботою негаразд. Тоді і адміністрація, і партійна та професійна організація, і всі свідомі робітники турбуються, щоб добре налагодити роботу, більше виробляти, а менше витрачати.

Розказавши це, черговий повів очима по всій залі машиновій і далі провадив мову:

— Нас теж облічують, скільки ми вугілля спалили, мастила витратили і скільки струму виробили.

Помітивши, що Миколі не зовсім це ясна річ, додав:

— Ось ти пильнуєш своєї машини, мастиш її. Та можна пильнувати по-ударному, а можна витрачати мастило де слід, а де й не слід, мастити не коли треба, а коли надумаєш, з такої ж роботи не багато толку.

— А як же, щоб по-ударному? — запитав Микола.

— Треба пильно додивлятися до машини, навчитись відчувати, чи добре вона працює, взнавати де треба їй мастила, а де чого іншого. Треба знати машину, користь кожної своєї роботи і ретельно дбати про все, от тоді ти будеш справжній ударник. Будь, як ото кажуть, чекістом виробництва, переборюй усе недоладне, що нам шкодить, пам'ятай завжди, що нам треба випередити капіталістичні держави в галузі виробництва.

Оглянувши машину, підійшов Микола знову до чергового. Той, бачивши, як уважно слухає його Микола, охоче викладав йому свої погляди на виробничу роботу.

— Паперових ударників,—казав черговий,—у нас досить багато, та користи з них мало, бо вони не стараються бачити що й як робиться на виробництві, бо є між ними і рвачі, і ледарі. Такі люди тільки гроші заробляють, а не перетворюють нашу країну в міцний соціалістичний колектив, їм байдуже, що цим перетворенням ми незрівняно поліпшуємо життя всіх трудящих.

Погляд його впав на зламаний амперметр, що лежав на столі. Не відводячи від нього очей, говорив:

— Такі люди сліпі: вони не бачать і не можуть бачити всієї творчої роботи робітничої кляси. Вони як оцей - о амперметр,—і показав на нього пальцем,—що не може правильно показувати, скільки струму вироблено, бо в ньому запала стрілка й зачепилась на одній стороні. Так і ці люди за одно зачепилися—їм гроші і нічого більше... Сліпоту їхню використовує ворог, роблячи злочини, завдаючи нашій країні втрат.

Миколі чогось стало соромно, може що простояв кілька хвилин, не пильнуючи машини, а може що й сам же напівсліпий. Винувато якось усміхнувшись, пішов до машини. Йому дуже схотілося бути справжнім ударником, думав про це, обходячи навколо машину, прислухаючись до її голосу. І здавалось, що голос той із залізних грудей звучить як ми!—ми!—і ті „ми“—то не люди, про яких говорив черговий, а справжні ударники, що перемагають і перетворюють.

Коли заливав мастила, спало на думку про амперметр, що й не видно струму, а він все ж показує, скільки хто бере. І подумалось: хтось і в цілій країні лічить, що утворюють колгоспи та нові заводи, там теж видно, яка з чого користь і скільки куди йде. Потім поглянув на біле обличчя одного з амперметрів, на якому чорною смужкою немов жива двигтіла стрілка. Раптом вона метнулась угору, осторонь щось блиснуло і стрілка мертво повисла донизу. Глянув на решту приладів—стрілки двигтіять. Чого ж обвисла та?

Затурбувався черговий, пильно вдивляючись у прилади, потім обернувся, скрикнув:

— Нумер четвертий вибула з ладу.

Глянув мимохить Микола на № 4. Коло цієї машини стояв майстер. Він нервово мотав руками, вигукуючи:

— Це ж рвацтво! Два дні тому закінчили ремонтувати, і знову стала. Через кілька хвилин підбіг інженер з'ясувати в чім річ. Нахилились з майстром удвох. Незабаром Микола, підійшовши ближче, почув:

— Розтопили наконечник і спалили прогонич. І всередині погоріло. Дивлячись просто в очі інженерові, майстер додав:

— Не був як слід прогонич прикручений.

— Ще добре, що не замкнуло всіх, — зауважив інженер.

Микола повернувся до своєї машини. Помітив, що вона важко ойкає, здається, що от-от спиниться. А черговий не одводив очей од вольтметра, де стрілка спускалася все нижче й нижче. Потім підійшов інженер, сказав до чергового:

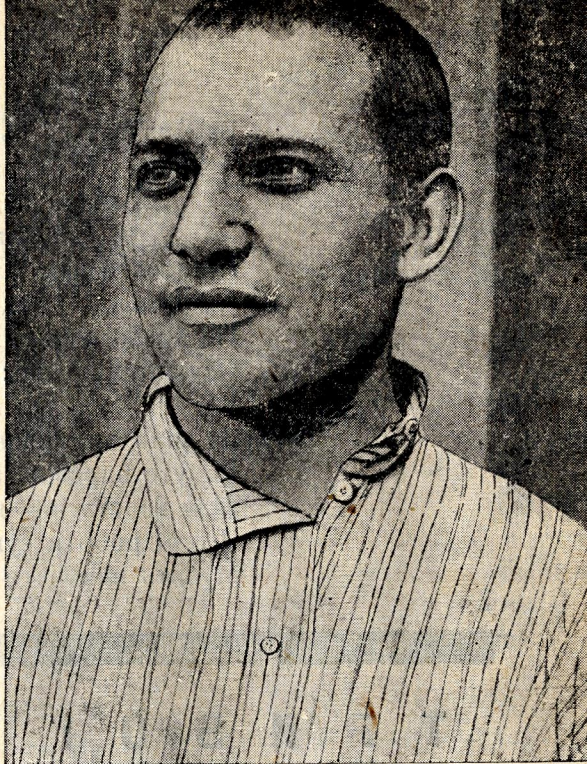
— Не слід було переключати на цю машину, а то теж стане. Вимкніть зовсім збиральний цех.

— Справді рвачі, сліпі через гроші. Не помітили, що прогонича залишили незатиснутого, а тепер цілий цех має стояти, — думав Микола. Підвів голову, наче прислухався, як у збиральному цеху верстати стихали і, коли показалося, що зовсім там стихло, аж болісно скривився, повернувшись до амперметра, де мертво висіла стрілка.

Проробивши рік, Микола добре міг відрізнати справжнього ударника від рвачів та ледарів. І довго пам'ятав він, як ремонтували машину два робітники. Всі казали, що на чотири години роботи що найменше. А вони з спітнілими втомленими обличчями пішли від зремонтованої машини через дві години. Подивився тоді Микола на втомлені їх обличчя й подумав:

— Це справжні чекісти виробництва.

Народився 1904 року в Польщі — місто Ковно. Батько — робітник. Працює в наймах з дитинства. Пройшов важкий шлях безпритульного. Виробничий йому стаж 8 років. Освіта нижча. Працює в літстудії ХПЗ, яка допомагає в роботі над художнім словом.

П Р О Р И В

Завод заплямовано словом: прорив.
В ударних бригадах - тінь наобличчя
Чіткої роботи суворий порив
Не може не виконати п'ятирічку.
І от, не жалкуючи вдачі і сил,
В наступ пішли штурмові батальйони.
Бригади,

комуни,

цехи, — понесли,

Паровозам, —

гартовані тонни.

Ударна епоха.

Вітрила пісень...

І люди - герої кращого гідні.

І тільки звичайно задніх пасе,

Заводу ударного — Тракторний відділ.

Чекають колгоспи:

— на трактор,

— на плуг...

Вам надається сьогодні слово.

А ви —

за прикладом,

в ролі папуг,

Підносите нам „об'єктивні умови“.

Прогульник і ледар в пошані у вас.

Не треба ламати нервово папаху.

Слухайте краще:

від імени мас,—

За зрив промпляну — візьміть черепаху.

Кинута вправність бригад на прорив,

Біля варстатів — надхненні обличчя...

Чіткої роботи суворий порив

Мусить виконати п'ятирічку.

Т Р И В О Г А

(п о е м а)

Напружено м'язи бадьорих людей,

І маршем варстатів розбурхано день.

В червоному саяві —

стихія,

металь,

підвищити темпи —

мета.

І щоб завдання не прогавити це,—

в бригадах змагаються,—

цех на цех.

Здається:

трансмисій нечуваний чвал

в шляхи незабутні надійний причал.

І раптом —

робота на стежку стару,—

в моторах —

вимкнено струм.

На груди,

на плечі нам

гомін віків,

і привидом чорним
маховики.
Впевнений брязкіт заводу стиха,
і зойк каламутний розносять цеха.
Бо ця —
надзвичайну
сплячку пасів,
буде записано —
в пасив.

Електростанція,
спокій,
край.

Важке повітря.
Тиша.
Тиша,

О, Д. П. У!
Карай,
карай,—
бо ворог знову простої пише.
На чати вперту мужність мас,
нехай росте, як ніч, тривого,—
ударний день щоб не погас,
йдемо вперед з добою в ногу.
Електростанція,
спокій,
край.

О, Д. П. У!..
Карай,
карай.

Бригада ударників — три чоловіка.
Бригадиром
Мусій Шаповалов.

Ой, не б'є він чолом віку,
поки силу його не повалено.
В землю вп'ялися потужні мотори,
стали зіпсовані:
дизель,
динамо.

Вже радіє навіжений ворог,
передчуттям перемоги над нами.

Вихрипів майстер наказ лаконічний :
Скоро кінчайте справу з ремонтом.
Ой, як хотілося спати ніччю,
та, бач, не можна.

Фронт.

Ми — на фронті.

В землю уп'ялись потужні мотори,
на перешкоді —
ворог.

Три дні,
три ночі,
як одна:
без відпочинку
і без сна.
І м'язи рук, неначе тінь,
та жоден з них не скаже:

Кинь!..

Три дні,
три ночі,
як одна:
без відпочинку і без сна.
На зміну кличе нас гудок,
бо знов в цехах бує ток.
Бо знов в цехах трансмісій чвал,
в шляхи розбурхані — причал.
І наш,
крицевий бригадир,
Спрацьований,
як ми,
до дір,—
сказав таки
останнє слово:
Го-
то-
во!..

Бадьорий день.
Розбуджено майдани...
В далекий шлях
Юрба несе прапори.
Сьогодні так:
Америка і Данія,
пригноблені
висловлюються поруч.
Гуде земля
про бій,
та не останній.
Гудуть,
пісні епохи,
незабутні.
І тільки в нас —
спороди Дніпрельстану,
крицевий шлях

В розбурхане майбутнє.
І день за днем
змагаються мотори,
на гирла рік —
триває наступ вдалих:
хай нашу міць
вбачає лютий ворог,—
і димний день,
і гомін карнавалу.
Бо прийде час,
коли на брук майданів
ми понесем —
крицеву міць прапорів.
Коли —

Америка і Данія,
звичайно так,
повстануть поруч.

КРАЇНА РАД

(Ф Р А Г М Е Н Т И)

Наше суспільство бадьорять вогні,
Й чорні від пилу ударницькі дні.
Чорні провалля напружених шахт,
Вугіллям вперто вантажили шлях.
Порохом сивим гартовано путь,
Там, де заводи, здається і дим,
Досвід епохи несе молодим.
Там, де заводи, нестримно гудуть.
Скручено горном червоний метал,
В темпах нечуваних наша мета.
Гаслом республіки — гамірний труд,
Наша країна в обіймах споруд.
Заколот змінний заліза росте,
Гомін незнаний підкреслює степ.
Сила незламна в шерехах буя,

Йдуть міліони назустріч боям.
Йдуть міліони...
В ударницький стан,
Стане,
Посланець комун —
Дніпрельстан.
Дивиться твердо, лише через це,
Наш, загартований злиднями, цех,
Голови вище комуни митці,
Рух робітничий і руки міцні.
До перемог не далека відстань,
Всесвіт палає в загравах повстань.
Чорні від пилу обличчя людей,
Патасом праці заповнюють день.

Робітник ХПЗ. Народився 1903 р. в селянській родині кол. Еріванської губернії. Вчився в Армянській школі. На виробництві працює з 1930 року.

С І Р Н И К О П О В І Д А Н Н Я

Тракторий цех зростає. Зростає, буквально, не щодня, а щогодини. Поширюється його площа і збільшується кількість верстатів. Вони прибувають у довгастих коробках, збитих із чистих білих дощок, оперезаних з кутів і по краях вузькою залізною биндою. Зняті з платформ збиральним електроводом, ці коробки повзуть по котках до цехів повільно і поважно. Геометричні фігури коробів можна зміряти метром: уздовж —

2—3

завширшки —

1—1½.

А на рівних боках „можна прочитати:

OBEN — 1

OBEN — 3

„Комінтерн“ — Харків — Балашовськ.

і напешті

„Nicht stürzen“.

Кінці цеху, біля входу до струментальної, прикріплена до підлоги лебедка. Вигнуті її ручки відстобурчилися по боках крилами, і вона ляскає ними безперервно, намотуючи на вал 16-тиміліметрову лину. Робітники — молоді хлопці — по двоє, чергуючись, поєднують фізкультуру і труд. М'язи заголених рук щохвилини здіймаються в напрузі і спадають на перепочинкові. Хлопців усього чоловіка з шість. Цим загоном командує широколиций парубок:

— Раз, узяли! Нумо, ще раз, взяли!...

А коли їм доводиться тягти важкого великого короба, широколиций парубок на пручання короба приказує:

— Іч, закордонна персона, пручаєшся, не хочеш до нас гостювати... Тягни, хлопці, мов бика за роги, не зважай! Нумо, ще раз: взяли! Ще раз...

Сукана крицева лина-трос гадюкою витягається по підлозі шипить, перемагаючи пиху і впертість короба. Ще дужче стискає в залізних своїх обіймах коток, на якому стоїть ця „поважна персона“.

Під упевнені слова командира: „Служитимеш нам, служитимеш!“ — хлопці напружуються і палким бажанням світяться їм обличчя: перемогти вперту вагу одоробла.

Для цього і до нього подібних великих і малих верстатів розбирають шахове поле дерев'яних квадратів підлоги. Поміж верстатами, спрацьованими й постарілими, немов обличчя людей, нове устаткування виглядає новонародженим немовлям. Сіро-блакитну його фарбу видно здаля, а білі крицеві частини яскравіше відтіняють криваві плями червоної фарби. Широкі лапи верстатів міцно вросли у сірий квадрат цементного тіста, а до рушія-електромотора прорубують рівначок для електрокабля, що сполучається з загальною мережею.

II

Тракторний цех давно проголосив себе ударним.

„1.000 тракторів на рік“, — промовляє біля входу до цеху плякат, прикріплений до сволака стелі. Промфінплян з чорних цифр на папері мусить зійти з кабестану цією кількістю тракторів.

А в другім кінці цеху працює бригада коло збирання плазунів. Перекинутий горічерева і задравши лапки-щоки на верстаті, плазун здригається і б'ється об краї окутого залізом рештака від ударів молотка низенького бригадира, що забиває загвіздку у вісь лапки плазуна.

Нова лапка з дебелого — 310×100 — заліза, двогорба, немов вер-
блюди, приростає до плазуна. Так квадрат за квадратом виростають
32 суглоби плазуна. Нарешті, закінчений, він присмоктується, зв'язаний
бичевою, до перекинутого догори знака запитання — гака електро-
звода і звисає в повітрі, вигинаючись на зламах. На мить завмирає,
витягшись над пофарбованими у червоне непорушними човнами рам
трактора на кабестані.

Низенький бригадир, з безволосою, витягнутою догори і схожою на
пуголовка головою стоїть поруч із заврозподілу біля скрині й тримає
в одній руці вісь лапки плазуна, а в другій — заплішку завдовжки
з палець.

— Ну, куди ж це воно гоже, я питаю?! Дірка пальця — десять
з половиною, а заплішка — одинадцять з половиною... До чорта таку
роботу! Нічим далі працювати. От і стій, і виконуй промфінплан.
Так і травневий провалимо... Чорта пухлого виконаємо завдання!..

При цьому він міцно, з болем, лаявся. Потім кинув до скрині
вісь. Вона з дзвоном упала на дно.

Заврозподілу Чернін, кругловидий, із завжди спокійним виразом
обличчя, намагався тихим голосом втамувати бригадирів біль:

— Годі тобі хвилюватися, Величко! В нього біля верстату є ще
готові пальці... Зараз приставлю.

— Доки приставиш, пройде марно десять хвилин. І стій, нічого
не роблячи, шість чоловіка. Хоч сам лягай на порожнього верстата.

Заврозподілу пішов геть, розмахуючи руками і тримаючи в одній
з них наряд.

Величко підійшов до молодого парубка, що сидів за електропре-
сом. Той саме штампував утулки щік. Вишкіривши зуби великого
заднього колеса, що оберталося важко, немов колесо водяного млина,
прес висував перед парубком круглого, конусного на краю язика
і вдавлював ним пустопорожнього втулка в дірках щік плазуна,
немов язик у дупло зуба. Коли бригадир підійшов до парубка, парубок
зняв ногу з важеля й обернувся до нього з запитанням:

— Що, знову старий запарив?

— Атож. Чортяка стара, знову поплутав свердла!

В словах Величка, круто замішаних із злістю, бринів спільний
біль усієї бригади.

— Кепсько, — мовив парубок, — знову, як у квітні, забезпечено
прорива. — Мовив і знову натиснув ногою на важеля. Прес ударив зву-
ком у стелю:

— Кеп-

сько!..

— Кеп-

сько!..

Довкола стояв шум. Повітряний горн одноманітно шишів, червоно-синім полум'ям розпікаючи вуглини, що в цьому полум'ї, немов у тумані, губили свій колір і форму. Поруч другий повітряний прес, що клепає до рам дворолькових візків напрямні плянки, сякався двома вивернутими вгору ніздрями і з шумом випускав два повітряних струми, що розгойдували кружало електролямп на залізному сво-локові під стелею.

— Пога...

— но!...

— Пога...

— но!...

так промовляли машини, згодні з Величком.

III

В закамаркові, вузькому й куцому, де щільно стояли похилі ква-дратові скриньки, поділені на маленькі гнізда набору друкарських літер, притулились у кутку американка „Діамант“, що друкувала бюлетень тракторного цеху „Комунар на підйомі“.

З кожним аркушем бюлетеня машина слала тривогу за вико-нання промфінплану. Так за останній час, протягом двох місяців, вона правила за рупора для всього цеху і тремтіла, маненька, всіма своїми частинами за будівництво соціалізму.

І цього дня, до другої зміни, вийшов „Комунар на підйомі“ і вда-рив із своїх двох сторінок на сполох чорними літерами слів.

„Слухай, весь цех! Кожна хвилина прогулу, простою і спізнення здовжує шлях до соціалізму!..“

А вісті з бойового фронту промовляли:

„За пляном на травень — 125.“

„Випущено з регулювання з 1/V до 17/V—22 трактори. Вузькі місця збирання: 17/V випущено замість 6 моторів—1 мотор. Затримка через гайки. Ця дрібниця варта 5 машин!“

Наприкінці цього тривожного повідомлення були, згори донизу надруковані прізвища тих, хто так чи інакше були винні з різних причин у цьому проривові.

Наприкінці колонки цих прізвищ стояло прізвище Розмило, а в дужках: „свердляр прогону „Е“, верстат — 49“.

Внизу:

„Хай весь наш цех знає, хто нам заважає і хто зриває наш пром-фінплан“.

IV

Ось перед вами обличчя, поклопане віспою. На голові брудний, засмальцьований картуз із поламаним, каламутним чорним козирком,

а криси його звисають немічно над старечими вухами. Волосся попелястого кольору, стримлять з-під картуза сірими пасмами, над потилицею і скронями. Очі — каламутні, погляд подвоєний надвоє носом-бульбою, завжди втомлений і ледачий. Шкіра на шиї з чітким павутинням зморщок, що в ньому заплуталося 52 роки, була завжди брудна й ховалася за таким же брудним коміром сорочки. Вуса, підшмалені, пройняті тютюновим димом цигарки, що її він ніколи не кидав, рідко коли чепурилися.

Загалом, неохайний вигляд його якось органічно переносився й на роботу.

Це і є, давніше — 15 років — молотобоець, а тепер, 7 уже років — свердляр Розмило.

Поруч із його верстатом, що своєю формою — зсутулений, зігнутий — нагадував свердляр Розмила під час роботи, декілька робітників встановляли нового токарного верстата.

Чорнороб у плескатій, як млинець, кепці, з дрібними рисами обличчя складав гострою пірамідою біля Розмилового верстату просверлені вісі плазунової ланки, сівши навпочіпки.

Коли розкидані довкола верстату вісі були зібрані й складені в високу піраміду, підперту з одного краю скринькою, а з другого — важким шматком заліза, щоб не розповзалася, він, маленький, смішний, підвівся, випинаючись, з підлоги.

— Ну що, вже готово? — не відриваючи руки з ручки кондуктора із затиснутою віссю і підганяючи другу дірку його під свердло, що вальсом крутилося перед ним, спитав Розмило в чорнороба.

— Як бачите. Зараз треба, мабуть, їх одвезти.

— Та куди там поспішати! Роби, як платять. Охолонь трохи, запали.

— Та я, дядьку, не втомився.

Чорнороб, що для нього робота на заводі була легшою від тієї, яку він робив на селі, розсіяв зерна очей у задоволеній посмішці:

— Хіба це робота? Це так... насіннячко!

Розмило звільнив просвердлену вісь від лапок кондуктора і вставивши нову поліз до кишені й добув звідтіля сірники. В роті йому, немов він з нею й народився, завжди стриміла цигарка з промоклим мундштуком. Довкола нього, біля верстату, вся підлога була вимережана, немов графічними лініями, — тонкими й товстими — білими трісочками сірників і недопалками цигарок. Майже після кожної просвердленої вісі він припалював нову цигарку, що під час роботи неминуче гасла, бо в голові був клопіт обрахунків, а в руках — робота.

Добув пачку і звикло струснув нею в повітрі. Проте, сподіваного звуку від того руху не вчув. Тоді він розкрив пачку і, зазираючи в неї, добув незграбними, незвиклими до таких операцій пальцями на

дні скриньки із щілинки сірника. Чиркнув ним по чорній боковині скриньки. Сірник кволо спалахнув і погас.

— От чорт! — люто пробурмотів Розмило і кинув сірника собі під ноги. Далі звернувся до чорнороба:

— У тебе немає сірників?

— Ні, дядьку, я не палю.

По цій відповіді Розмило озирнувся довкола. Він завважив заврозподілу Черніна, що, не кваплячись, із цигаркою в зубах, наближався до нього. Свердляр, задоволений з того, що ось зараз припалить, підійшов до нього. Заврозподілу Чернін, обов'язком якого була приставка плит, щік, утулків і осей для збирання плазунів, вийняв цигарку з рота:

— Ти що ж це поплутав свердла?

Розмило немов забув про цигарку. Відразу вилетіло з голови.

— Хіба я винен, що свердло поламалося, а в струментальній коморі більш немає одинадцять з половиною! Ну я й узяв десять з половиною. Не сидітиму ж я без роботи! Треба ж щось заробити... А вони хай заплішки молотком порозпліскують. Один міліметр — та це ж дрібниця!

Заврозподілу перевів свій спокійний погляд з обличчя свердларового на нову купу осей, що, складені в піраміду, вирости за його відсутність.

— А ці — одинадцять з половиною?

— Атож... Сказали, що з центральної привезуть. Привезли, я й узяв, а втрачати свого заробітку не хочу!

— А добро державне заганяти вважаєш за краще? — запитав його заврозподілу Чернін так, немов запитання існують в людській мові заради запитань.

Розмило махнув рукою й потягся згаслою цигаркою до Черніна.

— Ну, годі тобі. Дай лише припалити.

Чернін, ідучи геть, мовив чорноробові, поглянувши на десяток ще не просвердлених осей, що валялися на підлозі:

— Коли закінчить старий, подаси на зборку. Візок є?

— Є!

V

Загорнувшись у хмару цигаркового диму, Розмило знову, зсутулившись, стояв біля верстату. Свердло, завтовшки в $11\frac{1}{2}$ міліметрів, викидало по спіральному рівчачковій гарячу сіру стружку, змочену масно-мильною водою, „мікстурою“, як звав її старий. Іноді стружка переривалася, іноді йшла суцільно і рівно, як ланцюг повільних думок в голові старого свердлара. Саме такої хвилини й згасала його цигарка.

Поруч, у прогоні „Ж“, робітники ще вожжалися з верстатом. Вони його встаткували, а тепер клоччям і шматтям витирали його

частини, а з великої, завбільшки з колесо селянського воза, пляншайби змивали гасом запобіжну від іржі червону фарбу.

Чорнороб, що сидів на скрині поруч із верстатом свердляр, стежив за робітниками. Коли ж вони пішли і перед очима чорноробові став чистий, блискучий верстат, він звернувся до Розмила:

— А скажіть, дядьку, задля чого цей верстат? Що на ньому робитимуть?..

Свердляр, не відриваючись від роботи, лише повернувши голову, подивився й відповів:

— Точитимуть колінчасті вали.

— А навіщо вони?

— Для мотора.

Чорнороб з такої відповіді не вдовольнився, але далі розпитувати не зважився — не хотів заважати старому працювати, знаючи, що на збиранні плазунів чекають на осі.

Коли Розмило звільнив кондуктора від осі, чорнороб підвівся й подав йому з підлоги другу. На підлозі лишалось їх декілька штук. Свердляр, заправивши другу в кондуктора, запацав руками по кишенях. Він шукав сірників. Згасла цигарка стриміла у роті. Хотів припалити, але сірників не було. Не сходячи з місця, він заходився ловити поглядом поміж верстатами й колонами прогонів вогонь цигарки когось з робітників. Але в ту мить ніхто не палив і погляд його зупинився на новому, щойно встаткованому верстаті.

— Це, брат, гроші, — мовив він, звертаючись до чорнороба і вказуючи пальцем в напрямку до прогону „Ж“.

— Ба, ні, — відрізав чорнороб, — це все за хліб!

— А хліб — не гроші? — заперечив Розмило.

— Гроші, — зам'явся парубок, — але не такі...

Розмило, трохи дратуючись, запитав:

— А які ж? Такі ж самі, які й я заробляю. Тільки їх більше, а я роблю за сотню карбованець дев'яносто шість копійок. Скільки я маю зробити, щоб заробити такого багато грошей? Га?

Старий свердляр своїми словами розбуркав у чорнороба щось рідне, що досі дрімало в ньому:

— А скільки ви їх зробите?

— Та коли як. Дві... дві з половиною сотні, а як бува підеш до вітру, то й згубиш хвилин п'ятнадцять. Та як отак на день тричі, то вже й знай — двох сотень не зробиш.

Розмило казав правду. Крайнє гніздо вбиральні було його улюбленим місцем і якщо воно було кимнебудь зайняте з робітників а інші гнізда вільні, він неодмінно чекав, доки воно звільниться.

Йому самому недовподобила була ця звичка, але перемогти її він не міг, як не міг зректися своїх підрахунків і розрахунків, тютюну і, особливо,

випивки. Бувало, коли міцний у ногах, то виходив на роботу. В такому стані він менше працював, а більше бешкетував. А коли вже, бува, зап'є, то й прогуляє.

Думка чорноробова крутилася біля того, що мовив старий свердляр.

— За місяць це багато становитиме грошей?

— Карбованців сімдесят, вісімдесят, а як коли, то й дев'яносто. Ми робимо відрядно. Ось чому таке й буває... різно, — пояснив свердляр і підніс руку до рота. Витяг цигарку, відірвав половину намоклого мундштука й попрохав чорнороба:

— Ти побудь тут, а я зараз припалю.

Сутула його постать замаячила між верстатами й колонами цеху, то з'являючись, то ховаючись і нарешті зовсім зникла.

VI

Бригадир Величко за півгодини виходив увесь цех. Заврозподілу Черніна ніде не зустрів, але, проходячи повз мідницьку, де дівчата робітниці нанизували ніздрюваті наборні платівки жовтої міді на трубки секції червоної міді, збираючи гармошки радіаторів, Величко угледів здаля зігнуту постать Черніна. Заврозподілу схилився над глибоким майданчиком обіпершись руками на залізні пруття запобіжної огорожі і дивився, як регулівник вислухував довго голе серце трактора—мотор. Довга трубка, із метр завдовжки з раковиною для вуха на однім краї, схожа на стетоскоп, другим краєм пересувалася регулівником по шлуночках цього металевого серця — циліндрах.

Наблизившись до Черніна, Величко гукнув:

— Ну, чого захопився не своїм ділом! Іди лиш, давай пальці.

Заврозподілу зніяковів, трохи почервонів, але, швидко отямившись, відповів:

— Я ж звелів чорноробові, щоб приставив. Там уже були готові.

— Звелів, звелів... Звеліти одне, а пильнувати — друге. Старий чорт і досі шукає сірника!

Маленька постать Величка сердито наїжачилась:

— Куди дивився, про що думав, коли наказував подавати? Привіз не зеньковані пальці. Шпонки не заженеш через задри. Ех, робота, мать...

Чернін сприйняв цю своєрідну догану, як належний засуд своєї недбайливості. Він ходив до верстату свердляра Розмила, але не подивився сам на просвердлені осі ланок плазуна, а лише мовив чорноробові:

— Відвези на збиральну.

Самого свердляра не було.

— А де ж старий? — запитав Чернін.

— Пішов припалювати цигарку.

— Куди?

— Шукати сірника.

— Ну, годі, вези, — йдучи геть, мовив знову Чернін.

Тепер, коли бригадир Величко згадав його давно померлу матір, Чернін не образився: сам винен. Осі, складені в піраміду, були незеньковані. Дірки по краях були гострі й нерівні.

Він пішов слідом за бригадиром туди, де збирають плазуни. Біля скрині стояв візок з залізним тазом, а в ньому — осі.

Бригада, що збирала плазуни, сиділа без діла. Простій тривав вже більше, ніж півгодини. Хто з робітників мовчки палив, хто розмовляв, а невсипущий бригадир кидав у горно заплішки з великими круглими головками. Потім брав довгі кліщі і встромляв заплішки, як шпильки, у розпечене вугілля головками донизу.

Заврозподілу підійшов до візка, взяв одну вісь і побачив, що осі не зеньковані.

— Вези назад до верстату, — тихо мовив Чернін, звертаючись до чорнороба, що сидів на ручці візка. А сам пішов уперед.

Свердляр Розмило вже повернувся. Він стояв біля верстату і, підіпершись лівою рукою, палив. Заврозподілу підійшов до нього й запитав:

— Де вештався?

Свердляр спокійно відповів:

— Ходив по сірника.

— Півгодини шукав, а з-за тебе простій на збиранні!

До верстату під'їхав візок.

— Пальці ще не зеньковані. Швидше давай!

— Та я, — розгнівися Розмило, витираючи носа рукою, — хотів тільки но змінити свердло, щоб зенькувати, аж гульк... пальців немає біля верстату.

Свердляр, мружачи очі від диму цигарки, взяв молоток і почав вибивати свердло.

— Подаси, — йдучи геть, наказав Чернін, — коли будуть готові.

VII

За чверть години перед кінцем роботи третьої зміни залишав роботу свердляр Розмило і, як завжди, йшов з вузлом з червоної тканини під рукою. В цьому вузлі він носив шматки хліба, що збирав по столах. Зразу він ніс лише частину того, що зібрав у їдальні. А на дні його струментальної скрині завжди лишався запас, що вже взявся цвіллю.

Коли він переходив від столу до столу, цікаві робітники питалися:

— Гей, дідугане, навіщо збираєш шматки?

Простягаючи руку, щоб узяти залишені шматки хліба і ховаючи їх у брудну полотняну торбинку у другій руці, відповідав:

Птахам!

Того дня бригадир Величко йшов на першу зміну. Свердляр він зустрів на сходах біля полотна щойно прокладених рейок.

Нагорі сходів була збита арка, оббита червоним. Згори арки по червоній полосі білі літери промовляли про річне завдання тракторного цеху, а в бокових квадратних колонках арки вставлені були невеликі шкельця й було вимальовано:

(Ліворуч)

„ЗАВДАННЯ НА ТРАВЕНЬ — 125 ТРАКТОРІВ“

(Праворуч)

„ВИКОНАНО ЗА ТРАВЕНЬ 66 ТРАКТОРІВ“

Відомості були свіжі. Чорна фарба ще не висохла. Їх виписав напередодні першого червня окатий активіст — розмітник другої розмітки, як і все інше, написане на тканині арки, збудованої до дня Першого Травня.

Величко, читаючи відомості, завважив свердляр Розмила, що наближався до нього:

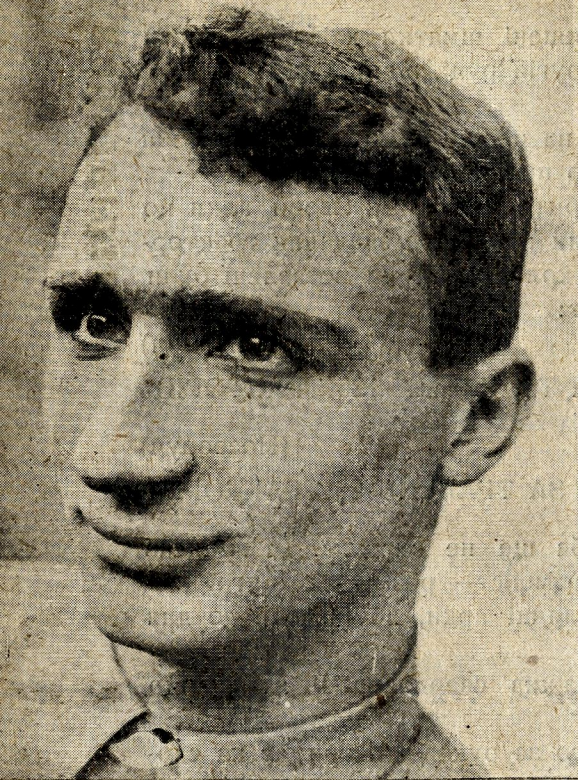
— А зажди но, — піймав він старого за рукав і затримав на сходах. — Дивись. Бачиш? Знову прорив! П'ятдесят дев'ять не вистачає. Пропалив ти своїм сірником промфінпляна!

— Хіба ж я о...

Свердляр відразу змовк і вузластими пальцями, відчуваючи ніяковість, ще дужче натяг на очі брудного козирка картуза.

Так вони й розійшлись. Один зійшов униз і пішов байдужою ходою, а другий сумно зійшов нагору, почувавши, що ніколи не подарує свердлярові Розмилові його боргу пролетарській державі з-за його сірника.

Народився в Артемівському 1910 року, закінчив 6 груп трудової школи та ФЗУ з фаху токаря.

П Р О С Т І Т Ь

Над осіннім ранком
Рожевіють тіні,
Небо, мов на провесні,
В листі — жовтизна.
Ніч лежить під тином,
Сьніг попід стінням,
Ніч не хоче людям
Ні добра, ні зла.
Ну, а я?
Що ж бо дам я людям?
Я, мов вітер листя,
Розсипаю дні.
І неначе святом,
Я блукаю в будень.
Я іду самотній.
Я — один.

Та осінню тишу ген гудок проріже,
Пообсиплють сосни
Частину суху.
І під гук бадьорий,
Я, міцний і свіжий
Знов з'явлюся раптом
У своїм цеху.
Це ж мене, прогульника, згубила
Осени веселої листвяна гроза,
Я іду й виспівують зубила,
Як ото співали
Кілька день назад.
Так не кину ж більше
Я оту роботу.
Не підуд блукати
В гушину руду.

Буду ж я робити
 До рясного поту,
 І просить надбавки,
 Більше не піду.
 Миготять ostrужки
 І паси пружисті,
 Ех, наздоганяє
 Думки поворот.
 Як же я на осінь,
 На осінні листя
 Проміняв верстати,
 Проміняв завод?
 Зрозумів я раптом:
 Щоб паси спішили,

Щоб лунав верстатів
 Безугавний гук,
 Цим гасам пружистим,
 Молоткам, машинам
 Треба сил багато,
 Треба дужих рук.
 Так мене ж не зваблять
 Ранки оті гарні,
 Не захопить осени
 Листвяна гроза.
 Був я прогульник,
 Буду я ударник;
 Доведу роботою
 Те, що тут сказав.

Р О Б К О Р А М

(У Р И В О К)

...І ми тепер надійна є опора
 Для партії, заводів і цехів.
 Ми — величезна армія робкорів.
 Розвідницькі дивізії бійців.
 І от у боротьбі з опортунізмом,
 У боротьбі за твердий промфінплян
 Озброєні могутнім ленінізмом,
 Ми розриваєм мряку і туман.
 Там, де прорив пливе, мов у нетечу,
 В бюрократизму і недбальства шум,
 Кричи, робкоре, й розсилай картечку
 Рядків буйних несамовитий струм.

У Ц Е Х У

П Е Т Р О В І Е Л К І Н У

Молоком попливла юга.
 Сонце промінням пише,
 Спека тяжка ляга
 На гарячу, повільну тишу

Стогін тяжких коліс
 Серце злосливо дряпа.
 Ондечки звід проніс
 Циліндра важучі лапи.

Рівно гуде верстат,
Шківи промінням мають.
Ех, та якби ж то на став,
Там солов'ї співають!
Солов'їну б послухати трель,
Подивитись би в тихе небо...
— Петре, а дай но дрель! —
Центр засвердлити треба.

До вишні причепиться шпак,
Квіти тремтітимуть гарні.
Заправлю но краще різак,
Не дурно ж я — ударник
Плескоти хвиль — ерунда,
Краще ostrужка стигла.
Програму повністю дам,
На став і завтра встигну.

НАШЕ ЗАВТРА

Раніше рік,
Сьогодні день,
Година — завтра —
Це наш час.
Це майбутнього кінь іде
До нас.
Раніше не будували.
Продавали — купували.
Продавали.
Вугілля. Хліб. Нафта.
Нам. Для нас.
Епохи зішлись.
Наша епоха
Наш час.

Сьогодні й завтра —
Це наше вчора.
А от наше „сьогодні“ —
Майбутнє.
Вперед, комсомольці,
Ми — днів шофери —
Простуєм шляхами
Буднів.
І кожний від мене
Точений шків,
І кожний від тебе
Зібраний трактор —
Це майбутньої пісні мотив,
Це — наше завтра.

КОМСОМОЛЬЦІ
БЕРЛІНУ

● Специфічно німецький оркестр з дрібних духовий струментів.

З флангів

руки гойдаються
кроку в такт.

Сірі уніформи,
червоні прапори.

Рвучка команда.

Так

Хлопці з Веддінгу в юнацький день
Ідуть по блискучих вулицях Берліну
І луна їх пісень,

гей, бринить і гуде,

І тремтять з переляку дзеркальні вітрини.

„Хто піде з нами
проти Гітлера на бій.
Макс Гельц веде бійців.

Нам треба

вперто маршувати.

Пан Гітлер,

мусиш ти здихати.

Цілай —

вогонь!

І знову закладай,

Ні кроку,

Ні кроку назад не відступай ●.

Ось тисне розгублено
в стіну плече

Чорносмокінгний бюргер
в коректній панамі,

Догоріла сигара йому
зблідлі губи пече

Він не поміча —

Його палиця замахує
білу сукню

Жовтявій, фарбованій дамі.

Він не поміча —

Ось у жовтих крагах блідий юнак
Спішить у підвороття

А погляд

Не може од бруку одвести

І хова тонкоостий

тремтячий кулак

На лацкані
чорний гачкуватий хрестик.

II

На розі поліцай
зелений і сукняний,
Виблискують лаком
реміння і чако ●
Він, гумову палицю
на стегні кам'яному
Гойдає білою,
рукавичною рукою.

III

А повз нього. Повз його погляд
навмисне байдужий
Ідуть
Сині кашкети —
в шерegu
три.
Хлопці, дівчата
веселі й дужі,
Червоні транспаранти
червоні прапори...
Вулиця наша,
дорогу, поліцаю!
Геть із шляху,
фашисти й фашистята.
Зупиняйте авто!
Зупиняйте трамваї!
Сьогодні наше свято.
Ми перевіряємо нашу міць,
Щоб знову прийти, коли настане час,
І тоді
не плякати,
а крицю рушниць
Ми понесем на плечах.
Скоро вже,
скоро вже
grimне боротьба,
Радянську Німеччину
створимо ми.

До бою, до бою,
сурмачу, сурми!
РОТ ФРОНТ
РОТ ФРОНТ
ГРИМИ, БАРАБАН.

З А В Т Р А
(У Р И В О НУ)

Банкіри,
Промисловці,
Дипломати,
Рантьє,
Маклери,
Журналісти,
Єпископи,
Парляменські депутати,
Генерали,
Шпиги
І міністри
В кабінетах оббитих тисненою шкірою,
В біло-срібляних залах люксус — готелів.
Над мапами,
Над плянами,
Над пляшками коктейлів.
Вираховують,
Вивчають
вимірюють...
Нас,
Наші кордони.
І наші дороги,
Наші поразки і перемоги,
Наші прагнення,
Пляни,
Проекти,
Так досягнення, як і дефекти,
Наші індекси і балянси
Наш транспорт, наші фінанси,

Певно і точно
Винайти точку,

І

Несподівано
(Геть дипломатичні забобони!)
Смертю

Плеснути на наші кордони,
Щоб наших заводів і міст
Грюкіт робітний

Згасити в душних обіймах іприту,
Щоб у маєтках радгоспів

І колгоспів

Цвіли чорні троянди

Гарматних розривів,

Чорні, вогнясті, смердючі троянди...
Щоб ярами, гукали куркульські банди
І трупами мітили

Поновлені межі,

Щоб ночами

На обріях,

Сяли пожежі,

Але насамперед —

Щоб наші заводи, копальні, елеватори
Охороняли їхні... європейські салдати,
Щоб наше вугілля,
нафту

і руди

Вантажили їхні поїзди й пароплави...

Ні!

Такого

Ніколи,

Ніколи,

Ніколи,

Не буде!

Цьому заперукою —

Наші лави...

Коли покличе партія,

Коли покличуть ради,

Підіймуться маси мільйонні.

Ми станемо в шереди,

В ударні бригади

Не цехів і заводів,

А дивізій і батальйонів.

Кулемети... Лемети... Мети... Ти...

Грім гармат,

Грюкіт і тупіт.

Ура!

І на переможних наших прапорах
Сяйво великої мети.

Заповзають в поросі

Розчавлені гади,

Позаду лишисться останній кордон;

Нас зустрінуть на заході

Нех жіюць ради!●

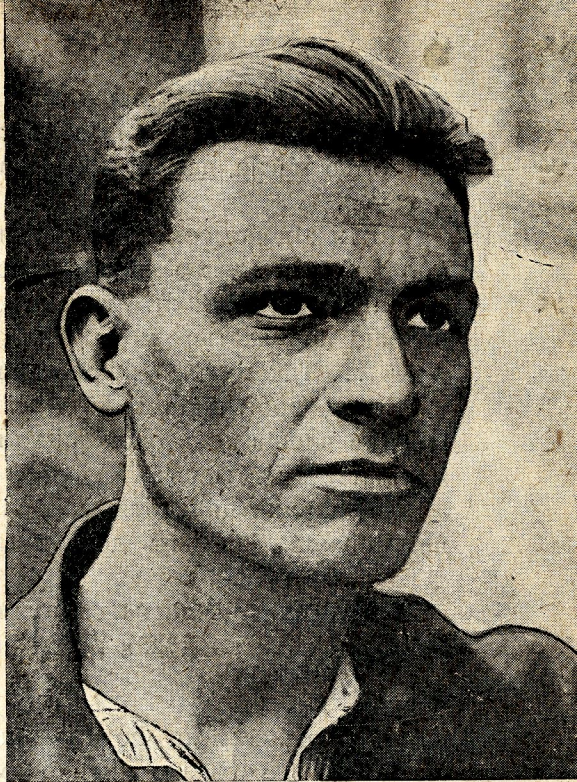
Лонг лів Комінтерн!●

Рот фронт!

● Хай живуть ради (польськ. мовою)

● Хай живе Комінтерн (англійськ. мовою).

Народився 1909 року на Харківщині в родині робітника. Освіта — семирічка. Писати почав з вересня 1930 року. Фах — електрик.

„Р У Б І Н И“

УРИВОК З ОПОВІДАННЯ

Побувавши в час відпустки на великих заводах Дніпропетровського, Федір, молодий машиніст, побачив, як відстав їхній завод в налогодженні роботи.

На завод вже давно почало проникати соцзмагання.

Федір привіз віру в цю новітню форму й сподівався, що цю віру в нього вирвуть і рознесуть по цехах, по заводу.

Але цех поставився холодно і це трохи його розмагнетило.

Він повернувся геть від здивованого Миколи, без мети дивлячись в велике вікно електросиловні.

— Замислився, парняга, видко не радий, що повернувся, коли побачив, що на ладан дихаємо,— промовив Микита, маленький натоптаний мастільник.

„Дурень, і хто ж, крім дурня, може сподіватись, що його понесуть на руках за те, що він інакше від інших думає. Що є один проти тисячі?“— майнуло в голові Федорові, і він пішов звідси з однією твердою думкою в мізку.

Через кілька днів відбулися чергові збори силовні. Від цехкому й адміністрації виступали з доповідями представники, говорили про економію масла, нафти, про потребу доцільно використовувати устаткування.

Потім від комсомолу виступив Федір і в простій формі розповів про героїчну працю дніпропетровців.

Каталі, доменники працюють у дуже несприятливих умовах, але в праці відчувається могутність і єдність кляси...

— ... Так мусимо працювати й ми!

Серед робітників тихо — всі слухають. Федір закінчив тим, що об'явив членів показової бригади силовні. Хлопців підтримав старший машиніст — партієць:

— Машини переобтяжені і тільки самовідданою роботою ми уникнемо аварій. Запишіть до бригади й мене.

Загудів гудок.

Зачмихали дизелі, на відповідь задзвеніли шибки великих вікон.

Завод задихав дужо, розмірено.

Одного ранку до Федора підійшов натоптуваний Микита.

— Що з того, що ми економимо мастильні матеріяли, коли машиністи на випробувальні стали витрачати більше за колишні норми. Це, по-моєму, таке... що й казати не варто... а ми скидаємося на дріб'язкових людей.

Федір скипів:

— Чиєї пісні співаєш?

— Так воно виходить,— і відійшов геть, розвівши в боки лікті. Федір насилу переборов себе, але, щоб не видати свого хвилювання, нахилився над верстатом, розбираючи деталі фільтру для спрацьованого мастила.

„Це вже нікуда, коли в самій бригаді різнобій. Микита видко працює не на совість, а так за компанію“.

Галас дизеля виривав окремі думки й гасив тут же на місці. Думок випливало багато, але не виходило чогось стрункого, реального.

Між думками він прислухався до цокоту хлипаків — все як треба. Глянув на розподільник енергії — видко теж спокійно, бо електрик стоїть, притулившись до колони й водить очима по приладдю, що показує обтяження машин.

— Кхе-кхе!.. — підійшов старенький начальник станції, — ви ударник, а так кепсько працюєте.

Федір глянув в обличчя. Воно було насмішкувате: навколо очей тіпались білі зморшки.

— А це що мудруєте?
 — Фільтр для мастила.
 — А той бак?—і тут обличчя зробилось серйозним.
 — То одстойник, а не фільтр, він не дає того, що треба.
 — А то вже не ваше діло, нехай цим клопочуться інші, ваше — машина...

Не встиг доказати, як підійшов старий машиніст Ус.

— Василю Мосійовичу, а як же щодо хлипаків на камеру?

Обличчя знов насмішкувате.

— Я ж вам казав, що послаблювати стовбу не будемо. На бальонах є редукційні хлипаки і цього досить.

Ус перейшов в контр-атаку:

— Хлипаки ми поставимо неодмінно, бо обтяження на дизель росте й щодня підіймається тиснення. Закінчиться вибухом — це закон.

В цей момент на приладах розподільчого щита заплигли стрілки, а дизель, збавивши обертів, зачмихав лунко, важко.

— Бачите, що коїться...

— Якщо вся арматура буде чиста, без опадів нафти, вубуху не буде... а буде... вина ваша особисто,— і знов запобігливий голосок і насмішувата фізіономія,—подайте пропозицію до головного інженера.

— Хлипаки поставимо, хоч би прийшлось іти до самого чорта, а не до механіка.

Начальник низав плечима й пішов, мурмотячи собі під ніс. Дизель важко гунав, хлипаки зверху чітко відбивали такт.

Старий Ус підійшов до розподільчого щита і, оглянувши амперметри, покачав головою.

— Хлопці, машину обтяжуємо не по днях, а по годинах. Дивіться пильно, щоб чого не трапилось, поки оті головотеси не поставлять нової.

Завод терпів велику нестачу енергії, а взяти нема звідки. Незабаром даватиме її Дніпрельстан, що до нього 70 кілометрів, а покищо силовня вже кілька місяців задихається від обтяження. До трьох дизелів додали кілька старих неекономічних парових машин — мало. А промфінплян ріс. Замовлення сипалися з центру, як з неба дощ, Завод дає найкращі тракторні візки для колгоспів, дає добрі букарі сівалки. Завдання приходять, їх виконують вчасно і тоді в центрі вирішують, що з енергією все гаразд. Тут насаджуються люди, машини, а десь бюрократичним одпискам немає кінця. Справа з установленням нового потужного дизеля лізе черепахою.

Кінчалась зима.

Треба було натиснути на букарі, на сівалки, але знову вузьке місце — енергія.

Всі три машини задихалися. Найпотужніший дізель збавив на багато обертів і по цехах загаялись трансмісії, верстати. З машин не злазять, ходять, мацають. Від циліндрів віє неприємною теплою, як від голови хворої дитини. Кожну частину вільної години протирають, продивляються.

Але трапилось.

Великий дізель, що за нього було стільки сперечань з адміністрацією, став неухильно збавляти оберти, став часто захлинатися і тоді на розподільному щиті задзеленчали дзвінки телефона: „... електромотори не тягнуть трансмісій... не тримають деталей магнетові столи... не дмуть горна... прибитими тваринами поззаюгь зводи...“

... „В кузні не працює вентиляція робітники задихаються...“

При останньому повідомленні машиніст схопився і підійшов до дізеля, щоб додати обертів, але не встиг доторкнутися до регулятора, як дізель закрехтав, щось зарипіло і по приміщенню розлігся важкий гомін — вибух.

У стовбі вирвало кусень чавуну, винесло всю арматуру і з дірки полила вода хутко, нестримно. Заметушились люди, заойойкали...

Дізель почав ставати. Мов поранена тварина, стогнала його чавунна насть, а вивернуті на гору тельбухи із мідяних трубок підтримували цю схожість. Божевільними очами дивився на це машиніст Ус.

— Казав... казав, що це буде.

Збігались люди, хтось з бригади кинувся затамовувати воду.

— Не смій! — пролунав голос Федора, молодшого машиніста, — згорять вальниці.

І цей голос розбуркав всіх, що стояли навколо.

— Направляй воду в яму.

Вода, що розливалась раніше по приміщенню, пішла на приготуване їй місце. Всі метушились, кричали. Дізель зупинявся. Ще лишилося кілька обертів і ці оберти були затяжні, тремтливі. З середини чулось могутнє сопіння та клеткотання води. Ще раз — і все стихло. Тільки по кутках торохтять невеличкі „мотоциклети“.

Завод майже цілком став. На подвір'ї, в цехах — мертва тиша. Тільки хто відчуває нутром завод, хто не мало на ньому попрацював, той знає, яке почуття викликає перестій велетня. Робітники ближчих цехів вийшли на подвір'я. Чулись різні розмови. Від простенької самозаспокійливої брехеньки, що щось невеличке зламалось, до величезної панічної: що розірвало всього дізеля.

Ось усі розступаються, до дверей силовні біжить начальник, старенький сивий дідок, підтримуючи невеличкий чубок, що прикриває лисину.

— ...Пам'ятаєте мою пропозицію, я ж казав... а тепер що робити?..

Дідок кліпає очима, мовляв авжеж казав. Обличчя у нього біле з жовтими плямами попід очима. Він нерухомий, не знає з чого почати.

Тоді головний інженер:

— На ремонт не менше чотирьох днів

— Чотири дні?

— Чотири?..

З-за фундамента визирає мастильник і, почувши про термін ремонту, біжить до Федора розповісти.

Дізель остуджується і поволі зменшують воду, вже чути не хлюпання водоспаду, а тихий плеск струмочків.

Всі захлюпали в калюжах, і один поперед одного нашвидку дають вказівки щодо ремонту.

Всі кричать, усі нервують.

Тоді встає на фундамент Ус і заявляє:

— Ремонт зробимо за одну добу. Треба тільки дати струм у чавунноливарний, щоб вилити оцю покришку, і десять слюсарів.

Інженер дивиться на нього і щось гадає, видимо не погоджуючись з ним.

— ...Ага, ви хочете так... гаразд. Тільки вам треба не менш як дві доби.—І, повернувшись до своїх колег, заявляє:

— Дуже самовпевнена людина, але він, мабуть, зіб'є свій гонор, бо температура так скоро не спаде. Вона протримається не менш як добу.

Через годину в приміщенні над дізелом тріщали талі, вештався звід, а попід низом лазили слюсарі.

Як слюсарі до запаморочення лазили під машиною в розпечених камерах, так кілька електриків на морозі під метелицю перемикали електричні проводи. Один з цілих моторів повинен був робити на ливарний цех.

У боротьбі минула ніч. Група слюсарів без відпочинку, напружено гризла зубилами, терпугами чавун стовби.

Нерівний злам треба згладити до прямої лінії, щоб потім відірвану камеру зробити з прилогого чавуну. Ранком сповістили, що дві вилиті камери браковані. Це відкидало термін пуску ще на півдобу.

Ус, що працював нарівні з слюсарями, вперше за добу взявся за запаморочену голову. Тоді Федір відвів його набік і щось доводив, розмахуючи руками.

З
П
Х

Машиніст просвітлив і, видимо, на щось дав згоду, бо, покликавши слюсарів, які стояли недалеко, звелів їм збирати спірального холоднака, не вважаючи на те, що камера залишилась відчиною.

Чулись лише окремі незрозумілі слова.

Дізель з тимчасовою надбудовою, на вид як самогонний апарат, пішов зранку. На розподільчому щиті загорілись червоними рубінами сигнальні лампочки, що значить — цехи увімкнено.

Народився 1905 року в Харкові, в родині робітника. Працювати почав з 1917 року. П и ш у з 1926 р о к у.

У   Р   И   В   О   К

Ще до моря ніч і день;
ескадрон спочине,
над очима сон іде,
за плечима сон веде
звичайні картини:
В кузні тупіт,
в кузні тупіт,
не підків, —
молотків,
розсипає дзвони —
Іван рухом молодим
торкає підойму.
Незнайома
молоту нірвано,
йому буйную
дай бучу.
Кує шаблю

для Івана
тонку
і блискучу.
Гех!
Дай удар!
Розгойдав!
Ще раз дай!
Дав!
Наче місяць молодий
промінистий і кривий,
шабля.
Тай повисне на боці,
вибачайте молодці —
шабаш.
За наказом воєнкому,
хлопцю молодому
в армію —

Не в старії салдати,
нам плаксиві не співати
арії.
Починайте отакую
славную, —
ворогів ми атакуємо
лавою.
Будем бити, їх, рубати
разом,
подавай но пан зубатий
в'язи.
І цех гудів, бо добре знав,

що коваль Іван
загартований.
Доставили ті слова,
що бувають сховані
і горна в полум'ї гули
і маса вся гула;
так провозжали ковалі
Івана Гулая.
Ще до моря ніч і день —
ескадрон спочине,
над очима сон іде,
за плечима сон веде
звичайні картини.

ВІЙСЬКМОРИ

Нам звеліло
суворее море.
Хвиль полюбити мотив,
нам
блакитні простори
соняшні
стелять
путі.
Ми залишили
ниви
і шахти,
кохаючи
ніжно
і юно.
Ми стали
на вахті
прийдешньої комуні.
Морями
гуляють лінкори.
Їм товариш —
сонце з гір,
гей, друзі,
юні військмори!
на рейди,

на рейди зір.
На обрій
бінокль,
капітане!
На захід
прожектори
поверніть:
Дредновтом
з туману
встане
мара
війни.
В портах,
під небом голим чалим
далеко рідної землі,
нудьгують
на причалі
панцерні кораблі.
І може
приборкане море
обурять
міноносними
жартами,
Тоді

гарматні
здіймемо брови,
скажемо:
не заважайте,
не заважайте
комбайнам,
мартенам
і домнам.
Хай встають
Дніпрельстани

в гуркоті
будівничих штормів.
Ми водимо
з вітром крилатим,
під стягом
червоним
човни.
Ми несемо
на гарматах
смерть
війни.

РОГОВИН

МОТОР № 2401

Випробувальна станція дриготіла, як у горячці. Від страшного гуркоту і торохкотіння, що йшло від чотирьох моторів, люди нічого не чули. Розмовляти було неможливо, а тому тут завжди порозумівалися або знаками, або криками. Чотири чорні сталеві потвори наповняли невелику залю станції жаром своїх тіл, гуркотом своїх залізних частин і димом від бензини. Синій дим, заливши все приміщення, плавко підіймався вгору, стелився під бетонну стелю з скляними ліхтарями● і смугнастими хмарками кидався до електричного вентилятора, що, гудучи своїми крилами, гнав його в холодну ніч. З стелі, відтіля, де крізь скло даху заглядала в станцію темна зимова ніч, від трьох великих ліхтарів розливалось яскраво електричне світло. І тоді, серед цього моря диму і пекельного гуркоту, від світла електрики можна було побачити, як біля чотирьох чорних моторів заклопотано метушилися регулівники. Всі вони були в чорних засмальцьованих комбінезонах, з брудними руками й спітнілими від задухи обличчями.

● Заскляні вікна для світла.

Це було місце найвідповідальнішої і найнапруженішої роботи цеху. Там, за залізними зеленими дверима станції, чулось гудіння й ритмічні стуки півтисячі нових найскладніших машин — токарних, стругальних, фрезерних і інших верстатів. Відтіля несло жалібне скигління залізних стружок, що роздратованими гадюками вились з-під різців, чулось розмірно-повторне хляскання пасів, що без краю бігли від верстатів угору до трансмісій і знову збігали вниз; чувся гомін багатьох людей. Так само, як і тут, при світлі електрики робітники другої зміни напружено слідували за працею своїх верстатів, намагаючись, щоб машина зробила якомога більше. А поряд з самою станцією, тут же за дверима була збиральна, де десятки робітників в брудних спецовках з сотень різних деталей, що їх обробили верстати механічної, складали готові мотори й трактори.

Вздовж збиральної на рейках конвеєра вже стояло штук вісім напівготових моторів. Тут, на випробувальній станції, ці мотори вперше почнуть крутитися. Тут вперше крицеві серця майбутніх тракторів почнуть битись, і люди, перш ніж поставити їх на трактори, випробовували їх, вислухували, обдивлялись і тільки тоді пускали далі.

Ось що серед гуркоту й диму робили регулівники за залізними дверима станції, на яких всякого цікавого спиняло суворе попередження: „Вхід до станції стороннім особам категорично забороняється“.

Робити тут було важко: завжди в диму, від якого слізилися очі і забивало дух, в гуркотінні, в брудній і засмальцованій одежі. Завжди біля гарячих моторів. Але помалу люди звикли до всього і вже не помічали ні диму, ні гуркоту, ні жару. А коли сюди заходила яка-небудь нафарбована до гидоти табельниця, або яка інша з конторниць і, скривившись від диму, затуляючи від стукотіння моторів вуха, швидко пробігала в конторку майстра, що була в новому, ще не скінченому, відділі станції, регулівники глузливо реготали й казали.

— Що, не подобається їй наші духи... ще й вуха затуляє... а поробила б вона тут сім годин, що б тоді було? Оглухла б певно...

— Та й вся штукатурка на морді обсипалася б геть, — додавав хтонебудь, — ач як держить пудру.

І коли така „мамзоля“, пробігаючи назад, тікала з цього пекла, регулівники навмисне затримували її чимнебудь і потім, посміхаючись, пускали геть.

Вздовж невеликої залі випробувальної станції, на чотирьох чавунних стандах ● билось чотири гарячі мотори. За стандами, відблискуючи при електриці своїми кулястими й чорними, як у жуків, тілами, стояли чотири динамо на пів людського зросту. Їхні вісі були сполучені з валами моторів, і, коли молодий мотор, гуркотячи, сказано

● Станд — чавунний фундамент, пристосований, щоб встановлювати мотори на випробовування.

З крутив свій маховик, чорна динамо теж починала свій біг. Її мідний колектор тихо бурчав, і через вугляні щітки кудись по мідних ка-
П блях гналась потужна електрика. А біля передньої стіни, проти се-
редніх двох моторів, білили мармуром дві дошки з усякими елек-
тричними апаратами. На цій розподільчій дошці були скупчені нерви
Х всіх моторів і динамо. Сюди, на білі цифербляти амперметрів і вольт-
метрів, через кілька мечиків люди увімкнули всю силу сталевих
потвор. Поверне людина блискуче нікільоване колесо реостату,
і гарячий мотор, грізно і глухо гуркотячи, безсило зменшує свій біг,
а поверне в другу сторону і зраділий двигун, веселіше татахкаючи,
швидше крутив свій маховик.

Але погану славу мав тракторний цех, що випускав з своїх воріт
цих потужних сталевих волів: з місяця в місяць чотиритисячний
колектив цеху виходив з виробничої боротьби з поразками, з місяця
в місяць цех виходив з недовиконням промпляну, з недодаваними
тракторами.

Що далі завинуваченість країни зростала.

Завжди з початку місяця майстрі й бригадири спокійно говорили
всім, що „У мене плян буде виконаний цілком“, що, мовляв, „Я за
свій участок ручуся“. І майже завжди під кінець місяця над цехом
чорною хмарою нависала неминучість прориву. Всім ставало зрозу-
міло, що за тих 5—6 день, які лишилися, цех не дасть стільки
тракторів, скільки треба. Тоді здійснись метушня, майстрі, цеховий
комітет, які до цього були спокійні, що все обійдеться гаразд, по-
чинали турбуватись.

Скликали збори робітників, виробничі наради, притягуючи увагу
на ліквідацію неминучого прориву. Так приблизно було й тепер,
тільки що хіба напруженіше.

Надходив кінець 1930 року, кінець особливого кварталу. Навчений
гірким досвідом, цеховий комітет підняв усіх робітників цеху на
ноги на багато раніше кінця. Мало не щоп'ятиденки скликали збори
робітників. Комсомольські осередки механічної та збиральної орга-
нізували сигнальні пости, що зразу сповіщали начальника та майстрів
про всі прогріхи в роботі. Для виконання пляну на відповідальних
роботах залишили робітників надурочно. Третю зміну на випробу-
вальній станції розформували, і частину робітників перекинули на
допомогу збиральній. А на станції тепер робили лише дві зміни.
Скрізь над верстатами, на інструментових шафах, над прогонами ви-
сіли плякати й гасла, що закликали всіх на боротьбу за виконання
пляну. Цехова газета щодня подавала зведення про стан боротьби
за виконання пляну. Наслідком такої мобілізації уваги робітників цех
підходив до кінця особливого кварталу з великими перемогами.
Готові, блискучі від ще свіжої фарби, потужні трактори один за

одним, глукло гуркотячи плазунами● і татахкаючи моторами, плавко виповзали з цехових воріт на волю. Все йшло начебто гаразд. Але всі знали, що це було наслідком виключної мобілізації уваги всього цеху на ліквідацію прориву. І ця напруженість роботи почувалася скрізь.

Ось чому сьогодні, 31 грудня, всі верстати, здавалось, крутились швидше і робітники напруженіше сліdkували за верстатами, а на збиральній люди скоріше збирали циліндри, вали, шатуни, дифери. Ось чому і на випробувальній станції сьогодні на другій зміні був ще більший гуркіт, ще більший дим і ще більша жара і задуха.

До кінця роботи лишилось п'ять годин. Станція повинна, хоч би що, здати чотири мотори. Біля першого станду молодий, червоний і спітнілий хлопець вже здавав приймальникові першого мотора. Це був технік, що тільки торік скінчив індустріяльний технікум. Він, витираючи щоразу з лица піт, примушував мотор тягти найбільше обтяження. Разом з ним біля мотора стояв приймальник в зеленому халаті. До них швидко підійшов широкоплечий, простуватий інструктор.

— Ну що, мотор іде добре?—голосно крикнув він до техніка

— Іде, аж гарчить,—повернувши до нього голову і усміхнувшись, відповів технік.—Тягне добре, тільки шестерні трохи гримлять.

Барабаш нагнувся до мотора, і, напруживши слух, серед загального гуркоту справді почув шум шестеренок.

— Е, це нічого!—зраділо махнув він рукою,—це на розбірці замінять... а так все добре?

— Да, все,—відповів Сосновик.

Через 15 хвилин мотор здали. Сосновик і приймальник підписали протокол випробування, а хлопці, знявши мотора, одвезли його на візку до збиральної. Це було якраз вчасно, бо незабаром із збиральної почувся довгий свист сирени. Це був сигнал на обід для другої зміни. Мотори спинили. Частину електричних ліхтарів притушили і вся випробувальна станція з гуркотом пішла до їдальні, влившись у загальний потік робітників.

Вийшли надвір. В обличчя дув різкий вітер. Разом з усіма вони перебігли вкриту снігом доріжку, що відділяла цех від їдальні, і ввійшли в великий дерев'яний барак з дощок, де після холодної ночі було так тепло, затишно і світло. Всередині їдальня була вибілена, од стіни до стіни висіли паперові ланцюжки та різнокольорові прапорці. Від батареї парового опалення йшло приємне тепло. Галасливою юрбою робітники другої зміни вливались в їдальню, заповняли проходи і розміщувались за столами. Їдальня наче ожила; загомоніли люди, зареготали молоді робітниці, з якими загравали хлопці. Чулось брязкотіння тарілок та ложок, запахло теплим і смачним

● Плазуни — залізні спеціальні ланцюги, що ними рухається плазуновий трактор замість коліс, які є в колісних тракторів.

З обідом. Бригада випробувальної станції сіла за одним столом. Вони трохи забарилися і тепер сіли останніми.

— Ей, хазяечко,— привітно кивнув Рудий, здоровий хлопець, до розносниці обідів.— Давай же скоріше їсти, бо вмираю, так їсти хочу

— Да, да,— загомоніли й решта,— скоріше там, красуне!

Розносниця заметушилася і незабаром хлопці їли вже перше. Але потім виявилось, що другого немає. Серед робітників, що їм не вистачило другого, піднявся крик незадоволення:

— Що це за чортівня!

— Хто це там так влаштовує?

— Де завідувач?

Кілька чоловіка вискочили з-за столів і побігли до завідувача. Білогар, що сидів разом з Сосновиком, теж вискочив з-за столу і пішов з ними.

— Хто це так завідує, що обіду не вистачає?— Погрозово спитав обурений худорлявий слюсар із збиральної.— Робиш, як проклятий, а ви обідів не даєте.

— Ми не винні, що центральна кухня недодала нам трьох баків каші,— виправдовувався завідувач.

— А хто ж винуватий?— роздратовано крикнув Білогар.— Ми, може, винуваті?

— Самі понажирались!..

Піднялися крики; голодні робітники обступили завідувача і „давали йому баню“.

— Тут лишаєшся на надурочні, а вони, сволота, обідів не дають!— чулось у натовпі. До завідувача зійшлися і ті з робітників, що вже пообідали. Кілька слюсарів, що працювали вже дванадцять годин, лаються, говорили, що підуть додому. В що воно вилилося б, не відомо, бо в цей час на стіл, де ще стояли брудні тарілки та огризки хліба, вискочив обурений Сосновик.

— Товариші!— насаджуючи горло, щоб покрити голоси десятків незадоволених робітників, крикнув він. Крики стихли і до нього повернулись очіливо обличчя.

Це чорт його зна що!.. Це якесь шкідництво...— він махнув убік, де роздавали обіди.— В той час, коли наш цех напружено намагається виконати хоть тепер плян, коли в нас робітники лишаються надурочно і працюють по 10—12 годин, у ідальні робиться такий...— Він обурено вилаявся.— Товариші, ми хоч кров з носу, повинні сьогодні кінчити місячну програму. Ми не будемо кидати роботу...

— Бо сам уже наївся!— Злісно викрикнув хтось з юрби.

— Не наївся!— рвучко повернувшись на голос, крикнув Сосновик.— Я теж не дістав другого, як і ти... і так само голодний... Ми повинні піти зараз і робити... Робити, як більшовики.

Юрба незадоволених робітників гула, як рій бджіл. Сосновик, стоячи на столі, на якому жадібно бряжчали брудні тарілки, кричав до хрипу:

— Це наплювать, що через якихось шкідників ми голодні. Це нас не зіб'є... Я думаю, що ніхто не кине роботу. А от про цих... ми поговоримо... Геть гнати таких, хто не вміє робити там, де його поставили!

— Правильно! — почувся чийсь голос.

— Гнати таких паразитів!

Завідувач стояв серед юрби, безглуздо кліпаючи очима і незрозуміло дивився на всіх.

— Моя пропозиція така, — вже наостанку додав захриплий Сосновик. — Іти всім у цех і ставати до роботи, а про сьогоднішній випадок довести до відому адміністрації.

В цей час на стіл вискочив з юрби член цехкому, фрезеровник Малоштан. Він, ставши поруч Сосновика на цій імprovізованій трибуні, одкашлявся швидко і звернувся до всіх своїм гучним голосом:

— Товариші! Я цілком згоджуюсь з пропозицією Сосновика. Ми повинні показати свою більшовицьку стійкість. Ми докажемо, що ніяке шкідництво не переб'є нашу боротьбу за виконання промфінплану. Ми всі, хто тут є, повинні піти зараз до цеху і працювати... Програму особливого кварталу через те, що з вини якихось голово-тесів другій зміні не вистачило обідів, ми зривати не будемо. Коли в громадянську війну ми голодні і обідрані могли розбити білогвардійські банди, могли взяти Перекоп, то й тепер ми доведемо, що виконаємо свій плян. — Він бачив по обличчях робітників, що його слова мали вплив, а тому перейшов зразу до конкретного:

— Я голосую: хто за те, щоб зразу всі, хто є, пішли в цех і стали до роботи?

Десятки брудних порепаних від мастила й роботи жилуватих рук піднялось угору, хоча він ще не кінчив.

— Так. — Задоволено проговорив член цехкому. — Тепер — хто проти?

Над юрбою чорних робітників не піднялась ні одна рука, хоча почувалось, що там, попід стіною, є такі, що підняли б. І коли люди почали ворухитись, щоб виходити з їдальні, він додав:

— А за сьогоднішній випадок вже будьте певні, цехком справу доведе. За це діло я сам візьмусь.

Незабаром задзеленчав дзвінок, чорні робітники, суцільним потоком напіраючи на двері, почали виходити геть. В цеху увімкнули електромотори. Закрутилися верстати, захлескали паси, і цех знову наповнився гуркотом роботи. На випробувальній станції так само пустили мотори. В будці майстра зібралось кілька регулівників, Сосновик

і інструктор Барабаш. Сюди, через заскляну стінку, гуркіт моторів чувся менше, і слова людей можна було розібрати. Темою балачок була звичайна подія в їдальні.

— Ні, це таки справді якесь шкідництво,— знизуючи своїми великими плечима, ніяк не міг заспокоїтись здоровило Рудий.— Саме в останній день вони придумали таку штуку.

Було дивно, що цей добродушний здоровило теж обурився. Цього хлопця, що чотири місяці тому демобілізувався з флоту і став на станції регулівником, було важко вивести з рівноваги. Тепер він лаявся:

— Ну, яка тепер у мене охота робити, коли я голодний, як собака? Ще й о 3 годині не пообідав... Сволота!

— Не в тому, річ, Рудий,— перебив його Сосновик,— ти то ще будеш робити... і я буду, і Барабаш, і Дзюба будуть. Я знаю, що ми робитимемо. А он, що оті кажуть, що недавно на заводі. Ти ж чув, як бубоніли під стіною такі... А в нас їх багато. У нас повно таких, що прийшли з села. Що ще не свідомі... От у чому біда.

— Так і я не хочу голодним бути,— стенувши плечима, сказав Білогар.

— Нікому не хочеться бути голодним,— відповів Сосновик.— Але ми знаємо хто в цьому винний. А в нас є такі, що не розуміють цього.

Хлопці ще довго сперечалися, поки в будку не прибіг Ванька Чвальный. Це був наймолодший робітник станції.

— Сосновик, можна вже мотори здавати. Іди в станцію, а я піду пошукаю приймальника.

Сосновик підвівся і вийшов у станцію. Мотор на третьому стандарті йшов добре і його швидко здали.

До десяти годин вечора здали ще один мотор. І тут стало видно, що четвертого мотора до шабашу не здадуть.

Коли стурбований Сосновик підійшов до стану, біля мотора регулівники щось вовтузилися.

— Ну, Рудий, як там справа? — спитав Сосновик. — Що тут у вас скоїлось?

Рудий разом з Дзюбою, теж колишнім матросом, удвох прикручували гайки під картером мотора.

— Ось, мастило тече... — приглушеним голосом проговорив Рудий з-під мотора.

— А ви вже притиснули гайку? — нахилиючись під мотор, спитав Сосновик.

— Та от притискуємо.

Прибіг стурбований Барабаш. Він працював тут на станції вже три роки, і знав всякий мотор, як свої п'ять пальців. Сидячи в будці майстра, він по самому гуркоту міг сказати, як працює мотор. І почувши, що мотор замовк, він зразу прибіг сюди.

— Що таке? — наставивши на Сосновика своє вилицювате, простувате обличчя, запитав він. — Чого мотор спинили?

— Мاستило тече он з картера, — показав той рукою.

Гайки підкрутили, але мاستило текло. Виявилось, що там був надбитий край.

— Значить треба міняти картер, — безнадійно проговорив Сосновик.

— Да... Не інакше, — розвів руками Барабаш. — Треба напевно змінити картер.

Вони нахилились, під самий стандарт і уважно роздивлялись те місце, де маленькою цівкою текло чорне тепле мاستило. Становище було безпорадне: розбирати картера — це, значить, одкласти мотора на завтра (а завтра вихідний день), значить, що останній мотор програми буде не доданий. Але програму, щоб не було, треба виконати. Раптом обличчя Барабашевого просяяло радістю.

— Картер надбито не дуже і цю ранку можна швидко заварити.

— А хіба зараз зварники працюють? — спитав зраділий Сосновик.

— Так. Є й друга зміна.

Думати довго не було чого. Всі, хто був вільний, допомагали знімати мотор з стандарту. А Барабаш тим часом побіг до зварного відділу, щоб сюди швидко прийшов хтонебудь із зварників. Мотор поставили на козли, де, не розбираючи його, зварник заварить надбитий картер. Частина регулівників сиділи в будці, чекаючи на шабаш. Увійшов Сосновик.

— Так що, хлопці, сьогодні ми вже не здамо четвертого мотора, — стисненим голосом проговорив він.

— А що ж таке? — спитав Чвалій.

— Та картер протікає... Он Рудий і Дзюба зняли мотора і поставили на козли, а Барабаш пішов по зварника. Коли б вдалося швидко заварити...

Сонні обличчя регулівників здивовано піднялись до Сосновика.

• Це ж означало, що станція недодасть одного мотора. Це означало, що через них цех вийде і тепер з проривом. Це означало, що після такої напруженої боротьби, коли перемога була в руках, в останній день... і станеться прорив. І сонні обличчя регулівників від цього зразу пожовтішали. Низенький Панченко, що завжди найбільше всіх замурзаний, з прищуватим, широким обличчям, скочив на ноги.

— Слухай... так... як же це... треб-ба ж якогось... той... сдати і цей мотор, — заїкувато і швидко заговорив він.

— Т-о-д-д-і да-а-вай лишимось, чи що...

Сосновик подивився на бліде з масляною плямою під носом обличчя, на обірвану кишеню комбінезону, з якої стирчав шматок прооліного прядива замість носової хусточки, згадав, що Панченко половину ночей ночує тут на станції, бо їздити на квартиру далеко

З (він жив у Боярці за 20 верст від заводу), і радісна думка майнула в голові.

П — Коли б хлопці згодились лишитись, то ми б мотора здали. Це ти, Панченку, добре сказав. От тільки чи захотять хлопці лишитись ще на одну зміну?..

Х — Я згоден, — перебив його рішуче Панченко, — Я остаюсь, мені однаково нікуди їхати.

— Е ні. Цей номер не пройде, — запротестував Білогар. — Мало того, що голодні та лишатись ще на одну зміну. Тут і так за кишки тягне, ніяк не дождусь шабашу. — Він встав і раздратовано сплюнув.

— Ти як хочеш, а я лишаюсь, — сказав Панченко.

Сосновик іронічно засміявся: — Слухай, Білогаре. Ти ж, здається, комсомолец... А замість того, щоб підтримати роботу, ти сам як найнесвідоміший розкладаєш... Сором.

Сосновик говорив, прикро дивлячись у похмуре лице Білогарові. Сосновик був молодий. Йому ледве минуло 20 років. Те, що він технік, не відділяло його від регулівників. Навпаки, почувачи себе розвиненішим за них, він хотів бути рівним з ними. Він завжди з охотою з'ясовував їм все, що сам знав, і тому його всі регулівники поважали, як гарного товариша. Після сьогоднішнього виступу його авторитет ще більше зріс. Всі бачили в Сосновикові вже не лише молодого юнака, що скінчив технікум, тепер він став наче дорослішим. І він це почував. І говорячи з Білогаром, він говорив до всіх.

— Ти ж повинен показати свою витриманість. Повинен бути прикладом для всіх.

— Коли я комсомолец, то я у всякому разі не повинен бути голодним, — роздратовано бубонів Білогар. — Я в комсомол вступав не для того, щоб витрачати тут своє здоров'я. Я й так роблю все, що від мене вимагають. Ти не турбуйся, — прищуривши до нього очі, заспокоював він, — я всі навантаги виконую... А ти, я бачу, хочеш кар'єру собі зробити... Теж знайшовся свідомий. Досить з мене, що я позавчора лишився на надурочну роботу, а сьогодні мене ніхто не може заставити. Ти можеш подавати в осередок. Он тут якраз є і член бюро осередку — Чвалий. Можеш...

Сосновик знизав плечима:

— Нащо мені подавати в осередок? Ніхто тебе не може примушувати.

— Ні, Білогаре, — встаючи і підходячи до столу, проговорив Чвалий. — Воно по правді сказати, коли ти комсомолец, ти повинен лишитись. Ти ж сам бачиш, що від цього залежить виконання нашого плану.

— Я вчора лишався, а сьогодні хай хтось другий лишиться, — виправдуючись, сказав Білогар.

Вони ще поговорили трохи, але Сосновик поклав край розмові.

— Ну, так хто ж лишається, товариші? Значить, ти, Панченку, Чвалий і я. Ти, Білогаре, можеш іти.

Барабаш щось хотів сказати, але Сосновик не дав йому:

— Ти, Гришко, теж іди додому. Ми знаєм, що ти вчора робив дві зміни підряд. Сьогодні ми якось обійдемося без тебе.

В будку увійшли Рудий і Дзюба. Їм сказали, що частина хлопців лишається на третю зміну і Рудий також згодився. Дзюба відпустили, хоч він і хотів лишитися, та йому справді їхати додому 35 верст залізницею.

— Тоді я скажу приймальникові, — встаючи сказав Чвалий, коли вирішили хто ж лишається, і побіг на збиральну. А поки із збиральної друга зміна не встигла розійтись, Сосновик збігав туди і взяв, що тількищо кінчили збирати ще один мотор № 2401.

— Значить, його можна брати на станцію? — не вірячи собі, радісно спитав він.

— Можете брать, — відповів майстер збиральної. — Тільки ж у вас третьої зміни немає. Що ж ви будете робити?

— Є третя зміна, є! — мотнув головою Сосновик і зраділий побіг у станцію.

— Ей, хлопці! На конвеєрі стоїть готовий мотор... Давай ставить на станд... Це ж буде надпляновий. Живем одно слово.

Підбадьорені хлопці гуртом посунули на збиральну, електричним заводом поклали мотор на візок і вкотили у станцію. Через кілька хвилин він уже стояв закріплений і з'єднаний з віссю електромотора.

— Все готово? — спитав Сосновик, стоячи біля розподільчої дошки.

— Готово! — крикнув від мотора Панченко.

Сосновик увімкнув мечика і, дивлячись на вольтметр, почав повертати колесо реостата. Мотор чхнув і закрутився. А через півгодини, на превелику радість регулівників, зварник кінчив заварювати картер першого мотора. Його так само з криками за кілька хвилин установили на стад і пустили. І коли хлопці слухали рівний стукіт цього сталевого серця, а поруч бачили, як обкатувався понадпляновий мотор № 2401, їм було радісно. Тепер вони знали, що не даремно лишилися і що наслідком цього буде понадпляновий мотор.

— Ну як, Рудий? — спитав Сосновик, підбігаючи до першого мотора.

— Е! Тепер все гаразд. Як годинник, — упевнено сказав Рудий. — Тепер скоро можна буде здавати.

— Ну, то шукай приймальника.

Незабаром прийшов приймальник. Мотор обтяжили і почали здавати. О першій годині двадцять хвилин ночі мотор здали. А поки

З
П
Х
Сосновик і приймальник писали протокола випробовування, його одгвинтили і на візку вивезли до збиральної.

— Пляна виконано! — крикнув своїм молодим дівочим голосом Чвалий, вбігши в будку. — Мотор уже одвезли з Рудим на збирання. Тепер треба обов'язково здати цього мотора.

Сосновик кінчив писати протокола і полегшено проговорив:

— Да, програму виконали на 100. Тепер, Ванька, щоб не було, треба здати і 2401-й.

Вони вийшли в станцію, де біля мотора стояли Панченко та Рудий.

— Колька, — звернувся до Сосновика Панченко. — Мотор вже обкатався.

— Ну, то спиняйте і збирайте на паливо.

Чвалий, як кішка, підскочив до дошки і вимкнув мечика. Мотор спинився. В станції стало тихо і після того страшеного гуркоту, що стояв тут досі, ця тиша здавалась могильною. Тільки з механічної чувся галас роботи третьої зміни.

Панченко швидко ставив магнето, що мало давати електричну іскру в циліндри, а тим часом Рудий улаштовує карбуратор ●. За двадцять хвилин мотор був готовий до руху. Сосновик, Рудий і Панченко востаннє обдивлялись сталеву машину. Уважно оглядали всі мідні трубочки, карбуратор, перевіряли хлипаки, мащення. Мацали кожний деталь, щоб все було справно. Тоді Сосновик підійшов до розподільчої дошки.

— Даю! — луною прокотилось його попередження.

— Давай! — відповіли від мотора.

Кляцнув мечик, затріщав на контактах реостат і мотор тихо закрутився. Тоді Панченко одкрив кранта і в карбуратор полилась бензина. Мотор чхнув і радісне татахкання вихлипних газів наповнило станцію.

— Наша візьме! — посміхнувся Панченко, почуваючи, що мотор крутиться де далі швидше. До мотора підійшов Сосновик. Вітер от вентилятора, що аеропляном гудів спереду мотора, розвівав волосся регулівників. І їм було приємно почувати біля себе стукіт цієї машини, приємно було почувати жар її тіла і вітер одвентилятора. Бліде, прищувате обличчя Панченка світилось радісною посмішкою. Поруч стояв високий і здоровий, як дуб, Рудий, що, закривши свої великі руки в кишені комбінезону закохано дивився на коливання важільків біля хлипаків.

— Отак поганяйте його з годину і будем завантажувати, — крикнув голосно Сосновик, але його голос був ледве чутний.

Біля мотора лишилися Панченко та Чвалий, а Сосновик і Рудий пішли в контору. Сівши на стілець перед столом, на якому було

● Карбуратор — частина мотора, щоб випаровувати бензину та гас для перемішування з повітрям.

повно всяких ключів і залізних частин мотора, Сосновик відчув, що він таки дуже зморився. Бігаючи на станції біля мотора, він, як і Рудий, не почував втоми, але тепер очі починали заливатись і тіло безвільно хотіло одхилитись на спинку стільця. Порожній живіт неприємно бурчав. Маленька, забруднена електрична лампочка ледве разганяла морок в цій будці. Татахання мотора № 2401 здавалось тепер якоюсь сонотною музикою. Вже три п'ятиденки їм доводилось лишатись на надурочну роботу. Вже три п'ятиденки і Рудий, і Сосновик, і Панченко з Чвалим працювали без вихідних днів. Раз цех вимагав роботи, треба було робити.

Схилившись на стіл руками, Рудий уже дрімав, тихо сопучи. Сосновик спав, схилившись на спинку стільця. Знадвору через велике заводське вікно доносився плач вітру, що гнав по дахах і полю хмари піскуватого снігу. Прокинулись хлопці, коли їх розбудив Панченко.

— Що таке... га? — дивлячись на нього сонними очима, питав Сосновик.

— Та йди здавати мотора, — трусячи його рукою за плече, казав Панченко. — Вже обтяжили. Добре тягне... 148 на 300... Вставай, там же чекає приймальник.

— Ага... Ну, добре! — мугикнув Сосновик встаючи. Прокинувся і Рудий. Всі разом пішли в станцію до мотора.

— Тахеометр де? — спитав Сосновик.

— Ось, на! — Панченко подав блискучий приладик з циферблятом, що показував кількість обертів валу за хвилину. Сосновик приклав його до вісі динамо і його стрілка, скочивши, зупинилась на 1100.

— Добре. А температура води?

Підійшов до радіатора спереду мотора, де зверху стирчав термометр.

— 78...

Термометр, що був в мастильному бачку під мотором, показував 46°. Циферблят монометра показував дві атмосфери тиску мастила. Він підійшов до розподільчої дошки і глянув на цифербляти амперметра та вольтметра.

— 150 вольтів... 36... 360 ампер. Як годинник! Ну, Дубогрію, приймай мотора, — звернувся він геройськи до приймальника.

— А картер не тече? — посміхнувся той.

— Ні, тепер не тече! — запевняючи крикнув Панченко.

Взявши слухачку. Дубогрій почав „обслуговувати“ мотора. Він, як лікар, прикладав кінець слухачки то до циліндрів, то до картера, то до хлипаків, намагаючись розібрати в здоровому гуркоті мотора хворобливі стуки хлипаків і скрегіт трибів. Все шло гаразд. Але, коли

З перевіряли запалювання в циліндрах, виявилось, що в третьому циліндрі „самопал“ ●

Регулівники здивовано переглянулись.

П — От тобі й маєш! — розчаровано протягнув Панченко, коли Дубогрій висмикнув провід з магнето, а з компресійного крантика третього циліндра, лунко татахкаючи, стріляло полум'ям. Це означало, що хлипак був погано притертий. Треба було його притерти. Мотор спинили, через п'ятнадцять хвилин Рудий і Панченко розібрали його так, щоб можна було притирати. В три години ночі „обід“ для третьої зміни. Тепер вже всім вистачило обіду і, добре наївшись, Рудий та Панченко з 4-годин почали протирати хлипака.

Х От того, що ні один мотор не обігрівав приміщення, в станції стало холодно, хоч вентилятори під дахом позакривали. Надягли пальта. Руки клякли. Сосновик надяг шкурятянку, від якої пахло гасом та бензиною, і, насунувши на вуха шапку, ходив по холодному паркеті станції.

— А холодно ж... чорт би його забрав!

— Особливо як береш у руки холодного ключа, — посміхнувся Рудий, що стояв на станді біля мотора, притираючи хлипака. — Тут, брат Колька, аж пече в руки... Примерзає гадина до пальців.

— Да, те-пп-л-о, н-нічого соб-бі, — розтираючи померзлі руки, жалібно промовив Панченко, що, надягши шинелю, стояв поруч із Рудим. Чвалий, закутавшись у кожуха, дрімав на стільці біля батареї парового опалення. А згори тягло морозом. Кінчивши притирати хлипака, перевірили притирку, і швидко почали збирати мотор. Холодні чавунні частини таки дійсно примерзали до рук. Врешті пів на шосту Рудий, Панченко й Сосновик мотор зібрали і знов пустили. І, наповняючи станцію теплом і димом, мотор почав знову гуркотіти. Біля нього, збоку глушника, як мухи до лампи, стулилися всі, хто тут був. О шостій ранку Чвалий побіг будити Дубогрія, що спав у кабіні.

— Ей, ударнику! — штовхаючи його в спину, гукнув він приймальника. — Вставай, ей ти, ледачий!.. Приймай швидко мотора. Та вставай же!

Дубогрій схопився і вийшов у станцію. Цього разу мотор здали. Як тільки зробили замір витрати палива і перевірили показники амперметра та вольтметра, буйно веселий Сосновик з розчервонілим, як у дівчини, обличчям, із збитою на бік шапкою, забувши про втому, перескакуючи через всі перепони, вихром побіг у будку майстра. Швидко бігав олівець по блянку:

● Самопал — явище, коли від несправності хлипаків паливна суміш в циліндрі мотора запалюється передчасно. Від цього падає потужність мотору і він швидше псується.

„Протокол випробування мотора № 2041... 31 грудня 1930 року, третя зміна... обкатка од електромотора півтори години, на паливі— одна година... робота під навантаження 45 хвилин... 158 вольт... 370 ампер, 110 обертів, потужність— 80 НР... тиск мастила— дві атмосфери... температура мастила— 47°“. Далі йшла ціла низка технічних термінів і цифр. Олівець вираховував на папері по формулах ще якісь числа. Витрати палива: $Q = 4000$ гр... 295 гр. на механічного коня на годину. І в кінці підпис Сосновика і Дубогрія. Хвилина— і все скінчено. Сосновик летить в станцію, а там вже Рудий, Панченко і Чвалий швидко знімали з станду мотора.

— Почекайте трохи!— таємничо скрикнув Чвалий, коли мотор стояв на візку і хлопці хотіли його викотити. — Я зараз напишу... — і, не кажучи більше ні слова, він побіг в будку майстра. Через довгих п'ять хвилин він вибіг з шматком твердого сірого паперу (здер із столу), на якому чорними нерівними товстими літерами було написано:

„Надплиновий мотор № 2401 від робітників Тракторного цеху“.

— Ого-го-го,— радісно загули хлопці,— з льозунгами. Став швидко та викочуй!

— Ти б там написав „ура“ та „Хай живе соціалізм“!— регочачи басом, сказав Рудий.

Імпровізоване гасло бережно почепили на мотор і під загальний крик, на який обертались інші робітники, візок викотили по рейках із станції до збиральної. А незабаром в морозному повітрі ночі басом загув заводський гудок: Г-у-у-у! Г-у-у-у-у! Г-у-у-у-у-у!— неслоь коливке повітря над цехами заводу, над вулицями сонного міста, понад степом, де ще спала ніч.

Це було сім годин. Потомлені робітники кидали роботу і скидали спецодяг. Електромотори вимикали і верстати спинялись. Здавалось, що цех, втомившись за нічною роботою, починав засипати. З його воріт через заводський двір на вулицю, до залізничної станції, до робітничої колонії поодинокі і гуртками розходились робітники. Прийшовши на квартиру, Сосновик ледве помив руки. Голова від диму боліла, як в якихось обручах. Очі злипались і все перед ним туманіло. Тіло, тяжке і немов побите, відмовлялось коритись слабій волі. Каменем впав на ліжко він, як мертвий, у другу мить заснув.

А коли, поспавши до трьох годин дня, Сосновик, знову бадьорий і радісний, пішов до заводської їдальні обідати, вітер вже притих і з неба привітно всміхалось зимове скупе сонце. Заводська друкована великотиражна газета вийшла сьогодні з гаслом: „Тракторий цех

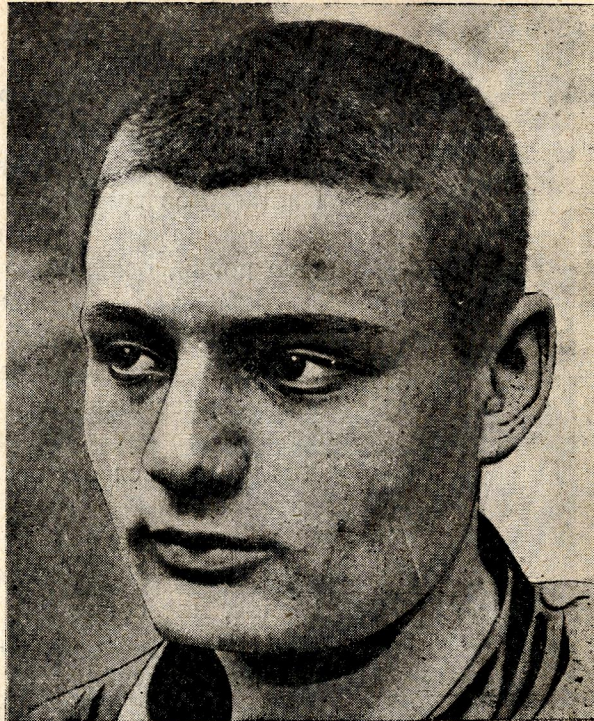
З вперше вийшов з місця із перевиконанням плану. Товариші тракторці, ви повинні закріпити цей темп надалі“.

А на другій сторінці була стаття: „Геть таких завідувачів ідальні“.

П Завідувача ідальні викинули геть, як помії, що лишились після вчорашнього обіду.

X Через шість день з цеху на простір заводськвго подвір'я, грюкаючи своїми плазунами, сяючи свіжою фарбою вийшов трактор № 2401 з надплянним мотором.

Народився на Шевченківщині 1911 року.
Походження селянського. З 1928 року працює на виробництві. Закінчив профшколу.
Друкується з 1931 р. Член ЛКСМУ.

ПІСНЯ РОБОТИ

Хмелем в'ється стружка
з - під різця.
Стружка синьоока
у синцях.
З тихим шумуванням
коло ніг
Стеле свій сріблястий
стружка сніг
Сонця злотоходи
верстаком.
Линуть пісневоди
у вікно.
Хороводи синіх,
гей, пісень,
І від них і стружки
срібне день.
Срібне день барвистий
од годин,
Сивий непомітно
стеле дим.

Години слухняно
пліч о пліч
Шикуються днями
п'ятиріч.
І встає, мов сонце,
пісня із пісень
Про новий, осяйний,
юний будень - день,
Про любов юнацьку
і верстат,
Що усіх нас юних
в когорті єдна.
Хмелем в'ється стружка
з під різця,
Стружка синьока
у синцях.
І встає, мов сонце,
пісня із пісень
Про новий осяйний
юний будень - день.

1931

В І Д П О В І Д Ь

Цех замовк
на годину.
Обличчя увагу
стерли.
Треба трохи
відпочинуть.
Обід.
Перерва.
Сонце ніжно
вікна лизало.
Соняшні зайчики
долі.
Попід стінкою
вдвох стали.
На стіні —
плакат — поле.
А на плакаті

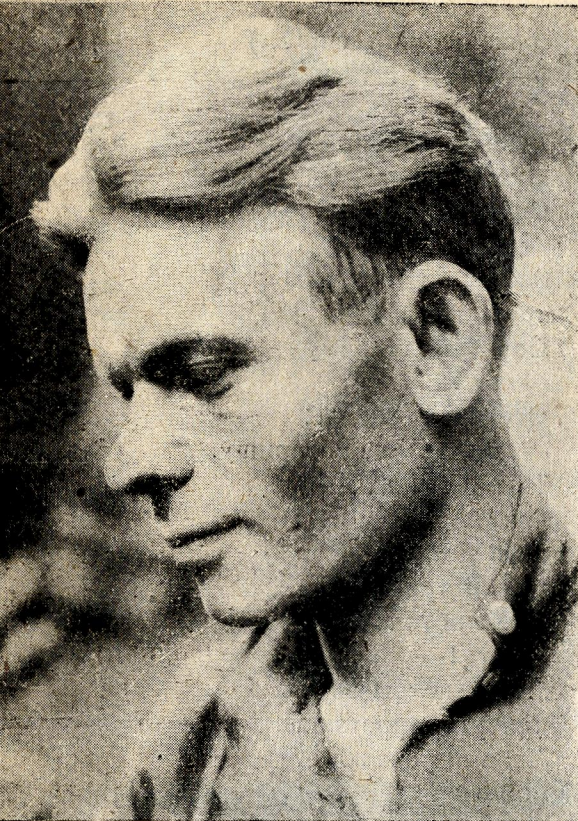
два паровози
мчать у шаленім
змаганні,
як вітер —
крізь бурі,
як вітер —
у грози...
— Хто кого?
Руба питання...
Два паровози:
один червоний,
і зірка на ньому
червона.
А поруч —
чорний,
мчить, гонить,
Дзвонять, вгинаються гони.

Це —
 на плякаті.
 А коло нього
 двоє,
 в замаслених блюзах,
 спинились
 й розмову оцю
 снувати
 стали в соняшній смузі.
 — А глянь - но,
 Степане,—
 промовив один,—
 — паровози.
 На повнім ходу.
 Якомусь із них
 скоро не стане —
 води,
 вугілля —
 останнє кладуть,
 бо швидкість
 третя, мабуть.
 Дим, чень
 струна срібна.
 Кінцем вже лягла
 чиясь путь —
 один із них
 під укіс
 стрибне!
 Степан хмарно
 око примружив,—
 збіглися зморшки
 і от,
 рівно промовив:
 — Слухай - но, друже,
 відповідь дасть нам
 завод!..
 (... Цех мовчав.
 Холонули звуки.
 Спарувавши із парою,
 Дим мережки плів.
 Похнюпились крани —
 мовчазні круки.
 Замовк розритмований

трансмісійний спів...)
 . . . . .
 . . . . .
 Дзвінок ударив —
 кінець перерви!
 Спущено підойму —
 — хід!
 Веселі шуми
 тишу продерли.
 Спущено підойму —
 — хід!
 Степан до друга:
 — Ну, що ж, товаришу.
 Тепер доведи —
 чия?!.
 Оцю деталь,
 що ти тримаєш,
 треба обточить
 на ять!—
 (... А цехом звуки
 пливуть, зростають.
 Лине під стелю
 роботи пісня.
 Лункі удари
 дзвінкої сталі,
 трансмісій шерхи
 вгорі повисли...)
 І ось зрозумів я:
 Руки на супорт —
 різець в'ївсь у метал
 глибше.
 Пильную чіткий
 верстату стукіт:
 деталь мусить бути
 найліпший.
 Вивірено центри,
 верстат — годинник.
 Цокають шестерні
 перебором...
 Мого завзяття
 ніщо не спинить,
 нашим завзяттям
 перебором!

М. А В Г У С Т И Н О В И Ч

Народився 1909 року в м. Ковно в родині робітника. З 1916 — 1928 був безпритульним. З 1928 року працює на ХПЗ ливарником. Член ЛКСМУ

З Р О К І В БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ

І. З КОВНО НА ХІТРОВ РИНОК

...Вісімнадцятий рік.

Жити далі в Харкові не було змоги. Батько, що був відомим майстром, одержуючи великі гроші, почав потроху відходити від родини.

Почалися сімейні сварки. Його подовгу не було дома і мати весь час докоряла його, але безрезультатно. Ці докори викликали в ньому злість і тоді „перепало“ всім — матері, сестрам і мені з молодшим братом.

Життя ставало дедалі гіршим. Через деякий час батько вигнав з квартири матір та сестру і залишив біля себе мене з молодшим братом.

...Мене ввесь час гнітила думка: — втекти. Я довго носив її в глибині своїй, обмірковував своїм дев'ятирічним мозком і нарешті вирішив, бо далі так жити я не міг.

Я зустрів молодшого брата біля школи, ще здалеку я помітив його маленьку сухорляву постать в натовпі малих веселих школярів.

Я довго дивився в його бліде обличчя — в живі, але стомлені очі і не наважувався сказати того, що надумав.

— Чого ти? — було його перше запитання, і він замовк. Очі його нетерпляче блукали по шумливому натовпу дітвори. Його тягнуло туди в гущу галасу, безтурботних, дитячих веселощів. Я взяв його за руку і одвів за ріг сірого будинку. Серце мені рвучко билось і голос тремтів. Треба було звірити таємницю на багато молодшому братові, якому певне і на думку не спадало те, що я йому збирався сказати.

— Ходім гуляти назавжди, куди очі поведуть, — сказав я тихо і тремтяче чекав відповіді.

Хлопчик вмить зробився злякано серйозним і здивовані очі приросли до його обличчя.

— Піде сніг і ми змерзнемо, — проговорив він з сльозами в очах.

Ця відповідь була для мене несподіваною, я ніколи не чекав, щоб мій брат, якого я так добре знав, зупиниться перед снігом. Мені збилося боляче, невже він не пережив того, що я, невже на його тілі нема відзнак батькової руки, як у мене.

Я знавіснів. Висмикнув сорочку і показав йому, що являло собою моє тіло.

Він глянув на мене і його дитячі очі вкрилися сльозами. За мить перед моїми очима предстало маленьке братове тільце ще в більших ранах, ніж у мене.

— Ну? — було моє запитання.

— Не підуй! — по-дитячому категорично відмовився він.

Йдучи вдруге до школи, в нових ботинках і з невеликою сумою грошей, я здалеку примітив сіру смугу війська.

За хвилину перша шереха брудних, але бадьорих червоногвардійців порівнялася зі мною. Я з заздрістю дивився на смугляві обличчя, що проходили повз мене, і нутро моє наповнилося тремтінням. Холодний дріж безперервно хвилями котився по моєму тілі.

Лунала пісня:

Смело, товарищи, в ногу,
духом окрепнем в борьбе...

Я йшов поруч і, не відриваючись, дивився на червоногвардійців.

На одній із тачанок серед трьох молодих хлопців їхала людина, що навела на мене жах. Вона була брудна, обличчя червоне, і велика,

3
П
Х
чорна борода. Я весь час ішов, не відставаючи від тачанки, очі мої були скеровані на цю страшну людину.

...Не знаю, як я опинився на тачанці — серед червоногвардійців, за хвилину я помітив того страшного чоловіка, він сидів поруч мене і блискучими очима оглядав мене з ніг до голови.

— Куди зібрався, пузир? — прогримів він.

Я злякано дивився на нього, не вмючи сказати жодного слова.

— Ну, кажи, коли питають! — настоював він.

— Воювати хочу! — раптом випалив я, і потужний сміх примусив мене замовчати.

— А за кого воювати йдеш?

— За червоних.

— Го, го! — розкотилося навколо мене

— А штанці захопив з собою?

— Іч який, ще материне молоко на губах, а вже воювати рветься.

— Дурень малий!

Говорили всі разом. Я злякано дивився на кожного з них і острах охопив мене: всі такі лихі, страшні.

— На війні як стрельне — так тобі і [край,] заревеш і додому потягне що ж з тебе за вояка.

Я зробив суворе обличчя — сказав:

— Не буду плакати, у мене дому немає.

Мовчанка.

Один з них підсів ближче до мене і почав розпитувати, відкіль я, де живу і хто мої батьки.

— У мене немає батьків і я розповів про себе.

...Ми під'їжджали до Балахівського вокзалу.

Я в штабі війська, що виряджається з Харкова. Це був просторий вагон з великими вікнами. В ньому столи, на них чимало паперів. Мене підвели до здорового мужчини. То був начальник штабу ешелона. Червоногвардієць, що підвів мене, наблизився до командира і сказав щось тихо.

Командир підвівся, підійшов до мене — сказав:

— Ось що, товаришу...

Коли я почув слово „товаришу“, мене охопила радість, мовляв, командир вважає мене за товариша. В моїй дитячій психіці утворилося вражіння — що я потрібний ешелюнові, що я можу йому принести користь і це підбадьорило мене. Я гордо підніс голову, уважно прислухаючись до слів командирівих:

— Сходи додому, віднеси свої книги і скажи, що їдеш з червоногвардійцями.

Я почав відмовлятися. Мені стало соромно і здалося, що поки я збігаю додому, ешелъон відійде, і я залишусь знову терпіти знущання від батька.

Сльози затьмарили мені очі і переді мною все попливло.

— Не треба,— плакав я,— і мене нікуди йти, я й так поїду з вами.

Я ухопився за командиркову руку і, що було сили, стис її, благаяючи взяти мене з собою.

...Було надвечір. Ясний соняшний день сховався за гребні великих будинків міста, насувався холодний зимовий вечір. Небо затяглося сірим укривалом, коли наш паротяг важко закрехтів. Гудок. Паротяг сіпонував вагони і повз вікно попливла сіра тканина землі. Місто залишилося позаду. Я вийшов на ганок і одна по одній полетіли в імлу мої дорогенькі книжки, а разом з ними і не потрібні зараз речі.

Ми в Самарі. Приїхали з ешелъоном, стали розвантажуватися. На вокзалі метушня, галас. Вигуки людей, іржання коней, тупіт ніг, бряжчання зброї.

Тут в Самарі мені перешили шинелю та чоботи, дали зіпсованого револьвера та кобуру і я зовсім переобразився. Мій вигляд змішив червоногвардійців, мене носили на руках, тягали по вагонах, жартували. А я співав їм пісень та танцював.

Минуло сім місяців нашого життя в Самарі. Одного разу по місту рознеслася чутка: наближаються чехословаки.

Чутка потвердилася: дістали розпорядження готуватися. О першій годині горніст загравав тривогу. Хутко одяглися. На коні і поїхали в темряву ночі.

За годину розгорівся бій. Сили були не рівні: на кожного червоногвардійця припадало десятків зо два білих. Не раз кидався наш загін в атаку, примушував ворога тікати, та кінець-кінцем довелося відступати.

Стали ми в селі Лопатіно, поблизу Самарі.

Самара була зв'язковим пунктом Оренбурга, Уфи та Владивостока, звідки білим подавали допомогу. Взяти її назад треба було будь-що і от:

— На Самару руш!

Кожен відчував всю важливість розпорядження, неодмінну потребу успішно виконати цю операцію, від цього бо залежить успіх просування червоних сил.

З Перші лави рушили. Йшли брудні, стомлені, напівголодні, але
П бадьора пісня лунала в повітрі, підносила настрій бійців:

Смело, товарищи, в ногу,
духом окрепнем в борбѣ...

Х — Тра - та - та - та - та! — раптом донеслося з церкви.

— Сто - ой! — команда.

Один з першої шеренги стогнучи повалився.

— Та - та - та - та - та - та! — повторила церква. Повалилося ще двоє.
Мовчанка. Злякані обличчя. Гвинтівки напоготові.

— В обход — арш!

Поодиначі, ключем, пригинаючись до землі, побігли до церкви.

— Та - та - та - та - та! — неслося звідти.

Громовий вигук: — Ура!..

— Та - та - та! — ще раз рвонуло повітря.

... Раптом все стихло.

На скрипучій тачанці сиділо п'ятеро. Сиділи бліді — понурі, руки
назад, прив'язані один до одного. Серед них були офіцери, полк.

З десятилітнього хлопця не такий уже добрий боець у передовій
лінії. В час рішучого наступу на Самару лишили мене позаду. Спри-
чинилося це для мене до сумних наслідків: коли Самару взяли, я не
зміг знайти свій загін і опинився в місті один-однісінький. Довго
блукав незнайомими вулицями, але марно — жодного знайомого.

Кілька холодних жахливих ночей на вулиці познайомили мене
з новими людьми, ніколи не баченими.

Врешті потрапив до злочинської маліни і для мене відкрилося
нове життя. Гра в карти, опіум, кокаїн, морфій і коли життя сіре
і грошей немає — люди купують бензину, вдихають крізь ватку,
а потім цілий тиждень не чують нічого, і навіть заїкаються.

Мене повели на базар, почали привчати до „роботи“. Перші кроки
мої були — тягти дрібні речі з кошиків або з рук і вихром бігти
до „царків“; їм я віддавав „зароблене“.

Потекло мое життя швидкою хвилиною. Щодня я промишляв в пев-
них місцях і ледве добував кошти на існування. Увечорі збиралися
всі в одному місці і жвава розмова та пісні чулися до пізньої ночі.

За деякий час я познайомився із значними „фахівцями“ — реци-
дивістами, які „працювали“ дуже „чисто“, заробляючи великі кошти.
Коло цих „фахівців“ я й „латався“, одержуючи певний відсоток
їхньої здобичі. Але це тривало недовго.

„Фахівці“ почали роз'їжджатися на „гастролі“ в великі міста, де
більший „заробіток“.

...Я знову залишився сам. Я дав собі ім'я Петя, а прізвище Золотарьов. Я блукав по базару, байдуже ставлячись навіть до найкращої змоги „заробити“, мене гнітила думка інша, я боявся загибелі в цьому чужому місті — я не почував певної підпори, яка б при потребі стала на мою оборону.

Проходили сумні дні, а за ними і холодні, повні жаху ночі, а я був сам.

Порятунок з'явився якось несподівано. Одного дня я помітив на собі пронизливий погляд пари чорних очей. Переді мною стояв гарно одягнений мужчина з червоним набряклим обличчям. Він пронизав мене поглядом і я почув гучний, мов грім, голос:

— Ходім, чи що?

І мимо волі я пішов.

Я від'їжджаю до Москви. На мені гарний чистий одяг, а в кишені невеличка сума грошей і квиток до червоної столиці. Я їду з Сашкою Матрогоном — відомим „гастролером“, їду під його орудою до Москви „працювати“.

Це він, Сашка Матрогон, зустрів мене тоді на базарі, це він одяг мене і взяв собі в помічники.

Коли потяг рушив і повз вікна посунувся вокзал, а потім показалися сиві лани, Сашка покликав мене і розповідав про Москву.

Від нього я дізнався про Сухарівський базар, Іверські ворота і інші місця Москви, де ми з ним мусили „підлататися“.

— Там, друже, заробіток сам іде до рук, — казав він.

Матрогон за свої 42 роки пройшов, як то кажуть, огонь і воду. Його „діяльність“ почалася ще за старих часів. Він весь час жив розкішно, мав великі гроші і завжди був бажаним гостем на балях та маскарадах.

Я слухав його з захопленням. Він весь час дивився в вікно і розповідав про свої подвиги. Ця людина зілька разів об'їздила Росію і, де б не зупинявся наш потяг, він до подробиць розповідав про місцевість, про її характерності та умови „роботи“.

Москва зустріла нас морозним сірим світанком. Сашка Матрогон звиклим кроком повів мене в нетрі Рязанського вокзалу — де нас зустріли дуже тепло.

Там Сашка зустрів своїх давніх знайомих, про щось тихо говорив з ними, а ті щохвилини оглядали мене зацікавленими, але недовірливими поглядами.

Коли наближалися до Хітрового ринка, куди ми рушили після пиятики на Брянському вокзалі, — мене охопив жах. З оповідань

З П Х
Матрогона Хітров ринок відрізнявся в Москві саме тим, що тут була різнобарвна публіка. Тут було два сорта крамарів — великі та дрібні, на такі категорії ділилися й злодії. Але серед більшості дрібних карманників та під їхнім прикриттям тут орудували відомі „фахівці“ — рецидивісти.

Ще далеко від самого Хітрового ринку я з візника помітив силу людей, яка з'єдналася в одну нероздільну чорну пляму, що густо в'їлася в сніжну піну зимової вулиці.

Мене обсіпало дрожем. Я ніколи не бачив такої кількості людей. Мені раптом здалося неможливим серед цього натовпу робити будь-якої „справи“.

Я висловив свою думку Матрогонові. Той всміхнувся — недбало кинув: — „Дурень!“

Я глянув на Матрагона. Поруч мене сиділа людина виняткової волі — я дивився на нього і мені здалося, що з цією людиною можна йти на що завгодно — з ним не загинеш. Моя віра в Матрогона зроста. А він сидів спокійно, байдуже дивився на чорний людський натовп.

— Діла багато, — сказав він, — дивись же, Петю, не шляп.

Зразу після приїзду до Москви мене здолала важка хвороба: застудив легені і це звалило мене з ніг. Під час хвороби Саша Матрогон весь час був поруч мене, ночі висиджував, приносив ліки, а також смачні речі.

... Зима вже давно залишила місто і буйна бадьора весна заступила її місце, коли я вперше після хвороби вийшов на повітря. Молоде тепле сонце ласкало просторінь — зайчиками відзеркалювалося на банях сухарівської церкви. П'ять день відпочинку і я став до „роботи“.

Почалося моє навчання.

Сашка Матрогон заходився біля моєї „індивідуальної обробки“. Мене носили на руках і в цей час я мусів відрізати ланцюжок від годинника. Далі на стіл ставили яку-небудь річ і я мусив з розгону зняти її без жодного звука.

Робота була важка, але нова для мене і разом з цим цікава.

Цікавою вона була через те що преді мною відкривалися нові таємниці злодійського мистецтва. Нові „методи“ роботи на багато відрізнялися від кустарних самарських. За тиждень мені почали давати практичні завдання, і їх я виконував швидко, без зайвих слів.

Вчителі мої були задоволені з моєї роботи. Ще на початку навчання вони дивувалися з спритності моїх молодих рук і одного вечора я скрізь сон почув думку фахівців:

— Хлопчик, во! — говорили вони.

— За кілька тижнів — це справжній фахівець.

— Да, — авторитетно погодився Саша Матрогон, — він втре носа кожному з нас.

... Настав день „генерального іспиту“. Завдання було коротке: Витягти у Матрогона гаманця з кишені так, щоб він не чув цього. Завдання було складне і я готувався довго.

25 травня був ясний соняшний день. І досвіта я прокинувся. Пересидів і з тремтінням став чекати години, коли я мусів піти на „операцію“.

Матрогон раптом зник о 9-й годині. Я блукав по ринку, а в голові була одна думка: „витягти якнайчистіше“. Час летів. Велика стрілка на башті Сухарівської церкви показувала сорок хвилин на одинадцятку. До дванадцяти завдання я мусів виконати.

Я пробірався крізь натовп, пильно заглядаючи в кожне обличчя. По дорозі мені зустрічалися „знайомі“, але я, не звертаючи уваги, йшов вперед.

... Матрогона я здалеку впізнав по білому кашкету. Він стояв спиною до мене, про щось жваво розмовляв з якимсь мужчиною.

Я хитався. Голова мені вертілася і перед очима все пливло. Я вже помітив сірі клітинки на Матрогоновому піджаці і так добре знайомий поріз на спинці. Ноги не несли мене далі. Було пів на дванадцятку. Ще 30 хвилин і я можу загубити все, що мав, а головне — надії на майбутнє.

Матрогон раптом повернувся, але не помітив мене. Я хутко пірнув з натовп. Мужчина, з яким розмовляв Матрогон залишився на місці, а Саша пішов далі. Я за ним.

На невеликому плацу будка з кондитерськими виробами. Її обступив натовп. Матрогон був там.

... Було без чверти дванадцять, коли я стояв поруч Матрогона, що пив воду. Я стояв трохи ззаду нього, дивився навколо, а час від часу моє ліве око пробігало по Матрогонові. Він підняв вгору склянку води. Серце мені хутко забилося, я почув, як тепла хвиля підкотилася до голови.

„Час!“

... Мої пальці обережно намацали проріз кишені, а потім холодно — шкуру туго напханого гаманця. Зараз вирішувалося все. Або я з ними і мене чекає веселе та сите життя, або я жалюгідний дрібний злодюжка, що завжди латається і ніколи не буває ситим.

Я вирішив...

Матрогон випив склянку, мляво поставив її на прилавок.

„Зараз за грошима полізе — майнуло в голові. — Одна мить залишилася“. Моя ліва рука ухотилася за гаманець і тихесенько потягнула, а права мимоволі простяглася до невеликого на зріст сусіда.

Я штовхнув його... і все закінчилося.
... В кубло я зайшов блідий, спітнілий.

— Ну як?

— Говори! — зустріли мене там.

Я важко гупнувся на стілець, витяг з пазухи Матрогонового гаманця.

— Ура!

— Молодець, Петька!

— Наш, значить! — кричали вони.

Матрогон прийшов серйозний, зосереджений. Підійшов до мене — метнув вогнями очей.

Я знімаю — зараз буде тубан.

Мовчанка.

— Ти потяг гаманця?

Я почекав. Дивися навколо і бачив втуплени в мене обличчя.

— Ти? — питаю.

І переді мною був не Матрогон, а звірюка, яка ось-ось кине́ться і розірве.

— Я! — відповів тихо.

— Молодець — хе - хе - хе! — зареготав Матрогон і раптом зробився веселим.

— Молодець, Петро, тепер ти справжній карманник, — сказав він, беручи з моїх рук гаманець. — А що, хлопці, — звернувся до присутніх, — Матрогонова школа — не фунт ізюму.

За хвилину я переодягався в нове вбрання, що його мені підніс Матрогон.

Коли весняний вечір охопив сутінню місто, а воно захищалося мільйонами електричних очей — ми з Матрогоном і братвою на дутиках гнали за місто до Воробйових гір.

Там на нас чекали вино й дівчата.

II. НА НОВОМУ ШЛЯХУ

В великій світлій кімнаті улаштували загальні збори вихованців дитбудинку.

— Треба обрати голову та секретаря зборів, — чувся міцний голос вихователя. Він з силою пробивався крізь шум натовпу, примушував замовкнути.

— Петьку головою.

— Кольку!

— Ваньку!

— Стьопку! — несло́ся з усіх боків.

— Так, голосую, — знову вихователь, — хто за Петьку?

— Всі, — го - го — давай Петьку! — закричали навколо і ліс рук піднісся вгору.

... Я оголошую порядок денний.

— Хто проти порядку — немає? Тоді дозвольте мені коротенько розповісти про суть дисципліни в нашому будинку і зокрема в нашій групі „А“.

Я оглянув коротким поглядом залю. На [мене дивилися сотні очей. Обличчя були різні, деякі серйозно-зосереджено дивилися на мене, уважно прислухалися до моїх слів, а деякі всміхалися — мружили очі, кривили обличчя в смішні морди.

— Наша дисципліна нікуди не годиться, — говорив я. — Візьмімо для приклада Гараська...

Хлопець, що його ім'я я згадав, зразу перемінив свою позу. Він сів як слід і зробив вигляд мов уважніше за всіх слухає мене.

— Ось зараз він сидить як слід, а хвилину тому він строїв гримаси, кривився і вів себе неможливо — це каже само за себе. Я гадаю, що зараз, як ніколи, треба буде звернути увагу на дисципліну і нещадно ставитися до тих, хто зриватиме своєю поведінкою нашу роботу.

Я сів. Витер чоло. Кілька оплесків зірвалося з місць і раптом у залі глуха тиша.

... Завтра о сьомій ми стаємо до роботи. Після двотижневих розмов, після підготовки, завтра перший день розпочинаються роботи в майстернях.

Сьогодні ми вже в іншій кімнаті, в невеликі вікна весело стукалася блакить передвечора. Вже немає над вікнами важких сумних ґрат. Сьогодні ми перемогли адміністрацію і під особисту відповідальність нас, трьох хлопців, всіх звільнили з-під конвою і ґрат.

В кімнаті жваві розмови. Три десятка нашої групи розмістилися на ліжках, обговорювали завтрашній день. В будинку було кілька майстерень: чоботарська, кравецька, деревообробна, ковальська, слюсарня та картонажна, а пізніше відкрилася оптична — шлифування скла.

В той день був ясний ранок. Небо було чисте, молоде. Жодної хмарки. По умовному сигналу о 7-й всі були на ногах. — Убралися, заслали ліжка протягом 20 хвилин.

Майстерні наповнилися галасом. З великою зацікавленістю зустріли ще ніколи не бачений струмент. Будинок зажив новим життям. Ще за десяток кроків до нього] чувся шум, що нагадував виробництво: стукіт молотків, шипіння рубанків, веселі вигуки хлоп'ят.

Це було виробництво подвійне: виробляли різні речі, а разом з цим виводили нових людей.

Життя потекло інше. Нові життєві моменти, нові потреби і нові вражіння.

3
П
Х
Спочатку кілька хлопців нашої групи підняли бузу. Почалась розкладницька робота.

„Тікати звідси“.

... Пізно вночі, коли група спала, ми п'ятеро темних постатей, сиділи в темряві під східцями. Був актив міцних хлопців. Колька доповідав:

— Вже підговорили найслабших і коли завтра ж не вжити заходів — буза на всю групу.

Сиділи довго. Вирішили завтра скликати групу й там поговорити. Не вдалося — змовці зірвали збори. Кількість їх збільшала. На роботу не вийшло п'ятеро. В обід наш актив знову зібрався. Викликали змовців.

— Чого ви хочете?

— На волю, — була відповідь, а далі:

— Хіба це життя — щодня одна картина: працюй, працюй і все. Ні тобі погуляти, ні дівчат, ні випити. До чортової матері таке життя! Завтра нас тут не буде.

Ми перезирнулися. Довго вмовляли, але дарма. В хлопців думка була тверда.

— Так, — сказав я після павзи, — ви вільні, йдіть.

Розійшлись.

... А під вечір всі вікна будинку були заліплені зацікавленими обличчями. Їх виводили по одному. Посадили в чорну машину й вона зникла за рогом. Хлопців відвезли до Таганської тюрми.

В кімнаті тиша. Всі сплять. Після вечора, де був присутній сам прокурор, де наша група дістала звання вищої та зразкової, всі хлоп'ята снопами повалились в ліжко.

Не спав тільки я.

Я лежав з широко відкритими очима й дивився в світлу пляму на стіні, що її кидала сіра ніч.

В моїй голові копошилася думка.

Сьогодні я дістав листа з Харківського адресового столу, мене сповістили, що батько живий і мешкає на Поповій. Цей лист розбудив в мені давно приховане й тепер розбуркане бажання поїхати на батьківщину.

Сьогодні я написав листа додому з багатьма запитаннями: чи вірять батьки в те, що я живий, чи приймуть мене і т. д.

Я лежав і холодний дріж проходив по тілу. За кілька днів я дістану відповідь і повернувся в рідний Харків до батьків. За два-надцять років розлуки я забув батьків, забув Харків, а лист розбудив у мені приємні спогади безтурботного дитинства.

Очі мені зліплялися, і за хвилину я побачив рідну матір, таку рідну, добру, батька, брата і маленьку сестру. Чи живі вони всі?

Схопився я, як завжди, без кількох хвилин о сьомій. Як і завжди, став до роботи, але сьогодні, як ніколи, мене гнітила думка про рідний Харків.

У завідувача я добився дозволу повернутися додому. Спочатку він недовірко поставився до моєї заяви, але коли я показав листа з Харкова, він пильно глянув на мене — тихо сказав:

— Їдь, але гляди, Петре, будь людиною.

Я стою біля вагонного вікна, дивлюсь на хлопців, з якими ділив і горе, і радість, і мене раптом охопило бажання залишитися. Хлопці поглядали на мене і в очах була заздрість — у багатьох з них не було родини — не було до кого повернутися.

— Дзінь, дзінь!

Гудок паротяга, бадьорий, не такий сиплий, як дванадцять років тому, коли я поїхав з червоногвардійським загоном.

Потяг рушив. Мимо попливли високі вікна Курського вокзалу, а за ним і великі будинки.

Я вийшов на ганок. За потягом бігли хлопці.

— Пиши, Петре, не забувай!

— Писатиму, — відповів я і щось важке підкотилося до горла.

Москва залишилася позаду. Москва, де я бачив стільки горя. Москва з двома світами...

... Потяг мчав, віз мене в столицю соціалістичної України, на батьківщину, до батьків —

на заводи.

Харків, 1930 — 1931 р.

Народився 1911 року в м. Бердянському в родині робітника. З семи років виховувався у дитбудинку. З 1926 року працює на ХПЗ — слюсарем. Член партії. Пише з 1929 року.

ПІД ТАКТ ГОДИННИКА

О П О В І Д А Н Н Я

Цієї ночі море особливо лютувало: десятисажневі хвилі з злістю кидались на гранітну пристань і спінені, розбиті, знесилені падали вниз; за ними гналися нові десятки, сотні таких самих хвиль, і біля гранітної стіни вирішали свою долю.

Чорне покривало хмар обгорнуло землю непроникливою темрявою, хвилі з подвоєною силою кидалися в наступ, бризки води вже перескакували через пристань, а граніт був упертий, він підставив свої обтесані вічним прибоєм груди під атаку хвиль і не відступав ні на міліметр, бо найменше хитання і море з диким галасом потягне за собою все, що трапиться йому на дорозі.

У рибальському сільці, де звичайно лабіринт розвішаних наволоку, павутиною оточував рибальські хатки, де веселі жарти хлопців та дівчат віддавалися луною в морі, цієї злої ночі було порожньо. Все живе поховалося від урагану.

Такої хмурої ночі сільце набирало лячного вигляду; страшно ставало навіть постійному мешканцеві, ще страшніш під таку негоду залишатися у чистому морі. Рибалки знають, що після таких ночей лишаються в сільці удови з малими дітьми, матері гублять своїх синів, а дівчата своїх коханих. Така ніч приходить раптом. День нічого лихого не провіщає — такий самий, як і всі попередні. Аж ось на обрії з'являється білий гребінь. Лихо тому, хто не встиг своєчасно причалити до берега: закрутить човна, перекине, задле солоною водою.

Отакі примхи в Каспійського моря.

У сільці всі знали, що Марков із старшим сином у морі, ще вчора рибалки бачили його за косою, де він, ставлячи невід, наспівував веселої пісні. Ніякий досвідчений рибалка не міг передбачити різкої зміни, щодня виходячи в море; рибалки знають, що прийде день, коли вони не повернуться до берега, як не повернулись їхні діди, брати, сини.

Рибалки звикли до моря і не лякає їх несподівана смерть у ньому як не лякає вона шахтарів та робітників, що працюють на землі. У рибальському сільці загибель у морі зустрічали, так само, як і смерть у постелі, тільки зайвий раз рибалки, що залишилися живі, упивалися горілкою, а жінки тоді менше лаяли своїх чоловіків. В такі ночі вони, лежачи у постелі, довго плакали, що прийде день, коли море відніме і в них чоловіків, братів, батьків...

Але другий клопітний день забивав десь у нутрі серця уїдливий біль: соління риби, сушіння неводів не давало часу задумуватися про свою долю.

Так до нових хуртовин, до нових несподіваних жертв.

II

Андрій сидів біля вікна і з цікавістю спостерігав, як вітер підплював на лету жовте листя й кружляв його в скаженому танку. Садок, такий красивий і зелений, перед очима в Андрія щодня оголявся.

Осінь вступала в свої права, чорні розірвані хмари мчали на південь.

Раптом краплі води застукотіли по шибці. Андрій не любить осени, у такі дні він згадує море, матір, діда Арсенія, який привів його в цей будинок і вже півроку, як не приходив. До горла підкочується грудочка образи, він плаче, йому кривдно за себе, за діда Арсенія, за матір, що...

— Андрію, що з тобою, ти чого плачеш? Ну хіба можна, такий великий і завжди сердитий, глянь на Льоньку: завжди веселий. Ба-чиш, сміється, скажи в чому річ, може ти хворий або тебе хто образив?

Андрій заперечливо похитав головою, утер долонею сльози.

— От і молодець, ходім до спальні,—і, обнявши його, повела у другу кімнату.— Ну тепер, я гадаю, що ти мені скажеш, чого ти плакав?— Андрій мовчав.

Вона сіла біля нього, маленька ніжна ручка провела Андрієві по голові. Зараз тьотя Віра не здавалася такою сердитою, як раніш. Він підняв голову. Її сірі очі ніжно дивились на нього. Тонкий ніс і маленькі тонкі губи нагадували йому матір, яка щовечора сідала біля нього на ліжко, гладила його білу голівку, потім, поцілувавши в щоку, казала.

— Ну, Андрійку, а тепер, спати,—і вже крізь сон Андрій чув, як мати в сусідній кімнаті прибирала, мила посуд, чекаючи на чоловіка і старшого сина Миколу, які возились біля свіжої риби допіру спійманої.

— Андрійку, хіба так можна?—казала далі тьотя Віра.—Бути таким затайливим! Скажи, що тебе хвилює, а то всі хлопці сміються з тебе.

— Ну й нехай,—починаючи плакати, крикнув Андрій.

— От бачиш, ти вже знову плачеш, не можна так,—знову заспокоїливо казала тьотя Віра.

І тоді Андрій, борючись з сльозьми, розповів, як одної з таких осінніх ночей його батько й старший брат залишилися в морі; скажений ураган заніс їх беззахисних далеко від берега, де вони й загинули. Тої ж ночі мати, передчуваючи сумний кінець, побігла на пристань, де хвилі схопили її й затягли в спінене море.

Тої ночі загинуло три життя.

На дверях показалося кілька дитячих голівок.

— Скажіть, що з Андрієм, чого він плакав, чому він нас цурається?

Тьотя Віра одвела дітей від дверей і розповіла їм історію Андрійкового життя.

— А тепер, діти, спати. Через п'ять хвилин гашу світло.

Льонька і Мишо зайшли в спальню. Андрій лежав під ковдрою зарившись головою в подушку.

— Все ж таки він нюня, дивись. Мого батька бандити порубали і то я... а він... як дівчина.

— Я не нюня!—крикнув Андрій і залився гіркими сльозми.

— І тебе треба було його турбувати,—сердито сказав Мишко,—порівняв теж, твого батька вбили відразу, а в морі загинути це найгірша смерть, ось я читав книжку, як...

— Що тут за розмови, негайно лягайте спати!

Андрій вже встиг заспокоїтись і тільки рівномірно сопів. Тьотя Віра погасила світло і вийшла з кімнати.

День, коли вступив Андрій на завод, був днем вступу в нове життя. Гуркіт пневматичних молотків, шипіння трансмісій, рух зводів зробили на Андрія приголомшливе вражіння. Досі чувши слово „завод“, він уявляв собі щось велике, але далі фантазія нічого не казала і тепер, побачивши вперше живий з усіма внутрішніми органами цех, Андрій зрозумів, що для нього відкрилась нова сторінка життя.

Стискаючи в руці приймального листа і озираючись на всі боки, Андрій пробирався серед нагромаджених деталей. Підійшов до майстра Бондаренка. Той узяв записку, прочитав, уважно оглянув Андрія і сказав:

— Значить токарем хочеш?

Андрій кивнув головою.

— Ну гаразд, тільки я ледачих не люблю, та й тобі гірше буде, коли лінуватимешся. Андрій хотів був щось сказати, але в цю мить в будку вскочив якийсь схвильований парубок.

— Іване Микитовичу, треба ставити паротяг, а ви з дишлями затримуєте.

Андрій ніяк не міг зрозуміти, чому цей парубок так хвилюється через якісь там дишлі.

— Коли через дві години не буде тягових дишлів, то паротяга ми сьогодні не випустимо.

Іван Микитович, нічого не сказавши, вийшов вкупі з парубком з контори. Андрій обернувся. Крізь вікно контори ввесь прогін був як на долоні: ось цілий ряд слюсарів, один з них випилює якийсь незнайомий для Андрія деталь, другий, стоячи на верстаті, різкими ударами кувалди забиває мідний вкладень до дишля, третій розмахує молотком, вибиваючи зубилом зайвий шматок клина. А ось на другому боці робітник підводить різак до валу і відтіля вистрибує спіральна стрічка, вона витягається і, як гадюка, кидаючись у різні боки, падає вниз.

— Що, брате, цікаво?

Андрій обертається до майстра, майстер добродушно усміхається.

— Ось що, синок, сьогодні вже пізно, приходь завтра зранку, зразу ж почнеш робити.

Андрій хотів був щось спитати, але забув, що саме. Вже підходячи до виходу з цеху, згадав, що забув спитати у майстра, а де ж всетаки він, Андрій, буде вчитися.

Виходячи з заводських воріт, Андрій з гордістю поглянув на школярів, що проходили повз нього, і про себе сказав:

— Що ви?— ось я.

Йому страшенно хотілось, щоб вони бачили, як він виходив з воріт заводу.

Комсомольські збори ще не починались. Хлопці сиділи купками і кожний по-своєму чекав початку. Біля самої сцени Мишка Голубов зібрав свою „братву“ і під однотонний акомпаньямент хлопців наспівував „дзюмбу“, потім перейшов на „Сербіянку“. Олексій Биков збив набакир картуза і, підкидаючи плечі, відбивав такт закаблуками.

Збори призначено на четверту, але звичайно починались вони о п'ятій. Секретар комсомольського осередку Борис Смирнов метушився, бігав то до однієї групи, то до другої. Кричав: „Хто не розписувався?—розписуйтесь“. На сцені хтось невмілою рукою награвав „яблучко“. Побачивши секретаря, хлопці закричали:

— Гей, генеральний, починай, чого тягнеш!

Борис хвилюється—сьогодні доповідь начальника цеху, а його немає. Нарешті Борис виходить на сцену. Хлопці розташовуються. Заглушаючи загальний галас, Борис кричить: „Скільки присутніх?“ „Шістдесят чотири!“—чується відповідь. Борис стукає по столу, в приміщенні стає тихше. Хтось пускає репліку:

— У мене є пропозиція, кинути курити, бо в мене вже не стало чого.

Хлопці регочуться.

— Костю, не бузуй, завжди ти з викриками.

— Для проведення сьогоднішніх зборів подавайте кандидатури на голову.

— Марков! — Булгаков! — Сініцин! — чуються голоси знизу.

— Хто за Маркова, прошу піднести руку. Одноголосно. Андрію, залазь на сцену.

Андрій залазить.

— Отже, дозвольте вважати, що відкриті комсомольські збори почато. На порядку денному два питання, перше— доповідь начальника цеху про виконання промфінпляну і завдання комсомолу, друге— доповідь представника з підшефного крейсера. Які будуть додатки чи зміни? Немає. Голосую в цілому. Слово дається по першому питанню товаришу Губанову.

У словах цього нового Андрія вже не чути й натяку на забитого заляканого хлопчика Андрія, який прийшов п'ять років тому на завод. Це здоровий з блакитними серйозними очима парубок, груди якого випирають з-під легкої сорочки.

Андрійові 20 років, за п'ять років роботи в цеху Андрій не мав жодного прогулу, його вважають за кращого ударника в цеху, старі робітники з ним радяться в різних питаннях. Андрій—член бюро осередку вже другий рік, не має жодного хлопця чи дівчини у цеху, які б погано про нього думали.

Закінчувались дебати. Після прикінцевого слова ухвалили резолюцію, де говорилося, що комсомол з сьогоднішнього дня організує цілу низку ударних бригад, розгортає соцзмагання в цеху. Друге питання пройшло ще з більшим піднесенням. Доповідача моряка засипали запитаннями, і було чого запитувати. Комсомол хотів знати, як живуть підшефні моряки.

Збори підходили до кінця. Виступив Борис.

— Хлопці, я гадаю, що ми сьогодні на це питання виносити резолюцію не будемо, бо робота з підшефним крейсером повинна бути нашим щоденним завданням. У нас просять до флоту чотирьох найкращих витриманих комсомольців, я гадаю, що ми зараз же на зборах виділимо.

— Правильно, вірно! — неслоя по залі.

— Товариші, закликаю до порядку, — розпалювався Андрій.

— Пропоную відрядити таких товаришів: Лудіна, Корнієнко, Маркова та Сичова, — це хлопці такі, що виправдають довір'я нашої організації, — казав далі Борис.

Скільки дум може пробігти в одну мить. Андрій згадав жахливу ніч, коли море поглинуло його батьків.

Це було 12 років тому. Хіба зараз у радянській країні доля рибалки така, як до революції? Ні. Він пам'ятає минулий рік. У відпустку він поїхав до свого діда в своє сільце. Очам не вірилось. Замість понурого з маленькими хатками сільця він зустрів нові будинки, рядками розташовані по берегу. На місці його колишньої хати стояв великий склад, де колективну рибу складали у кадоби і відсиляли до пристані. Пригадує він ще свого діда. Його прості слова: — Сьогодні, Андрію, ми виходимо колективно в море, коли хочеш, то валяй разом з нами. — Безумовно, що він згоден. А човни? Хіба його дід гадав, що колись прийдеться виходити у море не на розбитих човниках, а на моторових сильних човнах. Андрій ще пригадує рибальський клуб, хоч маленький, але свій культурний куток, де молодь, збираючись вільної хвилини, наповнює веселим сміхом і піснями затишні кімнати. І ось тепер організація посилає його теж на море, але ким? — червонофлотцем. Він буде перемагати морську стихію, але вже не на батьківських човнах, а на великих радянських пароплавах.

Його міркування урвав сердитий крик Бориса:

— Андрію, ве́ди збори, ти що — спиш?

— Хто скаже, що про кандидатів? — промовив Андрій.

— Голосувати в цілому, хлопці гарні, кращих і не знайти, — неслоя з усіх боків червоного кутка.

Збори закінчились, комсомольці веселі, задоволені розходились.

— Андрію, що з тобою? — почув він знайомий дівочий голос.

— Так, нічого, міркую.

— Ходім додому,—і, взявши хлопця за руку, Лена тягла його з сцени.

На дворі стояв липневий задушливий вечір, легенький вітерець доносив з садка уривчасті звуки духової оркестри. Лена взяла його під руку, йшли мовчки. Нарешті дівчина порушила мовчання.

— Андрію, я не розумію тебе, ти задоволений з сьогоднішньої постанови чи ні? Чого мовчиш?

— Чудна ти, Лено, чого ж мені не бути задоволеним, коли організація вважає за потрібне мене послати до фльоти. Передовсім я більшовик, а тому постанова осередку для мене — закон. Отож, Лено, доведеться нам на якийсь час розлучитися.

Вони підійшли до знайомих воріт, зайшли у садок, мовчки сіли на лавку.

— Андрію, а мені не подобається, що ти йдеш до фльоти, краще робив би у цеху. Невже ж після загибелі твоїх батьків у морі тебе теж тягне туди? Краще дав би собі одвод.

Андрій посміхнувся.

— Дати собі одвод, уславити себе боягузом, це для мене гірше ніж смерть. Я хочу піти, і піду. Море, це дикий кінь, з ним треба вміти поводитись, вміти його загнуждати, тоді воно буде слухняне. Пароплав та ще вмілий керівник — це тобі не дореволюційний рибальський човник. Я мушу помститись за загибель батьків.

— Значить, ти твердо вирішив, ми — повинні розлучитися.

— Так, Лено, на деякий час, а тоді...

Вона ухопила його за плечі і вони стояли і дивились закоханими очима одне на одного.

V

День від'їзду настав якось несподівано. Андрій сам не вірив, що за такий короткий час його заберуть у флоту. В осередку вже знали, що через два дні хлопці їдуть до Севастополя на крейсер, а тому вирішили зробити їм подарунки. На урочистих зборах Борис, передаючи Андрієві годинника з монограмою, промовив: — годинник це для того, щоб не забував писати нам, а твори Леніна для ленінського теоретичного гартування.

Андрій на знак подяки міцно стиснув руку Борисові й відказав:

— Честь свого осередку нікому не уступлю і буду уперто перемогати морську техніку.

Два дні Андрій бігав як скажений по заводу: треба було розв'язатися з усіма справами, а тут, на лихо, кожний зупиняє: як, що, куди йдеш?

На пероні тиснява. Щойно прийшов поїзд „Москва—Севастопіль“, викинув з вагонів пасажирів.

У повітрі галас, то там, то тут чути викрики пасажирів, газетників, які метушились по перону.

Андрій і ті, що були відряджені разом з ним, протискалися до вагона, за ними оравою кинулись хлопці, але кондуктор хлопців у вагон не пустив. Ніякі загрози і благання не помагали, він стояв на своєму. Швидко покидали речі на лавки і вискочили на перон. Змішались з усіма комсомольцями. Веселий сміх і жарти злились з гомоном перону. Раптом два дзвінки.

— Ну, Ленко, до побачення, як приїду, неодмінно зараз же напишу.— І, схопивши за руку, поцілував у щоку.

Поїзд уже рушив, а Андрій не встиг потиснути руки й половині хлопців та дівчат.

— Гляди, не забувай завод. Пиши частіше!— понеслось услід поїздові. Андрій стояв на східцях. Поступово віддалялись хлопці, Лена, помахуючи червоною хусткою. Потім все зникло. Андрій зайшов у вагон.

VII

Минали дні. Задусні серпневі дні виснажливо впливали на робітників, найменший рух—і піт виступає по всьому тілу.

— Андрій мабуть зараз купається в Чорному морі,— гарно.

— Да, це не те, що нам смажитись. Ех, поплавав би я зараз, хоча б у річці!

— А ти знаєш, що бригада Коваля за гарні показники думає дістати нагороду.

— Ну, то ми ще подивимось у кого кращі,— сказав Кость,— кращих, як у нас показників, у цеху немає. Ти сам подумай: прогулів у бригаді немає, умову на соцзмагання склали вже давно, програму виконали на 120%, самі знизили собі розцінки на 25%, так що декому до нас і не долізти.

— Костю, у мене ідея.

— Уявляю собі, що там за дурницю видумав,— засміявся Кость.

— Ти завжди з недовір'ям,—образився Мишко Васильєв і по хвилині:— Я гадаю організувати виробничу комуну. Ось, поміркуй сам: нас у бригаді вісім чоловіка, ми з тобою по четвертому розряду одержуємо, а ті хлопці по другому та по третьому, а чом би нам не зробити так, щоб приробіток ділити нарівно? Льоня, приміром, має другий розряд, а працює як віл, чим же він гірший за нас, а ми ж удвоє більше одержуємо ніж він, ми від цього не постраждаємо,

З бо хлопці ще горячіше візьмуться за діло, підтягнуться в заробітку, і будуть усі задоволені.

Кость міркував. Потім схопився і ляпнув Мишка по плечу.

— А знаєш, ти таки правий. Ось де найвищий ступінь соціалістичної праці. Молодець Мишко!

Х Повернувшись з роботи, Лена побачила на столі конверта. Серце радісно забилося.— „Авжеж від нього“. З первих же рядків побачила, що й натяку не залишилося в Андрія на той настрій, який був у нього до від'їзду. Щось веселе, задержує чуюся в цьому різкому письмі.

„Лено, прости, що не писав зразу після приїзду. Не уявляєш собі, який гарний настрій у мене.

Учора перевели мене і Івана Лукіна до підводного човна. Хто має добре здоров'я і трохи розуміється на машинах,— всіх перевели до підводного човна. На крейсері було чисто, а тут така чистота, що все аж блищить. В такій обставині людина якось сама стає культурнішою й охайнішою.

Пиши, як у вас в осередку, як виконуєте промфінплан. Вчора знявся на приморському бульварі. Надсилаю тобі на пам'ять“.

Лена й не помітила, що в глибині конверта лежала маленька фотографічна картка. Очі Андрієві дивились усміхаючись, фльотська беретка була до лица цьому ставному хлопцеві.

Лена тільки зараз зрозуміла, як сильно любить вона Андрія, який він їй дорогий і близький.!

Цього вечора їй не сиділось у хаті. Швидко умившись, побігла до заводського садка. Їй нетерпеливилось поділитись своєю радістю, а тут як на злість нікого з свого осередку. Хотіла вже повертати додому, коли дивиться—сидять свої хлопці.

— А ось і Лена ходить, за Андрієм сумує! — пожартував хтось із хлопців. Але вона не сердиться, а сміється. Та й чому їй сердиться, хіба ж вона криється від кого з своєю любов'ю.

— А я щось тобі хочу показати,—сказав Кость і, не поспішаючи, поліз у кишеню. Але Лена його випередила. „Дивись“ — і простягнула йому фотографічну картку.

— Так і в тебе така є? — здивувався Кость.

Всі засміялись:

— Значить, не забуває. Молодець Андрій!

Бригада Глебова все таки свого добулася. Організована на чолі з Костем та Мишком Васильєвим комуна дала гарні показники,—

виконали програму на 136 відсотків, перестою немає, брак довели до нуля, заробіток збільшився. Чого ще треба?

Весело казав Мишко:

— Дивись, Борисе, щоб не затерли нас. Вони незадоволені нами, вони раніш буксу пришаблювали за чотири години, а ми її за дві одмахуємо. От їм і не подобається. Звикли до старих волячих темпів.

І раді успіхові пішли на виробничу нараду.

У цеху шумно й тривожно. Миготять пневматичні молотки, частіше сипляться удари нютувальників, поспішають електричні зводи. Все рухається.

Цех у серпні не додав країні чотири паротяги, отже вересень повинен бути вирішальним. І цех напружує всі зусилля, б'ється за виконання промфінплану. Учора на загальних зборах робітників начальник збирального цеху, кінчаючи промову, сказав:

— Коли вересень не дасть перемоги, завод опиниться на чорній дошці.

— Що? На чорній дошці? — загуділо в цеху.

На кронштайн від підставки до казана вилазить Кость і починає говорити. Його худе, але пружнисте тіло на кожному слові нахиляється вперед.

— Ми повинні вийти першими, чорна дошка не для нас. Від імені комсомольської комуні заявляю, що з сьогоднішнього дня вважаємо себе за мобілізованих і, коли буде потрібно, працюватимемо, не виходячи з цеху.

Такого галасу та оплесків давно вже не чув цех. За Костем виступило ще кілька робітників, які в своїх промовах закликали всіх робітників, не покладаючи рук, боротися з проривом.

Ентузіазм мас узяв гору. Ліс рук показав, що всі, як один, будуть змивати ганебну пляму, яка нависла над заводом.

Ще горячіше закипіла робота. У лютому треба дати країні 24 паротяги. Це значить щодня паротяг. Цех до таких темпів не звик. Стару звичку робити не кваплячись перемогла воля двох тисяч робітників збирального цеху.

У каюті в командира крейсера — нарада. Сьогодні треба вислати моторового човна до Гурзуфу, що раніше то краще, але треба туди хлопців витриманих, таких, щоб вухо гостро держали та обережні щоб були.

— Нікулін, хто там з підводного човна вміє керувати мотором?

— Є багато хлопців, але, на мою думку, найкращі хлопці для такої справи — це Марков і Потапов. Потапов старий, зовк, море добре знає.

З — Я не суперечу.— І, взявши телефонну трубку, командир почав говорити з черговим на яхті:

П — Негайно прислати до мене з підводного човна Маркова та Потапова.

Через деякий час в каюту зайшли моряки.

— Ви нас кликали?— спитав Андрій.

Х — Так. Ось що, хлопці, вам доручається важлива справа. Зараз п'ята година, через годину ви повинні вирушити, ось вам лист, передасте начальникові ДПУ в Гурзуфі, особисто йому, бережіть його як ока, бо...

Він ще хотів щось сказати, але, побачивши по обличчю моряків, що вони його добре зрозуміли, замовк.

Хлопці вийшли. Сонце, ховаючись за обрій, кидало золоті відблиски на море і крейсер. Маленькі хвилі рівномірно похитували крейсер. З кодол спустили човна. Вони сіли.

— За скільки годин будемо там?— спитав Андрій у Миколи Потапова. Той поглянув на море, потім угору і сказав:

— Якби гарна погода, годин за шість можна доїхати, а зараз щось на бурю заноситься, бачиш, яка спека— як у пеклі. Ну, та пішли.

Андрій смикнув важільця і мотор заторохтів.

— А бензини вистачить?— спитав Микола.

— На 20 годин стане,— весело промовив Андрій. Повернувшись правою рукою стерно і човен став віддалятися від крейсера.

Андрій стояв біля стерна. Легкий вітерець приємно повівав в обличчя, від вітру волосся сповзало на очі. Андрій від часу до часу насував беретку на лоба. У горлі приємно лоскотало. Він радів, а чому й сам не знав, може через те, що йому доручили таку важливу справу, а може радісно просто було від того, що ось вони, молоді, плывуть удвох по синьому морю.

Згадає слова начальника крейсера „бережіть як ока...“, значить щось важливе. Поглянув на залізну скриньку, яка крила в собі таємного листа. Рука дужче стиснула стерно, очі вступились в обрій.

Їхали мовчки, рівномірно набігали хвилі, підкидали легкий човен, хлюпали в облавок.

— Ти про що міркуєш?— раптом спитав Андрій. Потапов здригнувся.

— Так, не розумію, що то за таємничий лист, та ще в Гурзуф. Курортне місце, крім маленької гори Медвідь та винограду, нічого там не бачив.

— Та й не треба голову сушити,— весело додав Андрій,— значить щось є, коли нас посилають.

— Тут річ не в тому, просто злість бере, невжеж не могли розповісти в чому річ? Коли не довіряють, то навіщо тоді послали?

— Невжеж начальство дурніше за нас, мабуть так треба, коли послали, потім узнаємо, ти краще розкажи якунебудь пригоду про море — у тебе їх багато.

Микола щось пробурчав міркуючи.

А було в нього багато розповісти. Вже 12 років плаває він у морі, був не раз у Турції, був і в Норвегії, Фінляндії, Англії, тоді ще служив на торговому пароплаві „Фелікс Дзержинський“, пам'ятає, як не пускали радянських моряків до берега. Пам'ятає також, як у Фінляндії робітники приходили на пристань з оркестрою зустрічати радянський пароплав. Як потім на честь моряків улаштували бенкет.

А Англія, „вільна культурна країна“ з своїми величезними містами, з галасливими вулицями, з понурими бараками для вантажників, де чад горілчаний і злидні...

— Ну, що ж тобі розказати? — почав Микола.

— Розкажи хоч про те, як ти зробився моряком.

— Довга історія, ну та вже слухай.

Було це 17 року. Робив я тоді на Балтійському заводі у Ленінграді. Громадянська війна охопила всю тодішню Росію. З Ленінграду евакуювалось біле військо, всі пароплави, які тільки можна було, повели з собою. Червоній гвардії потрібні пароплави, а їх немає. І ось робітники нашого заводу вирішили відремонтувати поламані та побиті.

Да, робота була не легка. І хто гадав, що прийдеться закинути, нікчемні барки знову ремонтувати. Після двотижневої роботи нарешті перший пароплав закінчили. Команду зібрали з самих робітників. З першим пароплавом, що йому назву дали „Воля“ пішов і я. Вирушили до Кронштадту.

Прошлявся так до 19-го року. Нарешті повернув до Ленінграду. Тут мені зразу новина: зникла кудись моя дівка. Хто казав, ніби до Червоної армії пішла, а хто запевняв, що з кимсь поїхала. Ну, посумував я трохи і вирішив, що на землі робить мені нема чого. З того часу плаваю в морі.

— Мабуть не любила, як поїхала, — кинув Андрій.

— Хто зна, алеж [я її любив. Пам'ятаю день, коли відпливав з Ленінграду, як не хотілось тоді покидати її. Пам'ятаю її заплакані очі. А може справді загинула десь на фронті. Дівка ж була! Ех, та хіба ти можеш зрозуміти, що таке любов? — молодий, ще не знаєш.

Андрій посміхнувся. Він не знає, що таке кохання? — знає і добре знає. Хіба він не любить чорнооку Ленку, яка вміє так гарно сміятись, яка вміє так приласкати? Хіба він не друг їй, не товариш? Хіба є тут серед севастопільських гарних дівчат краща за неї?

А може вона теж його забула? Ні, цього не може бути, вона його любить, тільки його. Йому страшенно захотілось, щоб вона

була зараз з ним, тут їу човні, у морі, щоб він міг бачити її вродливе обличчя, її люблю постать.

— Андрію, а буря таки буде, дивись — хвилі починають щось балуватись, та й нахмарює здорово.

— Нічого, вже скоро приїдемо.

Глянув на годинника: пів на восьму.

— Невжеж ми пливемо лише дві години? А мені здавалось більше.

— Це тільки здається, у морі воно завжди так.

Андрій притулив годинника до вуха. Іде. Значить справді минуло тільки дві години.

Правду казав Микола. Море почало лютувати. Хвилі росли більші й більші, підкидали човна, як тріску, шипіли, але він нісся, розрізаючи їхні білі гребені.

— Давай на третю швидкість,— почув Андрій за спиною голос Миколи. Хотів обернутись, але в цю мить налетіла скажена хвиля з злістю хлюпнула стовп води — мотор спинився.

— Держись! — почув Андрій крик і, ще дужче стиснувши стерно, глянув назад. Жах охопив його — Микола зник.

З горла несподівано виривається крик: „Миколо!“... — Андрій прислухається. Відповіді немає.

Погляд його падає на дно човна. Він придивляється. Крізь сутінки він бачить нерухому зігнуту постать. Серце радісно б'ється: хоч мертвий, але тут. Підбіг ближче. — „Миколо!“ — мовчання.

— Миколо, ти мусиш жити! — ухопив за голову, почав трусити, щось гаряче відчув на долоні. У мозкові промайнуло: „кров“. Схопив хустку, швидко намочив і обв'язав товаришеві голову. Крізь шум і виття розлютованих хвиль почув тихі слова:

— Пити!.. води...

В темряві почав шукати флягу. Досі не помічав, що в човен налило багато води. Тьопаячи по воді, знайшов флягу. Микола із стоном підвівся й гарячими губами припав до горлечка.

— Миколо, мотор залило, кожуха з мотора тут у темряві не знімеш. Пливемо, куди вітер жене.

— Невже загинули? — почув Андрій тихий, спокійний голос.

Спокійність Миколина дуже здивувала Андрія. Страх минув, і він мовчки глянув на дикі хвилі, що кожну мить могли перекинути їх маленький човник.

— Ні, Миколо, не загинемо. Хіба тобі не траплялося в житті гіршого? А те, що тебе по голові стукнуло, так це заживе. Ще будемо пригадувати цю веселу ніч.

Деякий час помовчали.

— Треба воду виливати з човна, бо на дно нас потягне.

— А ти сиди. Навіщо встаєш? — сам вичерпаю.

— Нічого, поможу. Мені вже краще.

— А чим же черпати?

— Чим? — Андрій замисливсь. — Стій, а залізна скринька.

— А там же лист.

— Лист. Ну, його ми заховано за пазуху.

— Андрію, давай прочитаємо його. Бо, коли...

Андрій не дав договорити:

— Миколо, невже ти справді гадаєш, що ми загинемо? Невжеж мені тебе вчити треба, що для нас перш за все дисципліна? Ти чув начальника? Як ми з розпечатаним листом покажемося?

Море збожеволіло. Велетенські хвилі хапали на свої горби човен і знову кидали вниз. Настала темрява, хлопці вже не бачили один одного, гарячково вичерпуючи воду. Андрій знав, що скільки не вичерпуй, все одно вода з кожною хвилиною буде прибувати. Але якийсь інстинкт підказував, що треба виливати і він з новим запалом кидався на роботу.

— Андрію, ти чуєш — десь недалеко берег, бо хвилі об щось разбиваються.

Андрій прислухався: справді, десь недалеко хвилі шуміли, наче біля берега.

— Ех, якби мотор був справний!

— З мотором тепер однаково нічого б не вийшло, — почув Андрій тихий голос Миколи. — У таку ніч і пароплавові не легко було б.

— А може нас несе не туди, куди треба? — промовив збентежено Андрій.

— Несе до берега, а до якого — невідомо. Ти сідай ближче до мене, бо коли не буде рівноваги, то ми довго не утримаємось.

Хвилі скаженіли, човен все більше заливало водою. Утома обгорнула Андрія і він сидів, наскрізь промоклий, спустивши важкі, наче залізні руки. Сидів і міркував. В голову прийшла думка про завод. Лена писала про те, що на заводі загрозливе становище з виконанням промфінплану, але все зусилля спрямовано до того, щоб пляна виконати. Комсомол мобілізував себе і робить, не покладаючи рук.

Раптом щось ударило знизу. Човен, наче на пружині, підскочив угору, здригнувся і впав.

Микола прокинувся, почув біля себе розмову, але очей не розплющував. Не вірилось, що живий. В голові промайнуло: „Що з Андрієм?“ Розкрив очі, хотів підвестися, але відчув шалений біль у спині й ногах. Якийсь чоловік допоміг йому сісти. Почав очима шукати Андрія. З горла само вирвалось: „Андрію“. Більше нічого не встиг сказати, бо в цю мить двоє людей принесли Андрія і поклали поруч з ним. Забувши про біль, став на коліна, обмацав товариша.

3 У голові майнуло: — Невжеж годинник із написом „Кращому комсомольцеві“ переживе свого хазяїна?

— Ні, я буду жити, — почув Микола Андріїв голос.

А в цей день робітники Паротягобудівельного заводу святкували перемогу. Ентузіазм мас не пропав дарма. Програму виконали з перевищенням.

Робітники зібрались у своєму заводському клубі підсумувати всі досягнення своєї праці з тим, щоб з завтрішнього дня ще з більшою впевненістю провадити наступ далі — за нове соціалістичне майбутнє.

Народився 1908 року в Харкові в родині машиніста. З 1920 р. служив кур'єром. З 1924 р. на ХПЗ по цей час. Кандидат п а р т і ї

ВІН СКАЗАВ СЬОГОДНІ

Було так:

День морозний ставав,

День юрбою по вулицях лився,

Кожний йшов,

Кожний йшов

І мовчав,

Тільки сніг

Під ногами жалівся.

Кожний йшов...

Кожний йшов

І мовчав,

День ставав...

Та не кожний молився.

Потім

Р-р-р-а-а-а,

Голубі обідки

І шинелі командою зліті.

Сніг зацвів...

Два...

Чотири...

Рядки...

Квіти,

Квіти,

Червонії квіти.

Цокіт, цокіт.

Чи коні,

Чи ні?

Ні не коні,

А звірі із піни.

За що?

Шабля впала раніш,

Прокусила,

З

Всмокталася в спину.

П

Обірвалися враз, дроти,
На снігу в мотки стягнулись.
Барикади... Шматочки юрби.

Х

Цокіт, цокіт.
Хра - а - а - а.
Плюнули вулиці,
Обідки, голубі обідки,
На снігу заржавілі шинелі.
Сніг цвіте.
Два...
Чотири...
Рядки...
Вигук...
Пер - р - р - вая!
Клекіт шрапнелі.

О - о - о - о - о - о!
Розстріляний день умирав.
Цокіт, цокіт.
По вулицях варта.
День молитву скрутив і злавав.
І чекали околиці —
Завтра.
А - а - а - а - а - а!
Розстріляний день умирав.
Цокіт, цокіт.
По вулицях варта.
Слюсар,
Токар,
Гвинтівку ховав.
Цокіт, цокіт.
— До завтра!
— До завтра!

День схопився,
Шалено побіг,
Відшукали
Околиці зброю,
Сніг зацвів...
Маки впали на сніг
І гукнули заводи:

— До бою!

Буйний день по околицях спав.
Тихо...
Рі - рі...
Проходить варта.
У палаці засіли вони,
Не лови гав,
Дивися,
До завтра...
Вогко, гомін,
Фінляндський вокзал.
Мають прапори,
Птахи свободні.
Та всі чули —
Він просто сказав:
— Не чекати на завтра!
Сьогодні...

Вітер хмари в шматки розривав,
Ніч:..
А хвилі, як жаби холодні.
І словами його, хтось сказав:
— Перекоп буде нашим
Сьогодні

Підіймаються руки кранів
І встає
Індустрія,
Як мрія,
То країна, всіх наших країн,
Виступає у бій
На прориви.
Серце наше прорив зачепив,
Його дихання, хвилі холодні,
Але в наступ рушають цехи
За його заповітом
Сьогодні...
Перемогою пісні гудуть,
Наливають до краю легені.
Це заводи на приступ ідуть
А веде їх
Безсмертний ЛЕНІН. —

С И Н І

Не дожидавши трамвайної зупинки, Семен Великий зстрибнув на ходу. „Спецодягські“ його гальози (були на номер більші за потрібні) під час стрибка полетіли вгору, перекидаючись у повітрі.

Не помічаючи, він узав ліву гальозу на праву ногу й навпаки. Перебігши сошу, підбіг східцями до скляних парадних дверей. За дверима в невеличкім передпокою товклося багато людей. Розштовхуючи їх, Семен добрався до столика й сивовусому старикові назвав своє ім'я. Той записав щось і заворушив вусами:

— Сідай, зараз буде.

Знявши кепку, Семен витер долонею лоба й сів. Коли вигукнули чиесь ім'я, зірвався з стільця й досадливо закрокував, ухиляючись поміж людьми. А коли наостанку черга дійшла до нього, метнувся до домофону, ніби від гарячого відскочив; слухова трубка затанцювала в його руках, наче в пропасниці з кулеметною частотою закидав словами:

— Шура? Здоров? Як, що? Син! Ха-ха-ха,—відірвав від вуха трубку і, пританцьовуючи, оглушив людей радісним сміхом. У кахляній стінці грубки відбивався відблиск його очей.

— Веселий і кричить? А ну, підсунь до нього трубку, я послухаю. Додому коли? Раніш не можна? Ну, гаразд, тільки швидше. Авжеж, шалений, з радощів сказився. Додому хутчій, а то вишкварюсь на жданиках.

Не прощаючись, пошбував трубку і вибіг на вулицю. Його виводжало багато усмішливих очей і губ. Червоне дитяче тільце борсалось в його свідомості.

Посеред вулиці стало авто. Вивалившись крізь вікно, шофер вилаяв його:

— Чого вершу розкрив, роззяво?!

Семен у відповідь на лайку тільки всміхнувся. Хотів поділитися з шофером радістю — „син, мовляв, у мене, а ти — роззява“... Але той заверещав сиреною й далеко купав у пилу своє авто. Махнувши рукою, Семен підвів ногу, щоб ступити. Але не зробивши кроку, обернувся. За руку вчепилася незнайома дівчина. Мило всміхаючись, простягла йому забуту ним кепку.

— Зовсім одурів, батьку.

Кинувши кепку на голову, Семен відповів їй усмішкою. Потім звів обидві руки до купи і стис їх:

— Син у мене, розумієш, син! — і побіг до трамвайної зупинки. У вагоні прохав кондукторку:

— Мені до Прохорової квиток. — Кондукторка здивовано поглянула на нього: — „неначе б не п'яний“ — і спитала:

— Ви приїжджий?

Не дождавшись відповіді, додала:

— Вагон іде в протилежний бік. Семен замахав головою і згадав дівчину.

— Шаленію я, — і сіпнув двічі шнура до дзвінка. Йому хтось порадив:

— Тобі неодмінно квитка до Сабурки треба.

II

— Ну, що ж ти, Семене, молота почепив? Бий! — Семен широко розплющив очі і часто загував молотом по розпеченій штабі заліза. Бригадир Шаповалов проворно і швидко обертав під молот залізо. Після перших ударів, з-під молота бризками розсипались іскри й падали на землю чорними крапками. Далі безформна штаба викреслювалась гранками і тяглась ніби тісто. Ще трохи і Шаповалов кинув на землю готове довге зубило. Семен поставив у куток молот, потім узяв чайника, напився і простяг його Шаповалову. Той теж напивсь, витер піт і краплі води рукавом.

— Що з тобою діється, Семене? Забувати почав ти все. І дивишся не туди, куди треба. От і зараз. Замахнувся молотом і застиг у напівдорозі.

Шаповалов придивлявся до нього, Семен винувато всміхався:

— Мені зараз чорти-що приверзлося. Начебто не ковадло отут стоїть, а оцинковані ночви. А замість гарячої штаби, ніби Владик мій, червоненький борсається в воді. Чорти-що приверзеться. От я й зупинив молот.

Шаповалів здивовано хитнув головою: — То в тебе синок значить, — здвигнув плечима й почав дорікати Семенові:

— А ти того, і мовчиш, значить. Могорич, значить, боїшся поставити. Не гаразд, Семене, не гара... а... а...

Останню літеру підхопив гудок і розніс по заводові сигналом на обід. Майстерня обідала на дворі під накриттям. На лавах гамірно садовилися робітники. Стукали залізними чашками, шелестіли газетами, робітники смачно їли і вирихтовували з костяшок доміна химерні зигзаги. Коли зібралися всі і трохи заспокоїлись, Шаповалів підвівся з місця:

— Товариші, сьогодні, значить, я повинен подати вам маленьку інформацію. Її, за правилом, мав би дати Семен, але з несвідомости своєї він мовчить.

Усі глянули на Семена, потім, очікуючи, дивилися в рота Шаповалову:

— Інформація, значить, діло отаке. Наш товариш, Семен Великий, сьогодні, значить, мало не забив молотом свого сина,— Шаповалів стаїв усмішку — всі мовчали і тільки один спитав:

— Якого сина. Де він узявся?

Шаповалів скривив гримаску:

— От бачите тепер, який він несвідомий, син у нього, значить, е. Уже три місяці йому, а, значить, він ні мурмур...

Семен пильно дув у порожню чашку, студячи чай, якого не було. Сусід штовхнув його.

— Годі дути чай, дірку продуєш. Раз розкрилося твоє діло,— став могорич.

Семен зніяковіло дивився на всіх. Сусід стрепенув ним

— Чого ж застидався, батечку?

Хтось гукнув:

— Ти, Семку, хоч би вуса запустив, а то якось не тее...

Сусід підтримав того, хто казав: — Та й пацанові твому ні за що потягнути буде. А могорич із тебе горить."

Шаповалів не згодився:

— Нема могорича, значить, не треба. Ми ліпше накажем йому, значить, щоб комуніста виростив із сина. Чуєш, Семене? — Семен згідливо хитнув головою. Вредний старик, чинбар, порадив:

— Ти його клади спати на капітали на Марксові. Замість пелюшок, мовляв. Тоді неодмінно комуністом буде.

Семен підбадьорився і намагався відсміюватись. Погодився на вуса, обіцяв за комуніста, а до вредного старика кинув тим самим:

— Ні, діду, ви вже самі спіть собі на своїх евангеліях. А я йому тим часом щось м'якшого виберу.

Гудок покликав до праці. Після сьогоднішньої „інформації“ Шаповалова, Семен біг додому, переповнений незнаною радістю.

Людьми, які завсіди, так і сьогодні зустріла Семена його невеличка кімната. Були там жінчині подруги, її мати і просто сусіди з вулиці. На їх привітання Семен неприхильно відказав:

— Чого квокчете, кури мокрохвості? Марно турбуєтесь, нічого не висидите,— і пробрався до ліжка.

На подушці, животиком донизу лежав його синок. Семен узяв його на руки. Дитина всміхнулася. Ну, здоров!— потиснув він крихітні пальці рученят.

— Що ж ти, на батька твого нападають, а ти й байдуже, купаєшся в подушці?— Семен нахилив голову і буцав синка чубом. Маленькі рученята цупко вчепилися за волосся. Батько замахав головою.

— Пусти, синку, я й так хутко буду лисим.

У рученятах у хлопчика застрибало кілька волосинок.*

Виснажена життям і дітьми, до нього підповзла жінчина мати:

— Годі дуріти, синку. Коли внука христитимемо?

— Тоді як ви почнете ходити догори ногами. Я вже казав це, і іншого не діждете!

Христячись і охкаючи, стара відповзла в куток і звідтіль жалісливо поглядала на зятя:

— Нечистий у тебе вселився, синку. Вінчатись на захотів по-божому, а тепер сина не хоче христити. Пішов би до сповіді, синку, все божою рукою здійсме.

Оці слова заглушив грубий голос сусідки.

— Чого ерепенишся? Ти ж не комуніст. Тобі нічого не буде.

Друга запропонувала:

— А якщо грошей жаль, то ми всією компанією складемося і загуляємо.

Не один раз уже відбивався від них Семен, а тепер не хотілося марно витратити слів.

Швидко розчинивши двері, до кімнати увійшов Семенів товариш Мишко, теж молодий батько:

— Усе за христини сперечаєтесь?— Ні, до церкви не треба, зайві витрати й не модно тепер. А от випити за синка треба, щоб було старикові згадати про що— поляпав по плечі товариша й сів поруч. Грубоголосо сусідка накинулася на нього:

— Яке ти маєш право не христити дитини? За неї ніхто не може вирішувати. Виросте, то сам собі вибере, кому душу свою віддати— богові, чи люциперові.

Не слухаючи її,— звук уже— Мишко сказав Семенові:

— Я от таку петрушку вигдав: давай спільно христини встругнемо. У клубі, значить, а потім удома. Дешевше обійдеться, та й не зручно якось одному.

Семен узяв його за плечі і похитав:

— Ні, Мишку, ніяких христин стругати я не буду. Ніяких.

— Даремне це ти, Семене,— заперечив Мишко й додав тишенько:— може червоні вводи́ни зробимо, то піп побоїться христити,

а то от напосідаються,—повів очима на сусідку — і на тебе й на мене так само.

Семен собі руку на шию й потиснув:

— Нічого, Мишку, карк витримає.

Мати підповзла з кутка:

— Схаменися, синку, не роби гріха великого. За це всіх нас покарає праведний бог!

Семен намагався викрутитись. Але вона, глядячи йому голову, не пускала його:

— Візьми, от, властители теперішні, прогнівали господа ділами своїми поганими, а він, праведний, взяв і одібрав хлібець,— скрипіла стара. За нею лисицею гуділа грубоголосо:

— Дивись, жиденя нехрищене, який батько твій дурень. Не хоче христити такого гарненького.

Кров злісно вдарила в обличчя. Семен кинувся до дверей і розіпхнув їх.

— Забирайтесь геть, усі, чуєте?

Починаючи з грубоголої, виштовхав усіх. Мишкові сказав:

— Іди й ти. Я з тобою потім побалакаю. Хрюпнувши дверима, підійшов до жінки:

— Ти, Саню, слухай. Востанне кажу. Якщо йтимеш проти мене, заберу Владика й піду собі.

Грубоголосо відхилила двері й просунула голову:

— Брешеш, помело жидівське, охристимо твого сина.

Семен метнувся до дверей і зачинив їх на защіпку.

— Голову тоді твою викорчую з шиї...

— Так і знай,— обернувся до Сані,— віддам його в ясла. Ніколи ти його не побачиш.

Саня зачіпливо скривила губи:

— Побачимо, я йому мати, не маєш права.

— Ага, ось як?— уже лютував Семен,— добре! Підійняв заплакану дитину і поклав її на ліжко. Потім узяв жінку на руки, поніс до дверей і виставив за поріг:

— Мать,— процідив презирливо.— Іди до них. Вони тобі рівня. А тут тобі робити нічого.

Саня, неначе собачка з морозу, скреблась у двері і вищала.

— Хоч до смерти кричи, не пущу. Тільки коли скажеш, що разом зі мною...

Витримавши атаку, узяв дитину на руки.

— От як, синочку, ростити тебе доводиться. Ну, нічого, витримаємо. А там ти підростеш — допоможеш,— і пригорнув до себе тепле тільце. Дитина, ніби згоджуючись з батьком, усміхалась, показуючи беззубі ясна.

Застудившись, дитина сочно кашляла. Давилася затяжним кашлем до сліз. Після нападу довго й верескливо кричала.

Цю ніч Семен не міг спати. Син не дав. Ідучи на роботу, сказав жінці:

— Сьогодні до лікаря понесеш його.

Саня незадоволено здвинула плечима.

— Що йому там робити? І так минеться.

Семен, дратуючись, звелів:

— Сьогодні понесеш Владика до лікаря, зрозуміла?

Жінка відчула, що вигідніш не перечити.

— Добре, понесу.

Семен не повірив їй і вирішив — „сьогодні піду раніш із заводу й сам зайду до лікаря“.

Очима через вікно недоброзичливо провели Семена очима жительки вулиці. А коли рівна міцна його спина сховалась за рогом, сусідки почали збиратися до Семенової кімнати.

На заводі майстер, потираючи руки, зустрів Семена:

— Ти, Великий, катай додому. Вийдеш на другу зміну. Голубка заслаб.

Випадковість таваришевої хвороби здавалася зручною для Семена.

— Це якраз добре. Ні, не те, що заслаб Голубка,— спам'ятався він,— мені якраз день потрібен сьогодні.

— Ну, от і гаразд. Катай, значить!— і ляпнувши Великого по плечах, майстер подався майстернею.

Семен дивився йому вслід і зважував, куди йому раніш піти, чи до завкому, чи до табельника.

Вирішив — тільки до завкома, потім додому.

— Молодий він ще й дурний. Чужу голову на шиї носить. Йому там натовкли комуністи: ти, мовляв, не смій христити сина. От він і огинається. А ти йому мати, ти — ближче. Повинна ти слухатись старших і свою матір,— умовляла Саню грубоголосо сусідка, тримаючи на руках дитину.

— Не відає, що творить,— згодилася жінчина мати:— Сам потім у ніжки поклониться. І він, і син його, мій онук, що не допустила до геєни вогняної. Без бога загибель людині...— завершила стара. Перехристила себе і, склавши руки калачиком, на висхлих грудях, перебирала пальцями чотки.

Відрахувавши кілька бульбашок, зупинила пальці:

— Упокорив антихрист собі людей, як і сказано в божій книзі — євангелії. Ще в євангелії сказано — антихрист прибиває печатки на тіло христове, за шматок хліба. На папері прибиває, уже хутко

й до тіла христового добереться. За земну і довговічну радість на страшні муки буде засуджена людина. Хутко, хутко, мої милі, суд божий, суд правий настане. Віщує моє серце, скоро репне земля по половині. Вогняними язиками спопелить антихристів засів. Устануть усі грішні й праведні. Господь бог рукою своєю всемогутньою і все-правою пішле на грішників вічні муки.

Мати стала навколішки і, повернувшись до кутка без образів, розмашисто почала христитись:

— Прости мені, господі, мої гріхи.

Дитина сиділа в оточенні подушок та жінок. Ухопивши двома руками цукерку, смачно цямкала.

Відриваючись від своєї роботи, усміхалась замурзаним ротом і з цікавістю поглядала на чужих їй людей.

— Отак, значить, ми й зробимо. Охрестимо Владика без батька. А тоді нехай він скаженіє, переказиться!...— зі зла, тішилась грубоголосо. Сусідки згідливо кивали головою.

Саня зібгала жовту пелюшку.

— Охрещу, на злість йому охрещу. Я йому мати, а не він! Нехай спершу сам родить, подригає ногами. А тоді й комсомолити буде.

— Правда, моя доцю, розумнице моя хороша. Тільки хутчій треба, а то бач, заслаб ось. Не дай боже нехристом помре, що тоді буде?— підганяла бабця.

Саня завагалася:

— Не можна тепер, надворі вогко, а він уже застужений. А в церкві холодно. Поки донесем, упріє він і зовсім застудимо.

— Гріх, доцю, на божий дім казати отаке. Свята купіль од усіх хороб сціляє. А лікарі—антихристове насліддя. Не можна ждати, доцю, помре нехрещеним.

Семен давно скінчив справу в закомі і вже добігав до своєї хати. Відчинивши двері до кімнати, зупинився коло порога. Сердито уп'явся очима в сусідок, жінку й мовчав. Сусідки, зирнувшись, неохоче підвелись. Одна по одній проходили коло Семена, не дивлячись йому в вічі. Останньою пройшла грубоголосо. Відступивши на крок, кинула йому — „звір!“

Дігнавши подруг, шепнула:

— Бреше, наше буде зверху!

Зачинивши двері, Семен суворо сказав жінці:

— Я кому казав, щоб їх тут не було?!

Саня визвірилась:

— Що ти мені за вказник, що й подругам моїм зайти не велиш?!

— Які вони тобі подруги? Вони в матері годящі тобі. В останнє кажу тобі, щоб я їх не бачив тут більше. А ні, то можеш собі до них забиратись. Ти не потрібна мені така. Не міняючи тону, спитав:

— До лікаря ходила з Владиком?

— Ні, ніколи було.

— Ага, ніколи, гаразд!

Теща заскиглила:

— Який толк у лікарях, синку? Та хіба може в людську утробу людина залізти? Один лікар на світі — бог! Він над душею твоєю і над тілом владний.

— Значить, засмердівсь твій бог давно. Нутро в людини смердючіше буває, а за душу помовчи краще!.. — глузував Семен.

— Страшні муки дістанеш за хулу свою, сину.

— А ви ліпше йдіть з богами своїми балакайте, не скигліть тут. І без вас нудно! — розсердився Семен. Стара, йдучи до дверей, бурмотіла:

— Великий гріх береш на душу, сину. Піду, піду до бога. За тебе, богохульця, молитимусь.

Двері стара відчинити не встигла. Їх відчинила молодиця, входячи.

— Що це? — Семен показав на кожух, в якому була закутана молодиця.

— Молоко твому синові, — відказала жінка.

— А хіба в консультації не береш більше?

Саня підвелась і взяла з рук у молочниці глечика.

— Ляльку он гумову годувати молоком їхнім, а не Владика. Поналивають соточки, неначе гратися, і наказують: „ви йому по годинах давайте“. А як кричить він з голоду, так це теж по годинах йому належиться?

— Халява ти, Санько, — виразно сказав Семен і підійшов до неї. Ударив по її руці долонею. Вирвавшись, глечик хрюпнув об підлогу й закупався черепками в розлитому молоці.

— Тепер знаю я, чому ригає Владик — переогодуєте. Ну, тоді годі! Прощайся з сином, негідна мати! Не видать тобі його, як сліпому себе в дзеркалі! Віддам його в ясла назавжди!

Молочниця, не розуміючи, дивилась на сцену. Одержавши гроші за молоко, за розбитий глечик і наказ не з'являтися більше, показала кожушану спину. Семен швидко закутував сина в накривало. Саня, впевнившись, що він таки віддасть сина в ясла, упала на ліжко і вчепилася за дитину:

— Не віддам! Він мій! Він мій!

А коли Семен відштовхнув її й пішов до дверей, вона впала йому в ноги.

— Семочку, миленький, буду!.. Буду робити, що скажеш! Не віднось, Семочку! — нудно заводила Саня.

Семен вернувся й сів на ліжку:

— Мені непотрібно здохлятини. Мені потрібен такий син, щоб бовванці повертав — о, — і показав руками величину бовванця. — А щоб

він був таким, тоді слухай. Молоко брати лише в консультації. Годувати й підгодовувати як звелить лікар, по-годинах. Кумочок щоб не було тут. Це вони тебе натуркують. Згодна?

Тягнучись до сина, Саня згодилась. Семен підвівся й поніс дитину до дверей:

— А зараз до лікаря з ним піду.

Саня не повірила, думаючи — „занесе ще, що тоді буде?“ — швидко одяглася і вийшла слідком за ним.

IV

Семен Великий увійшов до універсального магазину. В його руках купон на право купити підметки. У магазині його увагу привадили розвішані вгорі блакитні та червоні сорочечки. Забувши про підметки, він подався до прилавка. Вибираючи, унутив сорочечку. Підіймаючи, побачив вищирені дерев'яні зуби в своєму черевикові. Роздивившись уважно, у думці махнув рукою:

— Нічого, підожду до получки (грошей було в обріз).

— Вона не дорого коштує,— сказав продавець. (Він подумав, що Семенова фраза стосувалась до сорочечки).

— Ну, тоді загорни блакитненьку,— усміхнувся Семен.

На решту грошей купив мандаринок. Загорнувши їх у сорочечку, ішов вулицею, радісно всміхаючись. Він уявляв уже собі, як бованіє в блакитній сороччині синок...

Коли відчинив двері у свою кімнату, остовпів на місці. Пакунок вислизнув з рук, а з сорочечки викотились мандарини. Вони м'якенько покотилися по підлозі. Кішка вискочила з-під ліжка й почала качати жовті кульки по підлозі.

Не на місці, коло вікна, а поперед кімнати стояв стіл. Навколо стола сиділи п'яно-гомінливі люди. Червоний ніс у попа, в Семенових очах, плигав по кімнаті червоними плямами...

З стільця підвівся літній парубок і п'яно зашкандибав до Семена:

— Здоров, кумцю! Випий за свого сина. Я кум то...

Парубок не доказав. Наступивши на мандаринку, роздушив її. Слизька рідина вибила його з рівноваги, й він тьопнувся на підлогу, п'яно гикаючи. За столом тріскотів чийсь голос:

— Не буде він пити! Він у нас комуніст святий. Випий за батька свого ледачого, синку, випий.

На руках у п'яної матері, розсівшись, усміхався Владик. До його рожевих губок незнайома рука простягала келишок з горілкою. Семен зірвався з місця. Дужим ударом руки перекинув незнайомця. Келишок, виплюснувши горілку, перелетів через голову того, хто держав його, і розсипався, задзвенівши шкельцями. Той, що перекинувся, вдарився головою об шахву. Розбивши тахлю, сховав усередину шахви свою

втовчену голову. Вирвавши з жінчиних рук сина, Семен штовхнув її до дверей. Плуताючись у рясі (вона хвилями ходила навколо його тіла), попик пробирався до дверей. П'яні його ноги заплутались у блакитній сорочинці, що порозкидала рукавці по підлозі. Намагаючись визволитись, він балянсував руками, неначе тонув у річці, чіпляючись за воду. Та ось сорочинка не витримала, тріснула і розірвалася. Попик розбив свій червоний ніс об стіну.

Із ніздрів йому струмочками бігла червона, як і його ніс, рідина.

За весь цей час Семен не сказав жодного слова. Він ганяв із сином по кімнаті, не знаючи, на що зважитись. Коли в кімнаті, окрім тещі, не залишилося нікого, Семен сів на ліжку. Пригорнувши правою рукою сина до грудей, лівою тер скроню. До нього підповзла стара й заворушила сухими смужками рук:

— Я не хотіла так п'яно. Це вони. Я тебе жаліла, тим то й охрестила твого сина. Семен сіпнувся:

— Ідть до біса, старі! Вмирать вам треба, здохлі!..

Звалена криком на підлогу, стара рачки посувалась до виходу. Дитина у плач. Семен забігав з нею по кімнаті.

— Ну, ну помовчи вже! Бачиш, який бій був, помовчи!..

Син не вгамовувався.

— Ну, чого ти, чого? Злякався? Тобі не можна лякатися, а то задуть тебе. Бити треба,— а-а-а-а-а-а-а...

Спіткнувшись очима об стіл, Семен підбіг до нього й штовхнув стіл ногою. Тарабанячи тарілками, брязкаючи виделками й ножами, стіл задер догори свої ніжки.

V

Уже над вечір другого дня хвороба опановувала дитину. Укинула її в гарячку, примушувала важко дихати. Семен, не знаходячи собі місця, поволі походжав на подвір'ї. Кілька раз заходив і виходив з кімнати. Наскочивши на тещу, що заводила, дорікав їй.

— Ну, радійте на свою жалість. Чого ж плачете?

Стара втирала сльози, тихо ворушила губами й відходила, намагаючись зійти з очей Семенові. Жінка, хлипаючи, не відривала від сина червоних очей. Мінюючи холодні шматинки компресу, Семен підійшов до неї. Саня ще глибше з головою ховалась у колиску. Семен узяв її за підборіддя й підвів заплакане обличчя:

— Ну, що ти це наробила тепер, га? Тепер знаєш, чия правда, моя чи твоїх подруг? Казав, не треба. Бився я за Владика, а ти не те, щоб допомогти, сама всупереч ішла. А тепер плачеш...

Саня щораз дужче втискалася обличчям у Семенові долоні. Потім Семен почув, що по його долонях течуть гарячі струмки. Саня, здригаючи плечима, плакала. Семен двома руками здушив їй лице.

— Ну, годі. Сльози зайві тепер, а тобі наука буде. Я вже думав: ну, нехай твоя мати — людина старого життя, ну, а ти — і до попів п отьопала. Аджеж більших аферистів, як вони, немає. Їм однаково, чи хрестити, чи ховати, аби гроші! Ех ти, мати!... Ну, годі плакати, досить. Живий буде Владик, побачиш. А зараз біжи вмийся. Хутко лікар приїде.

Умитися не встигла Саня. У дверях зустрілася з лікарем.

Лікар довго й уважно обдивлявся дитину. Саня не зводила очей з лікарєвих рук, а свої держала простягнутими в напрямку до колиски. Щойно застогне дитина, вона нахиляється вперед. Семен стояв ближче і з серйозною заклопотаністю стежив за роботою лікаря. Він щомиті готовий був допомогти, якби було треба. Мати стояла коло дверей і христила всіх.

Закінчивши огляд, лікар підвів свою голову:

— Кепсько, мої любі, поганувато, — похитав він докірливо головою:

— Як же це ви молоді, нові люди і потрапили цим прохвостам у рсях?! Сором, великий сором! А мені боляче за вас...

— Ну, нічого, — заспокоював лікар, — видужає ваш синок, видужає.

Семен підійшов ближче до нього:

— Не страшно значить? — Житиме?

Лікар щиро здивувався:

— А якже інакше? Звісно, житиме.

Написавши рецепта, лікар довго пояснював як і за якою послідовністю хорому вживати приписаного, помив руки й, забравши бриля та палицю, пішов.

Після цього настрій у Семена й Сані покращав. Теща, йдучи й собі слідком за лікарем, казала:

— Не буде від нього добра. Де кличуть диявола, від того бог одвертається.

Крива температури в дитини стрибала жвавим коником.

Задихаючись, вона випльовувала грудь, не брала улюблених шоколадок і мандаринок. Згущуючи свої ознаки, хвороба підходила до кризи. І ніщо не могло спинити її смертної ходи.

Дім увесь притих, неначе був на військовому становищі. Ходили всі навшпиньках. Шикали один на одного за необережні шелести; на вікнах висіли ковдри й шалі.

Моторошний присмерок сповняв кімнату. Жодна муха не порушувала тиші. Тільки з колиски виривались тихі стогони і танули в присмерках, згущаючи моторошність.

Саня відхилила краєчок шалі. Соняшне денне світло осяяло столик з пляшечками, скляночками й ліками.

Саня з фанатичною пунктуальністю й ретельністю виконувала лікарєві приписи. Наливши в ложку якоїсь мікстури, Саня підійшла

З до дитини. Ложку до рота не донесла. Хтось штовхнув їй руку, й рідина вилилася на покривало. Саня обернулася. Ззаду стояла її мати:

П — Викинь, доцю, це зілля антихристове. Бач, від нього гіршає дитині. Закопай його в землю й затопчи ногами.

Саня роздратовано сіпнула рукою:

— Добре, мамо, ідіть собі, ідіть.

Х Мати, йокаючи, відійшла до дверей. Саня знову налила мікстури і влила її в рот дитині. Увійшов Семен.

— Ну, як? Кепсько? Був сьогодні у професора. Записався на завтра. Він допоможе, вилікує.

VI

На десятий день синові хвороби Семен, наганяючи трамвай, сказав товаришеві:

— Завтра я вихідний. Заберу до професора свого Владика. Хорий він дуже.

Пройшовши кілька ступенів від трамвайної зупинки, зустрів сестру.

— А я до тебе, сьогодні тільки оце приїхала. А ти чого такою хмарою дивишся?

Семен не відказав.

— Саня писала, що тут з матір'ю кепсько. То я достала там. Нудно в старих було. То я з нудьги племінничкові сорочинок наробила ось... — не втерпіла сестра і розгорнула пакунок. Звідтіль виглядали білі і кольорові, облямовані мереживом, сорочечки. Брат не поглянув навіть і примусив її зібгати пакунок.

— Владик хорий. Охрестили його, легені... крупозне...

Сестра зупинилась, не доказавши слова. Семен узяв її за руку і повів вулицею.

У кімнаті звивалася в корчах, плачучи, теща. Жінка валялась на ліжку і просто заводила. Грубоголося стояла коло дверей, рівна, міцна, неначе та колона, що підтримує будівлю.

Лихими очима на нерухомім обличчі зустріла грубоголосо Семена з сестрою. Семен метнувся до сина й застиг коло плетеного ліжечка. Божевільними очима вп'явся в сине тільце. Сестра теребила пакунок. Потім рвонула його. Сорочечки, затріщавши, блиснули кольорами, падаючи на підлогу. Закинувши за голову руки, вона впала навколішки, головою метнулася в ноги племінничкові й закипіла надривним плачем. Семен відірвав очі від сина і довго дивився на всіх і ні на кого. На сполотнілім його обличчі рухались м'язи. Ворушив губами і, знайшовши потрібні слова, прошепотів:

— Убили гади...

Ідучи на грубоголосу, пронизував її поглядом:

— Ти вбила!

Та, не рухаючись, витримала його погляд.

— Не я вбила, бог відібрав від тебе. Покарав за гріх твій нерозумний. За опришкуватість твою.

Семен кинувся до неї, схопив за плечі й затряс. Голова їй швидко закивала, неначе пришта, як у ляльки.

Злякавшись, Саня перестала заводити і, вислизнувши з ліжка, пригорнулася до матері. Сестра його відкинулася на спину й крізь слізну плівку стежила за братовою люттю.

Враз щось згадавши, Семен відштовхнув від себе грубоголосу, підбіг до колиски і вихопив з пелюшок померлого сина. Пригорнувши до своїх грудей, неначе своїм теплом хотів наситити холодне тільце. Смертний холодок поліз на його тіло і зупинився коло коріння волосся, наїживши їх. Зусиллям волі відірвав од себе сина і простяг на руках. Видивлявся на застигле личко, а думка в одчай укидала: „не ворухнеться, ні. Мертвий“!..

Рука тремтіла. Тільце дригалося. Семен поволі підійшов до жінки та її матері, що сиділи на підлозі. Протягаючи їм трупик, ледве чуто запитав:

— Що ви зробили, вбивці? Що?..

Вислизнувши, тільце вирвалося з Семенових рук.

Жінки відхилились, а трупик, ляпнувшись, відкрив очі. Саня та її мати звереснули й, чіпляючись одна за одну, поповзли до дверей. Коли ті зникли за дверима, грубоголоса вийшла й собі. Зустрівши запитливий сестрин погляд, Семен показав на двері:

— І ти.

Хрюпнули двері. Кляцнув замок. І ніхто не знав, що робив ранений батько над забитим сином.

VII

На дворі бушував весняний вітер. Бився невидними крилами.

Зідхало пружинами ліжко. Семен не спав. З мукою думав про синову смерть. Подивився на жінку, що лежала поруч. Стомлене її обличчя здалось йому бридким. Він огидливо відсунувся на край постелі. Спробував примусити себе спати. Це йому не вдалося, і він сів на ліжку. Обійняв руками коліна. Чуб йому скотився і повис клоччям над ногами. Довго так сидів. „Розійдуся з Санею. Різні ми“— думав. І за цим здивувався ще невіршеності цього питання:

— А якже інакше?

Було ще дуже рано. Але Семен не міг більше зоставатися без руху. Зліз на підлогу і почав поволі одягатися. Саня прокинулася:

— Куди ти так рано?

Семен нічого не відказав і пішов надвір. Сновигав без мети від плота до плота. Кілька разів заходив у сарай. Ще з вечора в нього раптом з'явився незвичайний плян похорону сина. Сівши на дровах у сараї, він додумав подробиці цього пляну.

Смерть перебила поїздку до славетного професора.

Коли прогудів перший заводський гудок, Семен відкопував земляне накриття над вічною скринькою для сина.

Пождав з хвилину трамваю. Вагон не з'являвся, і він, махнувши рукою, став місити весняне болото ногами.

Тим, що Семен пішов, він зняв зі своїх хатніх тягар, який давив їх до сконання. Жінка, її мати та грубоголосо сусідка заметушилися по хаті, по вулиці,— готувалися до похорон.

Сестру Семен послав за гробом і квітками.

— Боюсь я, знову вижене священика. І так уже гріха набрались, не відмолити,— стогнала стара. Грубоголосо її переконувала:

— Не посміє коло мертвого бешкетувати!..

Ухвалили запросити попа. Нести на цвинтар гробик з дитинкою та накривку зібралися Саніни подруги.

Із принесених Семеновою сестрою квітів узялися живо плести вінки. (Семен, ішовши на цвинтар, сказав, що похорони будуть сьогодні).

Влаштували на столі моріжок із пов'ялих квіток, утопили в нім майже непомітний трупик. Ручки склали навхрест на запалих грудях. У малеєнькі кулачки всунули тоненьку свічку, засвітили її і сіли зідхати та схлипувати.

На цвинтар треба було йти коло заводу. Семен зайшов до майстерні підготувати виконання того пляну похорон, що спав йому на думку вночі.

У майстерні спинив його майстер:

— Ти що це, вдома без дверей живеш? — показав йому на незачинені двері. Семен штовхнув його грубо і подався до верстатів.

— Ти чого прийшов? — спитали його робітники. Один з них, заглянувши під низько насунуту кепку, відскочив:

— Очі де твої? Жовтий який ти!..

Усі насторожились.

— Щось трапилось?

Семен ударив кулаком по ковадлу:

— Убили!..

— Кого вбили?

Голосом, що наближався до плачу, пояснив:

— Сина вбили!.. — і упав грудьми на оббитий бляхою варстат.

Від усіх лещат збігалися хлопці й бачили Семкову спину, що тряслася в гістерії.

Неначе відчувши на своїй спині багато очей, засоромився своєю кволости, підвів голову і накинувся на тих, що дивилися:

— Чого збіглися? Працювати треба!

Сліз ніхто не побачив, їх не було, і тільки в запалених очах іскрилася велика сила ненависти.

Зрозумівши його становище, хлопці нічого не відказали і, похитуючи головами, поволі розійшлися по своїх місцях. Двом хлопцям, близьким своїм товаришам, Семен малював плян похорон свого сина, в яким ті повинні були взяти діяльну участь.

— Значить, допоможете мені? — запитав про згоду, опанувавши після невеличкого зриву, своїм міцним голосом.

— Здійми знак запитання. Йому не місце тут, — відказав Микола Рубін.

— Повоюємо! — запевнив другий товариш.

Семен обійняв їх плечі й, погойдуючи, нагадував:

— Значить, після шабаша, просто на площу, до стоянки. І пішов відчиняти накриття в земляній скрині.

VIII

Підіймаючи пил і кудкудакаючи, сірими і жовтими плямами розбризкувались кури з-під авта, що пухкотіло.

Коло дому, пирхнувши, авто зупинилось. Вітер пилу обігнав його і покрив його чорний ляк сірим крилом.

Брязкнули дверцята, і з машини вискочив Семен. За ним Микола Рубін, Борис (другий товариш) стрибком перемахнув відстань від машинного підніжка до хвіртки на подвір'я.

Житці цієї вулиці, зачувши бешкет і рідкощі — авто, зібралися перистою юрбою.

Коло дверей Семена та його товаришів зустріла, притулившись до стіни, накривка до труни, оббита блакитною матерією. Семен ухопив її і відчинив двері до хати.

Обвів усіх лютими очима. Попикові в бойовій одежі призириливо всміхнувся.

Лячно слідкували жінки за Семеновими різкими рухами. Поставивши накривку, він забув здійснити кепку. Микола Рубін підійшов до нього й мовчки зняв. Семен хитнув головою. Вирвавши з кулачків свічку, він жбурнув її, зібгану, на підлогу.

Бережно визволивши з квіток труну, поставив її на стілець. Рубін підійняв накривку. Семен узяв її з його рук і сказав:

— Прощайтеся.

Підійшла Саня й довго дивилась в обличчя своїй дитині. Уже не плакала — джерело висхло. Поцілувавши в лобик, відійшла на бік. За нею підійшла бабця. Довго христила, читаючи якусь молитву,

З потім притулилась сухими нитками губ до жовтого лобика, сплакнула. Відірвавши, утерла кінцями косинця очі й відійшла на бік.

За нею підійшла Семенова сестра.

П Донести губ до племінникового обличчя не встигла. Сльози, що випередили, блискучими бульбашками почали котитися з жовтої шкіри обличчя.

Х Останньою підійшла грубоголоса. Коли нахилила свою голову над труною, Семен дужим помахом ліктя відштовхнув її на бік.

Коли сам притулився устами до лобика, то знову смертний холодок підібрався до коріння волосся.

Відірвавшись, сказав гірко :

— Убили тебе синок, убили...

Потім різким рухом приклав до труни накривку, ніби там була рідкісна птиця, а він боявся, щоб не вилетіла...

Микола, що нишпорив очима по кімнаті, знайшов сокиру й простяг її Семенові. Той, витягнувши з кишені невідповідної довжини цвяха, почав забивати. Теща простогнала :

— На цвинтар треба, сину.

Але цвях уже ліз, поскрипуючи в сухім дереві.

Стара тоді зауважила :

— Грубий, накривку розкоlesh!..

Після третього вдару, Семен здригнувся і впустив сокиру.

Труна дзвінко ухнула. Підлетів Микола Рубін і, впіймавши на люту сокиру, одним ударом добив цвяха.

Зрозумівши, чому здригнувся Семен, сказав :

— Злякався, що в тіло цвяхом потрапив? Нічого він не почуває...

Семен затремтів знову й, повернувши голову до Миколи, дико глянув на того :

— Ти що сказав, Миколо?

Рубін спокійно відказав :

— Не почуває він, сказав я. Це їм би в голову шкварених забити,—показав на застиглих жінок.

Семен стиснув зуби до скрипу, махнув рукою і підійшов до лави. Узявши труну, він підніс її над головою і виніс за двері. У коридорі, проспектом, стояли чистенькі з заплаканими мордочками Саніні подруги.

Хлопці, узявши вінки, тісно йшли поруч із Семеном. На порозі їх зустріло виття сирени, надаленої нетерплячою шоферовою рукою. Жінки ойкнули й подалися назад. Семен швидко пройшов подвір'ям. Стара забігла вперед, упала на землю й заплуталась у Семенових ногах. Обхопивши їх руками, нудно заводила :

— Спинися, синку! У прірву йдеш!..

Семен напрудив мускули в нозі і, наче при корчах, звільнив її з тещиних рук, неначе нога загрузла в трясовині.

Лівою подригав, неначе до підосви прилип якийсь бруд.

Звільнившись, підійшов до авта. На сидіннях уже лежали квітки.

Він поставив на них труну. Стара вибігла за ворота і христила машину. Коло чорних крил авта моталась непотрібними рухами рука тої, що христила.

— Зупинися, сину! — загрозово повторила теща.

Семен підсаджував свою сестру. Хлопці вже сиділи з другого боку. Запрошуючи рукою, сказав жінці:

— Сідай, коли хочеш.

Саня влізла в машину; її мати, затуливши обличчя руками, кричала:

— Не смій їхати з антихристом, Саню! Зречуся тебе...

Всю цю сцену спостерігала зацікавлена непорушна людська юрба. Грубоголосо, сховавши під фартухом руки, твердо ступила до машини:

— Везеш, значить?

Семен повернувся.

— Везу. Але ти заплатиш мені за сина, гадюко живуча!..

Авто заперхало і засовалось великою людиною в маленькій ліжку.

Шофер кілька разів завертав потужну машину в вузькій вулиці.

Вирівнявши її, обернувся до Семена.

Семен хитнув головою. Шофер узявся за важелі.

Стара зірвалася з місця й, підбігши, вхопилася за дверцята в авта.

— Зупинися, си...

Доказати не встигла. Авто здригнулося, вирвало з її рук свої дверцята. Стара, упавши, купала решту слов в пилу...

Потужна машина напруженою конякою швидко вибиралася із вузької протухлої вулиці.

С. 100 (100)

Львівська державна
наукова бібліотека

1986 p.
5p. 61v.

2398

P.A.

PA 2398y